

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βρυξέλλες, 5.7.2023
SWD(2023) 808 final

ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Έκθεση του 2023 για το κράτος δικαίου
Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα

που συνοδεύει το έγγραφο

**ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ**

Έκθεση του 2023 για το κράτος δικαίου

Η κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση

{COM(2023) 800 final} - {SWD(2023) 801 final} - {SWD(2023) 802 final} -
{SWD(2023) 803 final} - {SWD(2023) 804 final} - {SWD(2023) 805 final} -
{SWD(2023) 806 final} - {SWD(2023) 807 final} - {SWD(2023) 809 final} -
{SWD(2023) 810 final} - {SWD(2023) 811 final} - {SWD(2023) 812 final} -
{SWD(2023) 813 final} - {SWD(2023) 814 final} - {SWD(2023) 815 final} -
{SWD(2023) 816 final} - {SWD(2023) 817 final} - {SWD(2023) 818 final} -
{SWD(2023) 819 final} - {SWD(2023) 820 final} - {SWD(2023) 821 final} -
{SWD(2023) 822 final} - {SWD(2023) 823 final} - {SWD(2023) 824 final} -
{SWD(2023) 825 final} - {SWD(2023) 826 final} - {SWD(2023) 827 final}

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με τη θέσπιση κωδίκων δεοντολογίας για όλους τους δικαστικούς κλάδους καθορίστηκαν σαφή πρότυπα επαγγελματικής συμπεριφοράς και ακεραιότητας για το δικαστικό σώμα. Δεν έχουν ληφθεί μέτρα ως προς τη συμμετοχή του δικαστικού σώματος στους διορισμούς ανώτατων δικαστικών στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Συνεχίζονται οι προσπάθειες για τη βελτίωση της ποιότητας του δικαστικού συστήματος, ιδίως όσον αφορά την ψηφιοποίηση. Η αναθεώρηση του δικαστικού χάρτη της διοικητικής δικαιοσύνης αποσκοπεί στην εξισορρόπηση της άνιση κατανομής των υποθέσεων και στη μείωση των καθυστερήσεων. Η σύσταση της δικαστικής αστυνομίας και η πρόσληψη δικαστικών υπαλλήλων αναμένεται να βελτιώσει την απονομή της δικαιοσύνης. Το σύστημα νομικής συνδρομής είναι πλήρες, αν και η αποτελεσματικότητά του θα μπορούσε να τεθεί σε κίνδυνο λόγω καθυστερήσεων στη διευθέτηση των καθυστερούμενων αποζημιώσεων των δικηγόρων. Εξακολουθούν να υπάρχουν σοβαρές προκλήσεις όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης, ιδίως τη διάρκεια της δίκης, οι οποίες έχουν αυξηθεί περαιτέρω. Καταβάλλονται προσπάθειες για την αντιμετώπιση των συσσωρευμένων εκκρεμών υποθέσεων ενώπιον των ανώτατων διοικητικών δικαστηρίων, μεταξύ άλλων με την έγκριση συνοπτικής διαδικασίας για τον χειρισμό συγκεκριμένων ειδών υποθέσεων ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η οποία εφαρμόζεται ήδη στην πράξη.

Η υλοποίηση του εθνικού στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2022-2025 βρίσκεται σε εξέλιξη. Οι δραστηριότητες της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας προχωρούν καλά και η συνεργασία της με ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς συνεχίζεται. Σε ισχύ τέθηκε νέος νόμος που αποσκοπεί στην αύξηση του αριθμού των δηλώσεων περιουσιακών στοιχείων που ελέγχονται. Η πρόοδος προς την επίτευξη ενός αξιόπιστου ιστορικού επιδόσεων όσον αφορά την άσκηση διώξεων και την έκδοση οριστικών αποφάσεων σε υποθέσεις διαφθοράς είναι σχετικά περιορισμένη. Εξακολουθούν να λαμβάνονται μέτρα για την ακεραιότητα των δημοσίων υπαλλήλων και συνεχίζονται οι προσπάθειες για τη βελτίωση της ακεραιότητας και της σύγκρουσης συμφερόντων στην αστυνομία. Κανόνες για τον έλεγχο της άσκησης πίεσης ή επιρροής από ομάδες συμφερόντων (lobbying) βρίσκονται σε ισχύ, ενώ σημειώθηκε αργή πρόοδος ως προς την υλοποίηση ενός αποτελεσματικού μητρώου διαφάνειας. Οι κανόνες για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων κωδικοποιήθηκαν και στη συνέχεια τροποποιήθηκαν, με μείωση των προστίμων για τα πολιτικά κόμματα. Εκδόθηκε νέος νόμος για την προστασία των πληροφοριοδοτών δημοσίου συμφέροντος που καταγγέλλουν παραβάσεις της νομοθεσίας της ΕΕ. Εκδόθηκαν κατευθυντήριες γραμμές για να διασφαλιστεί ότι η διαδικασία απευθείας ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων χρησιμοποιείται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις.

Η κυβέρνηση έχει λάβει περαιτέρω μέτρα για την ενίσχυση της διαφάνειας του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων μαζικής επικοινωνίας μέσω νέας νομοθεσίας. Υπάρχουν εγγυήσεις με σκοπό τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δημοσίων μέσων μαζικής επικοινωνίας, όμως το γεγονός ότι τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου της ΕΡΤ διορίζονται από τον υπουργό που είναι αρμόδιος για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας εξακολουθεί να προκαλεί ανησυχίες σχετικά με την ουσιαστική ανεξαρτησία τους και την πιθανή πολιτική επιρροή. Έχει δρομολογηθεί νέα διαδικασία για την πρόσληψη νέων μελών προσωπικού της ρυθμιστικής αρχής οπτικοακουστικών μέσων, όμως εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις όσον αφορά την επάρκεια των πόρων της. Η δημιουργία ομάδας εργασίας συντονισμού για την προστασία και την ενίσχυση της θέσης των δημοσιογράφων αποτελεί σημαντικό βήμα. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν ανησυχίες και απαιτούνται πιο συγκεκριμένα βήματα για τη

βελτίωση του εργασιακού περιβάλλοντος των δημοσιογράφων, μεταξύ άλλων όσον αφορά τις καταχρηστικές αγωγές εις βάρος δημοσιογράφων και την ασφάλειά τους.

Παρά τις προσπάθειες βελτίωσης της ποιότητας της νομοθετικής διαδικασίας στην πράξη, εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις. Αν και τα νομοσχέδια υποβάλλονται με συνέπεια σε δημόσια διαβούλευση και οι εκθέσεις παρακολούθησης λαμβάνουν υπόψη τα σχόλια που υποβάλλονται, εξακολουθούν να υφίστανται ανησυχίες σχετικά με την έλλειψη αποτελεσματικής και έγκαιρης διαβούλευσης με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών επικρίνουν την πρακτική ψήφισης πολυνομοσχεδίων και υποβολής τροπολογιών της τελευταίας στιγμής. Οι ανεξάρτητες αρχές διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στο σύστημα ελέγχων και ισορροπιών. Έχει σημειωθεί ένα αρχικό βήμα προς την τροποποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου που διέπει τις απαιτήσεις εγγραφής των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε μητρώα. Η κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών εγείρει ανησυχίες, ιδίως όσον αφορά τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένους τομείς.

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ

Συνολικά, όσον αφορά τις συστάσεις που περιλαμβάνονται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, η Ελλάδα σημείωσε:

- μηδενική πρόοδο ως προς την αντιμετώπιση της ανάγκης συμμετοχής του δικαστικού σώματος στον διορισμό του προέδρου και του αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, λαμβάνοντας υπόψη τα ευρωπαϊκά πρότυπα για τους διορισμούς των δικαστών·
- σημαντική πρόοδο ως προς τη διασφάλιση της αποτελεσματικής και συστηματικής επαλήθευσης της ακρίβειας των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης που υποβάλλονται από όλες τις κατηγορίες δημόσιων λειτουργών·
- κάποια πρόοδο ως προς την αύξηση των προσπαθειών για τη δημιουργία αξιόπιστου ιστορικού επιδόσεων όσον αφορά τις διώξεις και τις τελεσίδικες αποφάσεις σε υποθέσεις διαφθοράς·
- κάποια πρόοδο ως προς τη θέσπιση διασφαλίσεων για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και της σωματικής ασφάλειας των δημοσιογράφων σύμφωνα με το μνημόνιο συνεργασίας, αλλά δεν έχουν ακόμη θεσπιστεί νομοθετικές διασφαλίσεις που να λαμβάνουν υπόψη τα ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δημοσιογράφων·
- κάποια πρόοδο ως προς τη διασφάλιση της αναλογικότητας των απαιτήσεων εγγραφής των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε μητρώα, προκειμένου να διατηρηθεί ανοικτό πλαίσιο για τη λειτουργία τους.

Σε αυτή τη βάση, και λαμβάνοντας υπόψη άλλες εξελίξεις που έλαβαν χώρα κατά την περίοδο αναφοράς, και παράλληλα με την υπενθύμιση των δεσμεύσεων που έχουν αναληφθεί στο πλαίσιο του εθνικού σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας σχετικά με ορισμένες πτυχές του συστήματος απονομής δικαιοσύνης και του πλαισίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς, συνιστάται στην Ελλάδα:

- να λάβει μέτρα ώστε να αντιμετωπίσει την ανάγκη συμμετοχής του δικαστικού σώματος στον διορισμό του προέδρου και του αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, λαμβάνοντας υπόψη τα ευρωπαϊκά πρότυπα για τους διορισμούς των δικαστών·
- να αυξήσει τις προσπάθειες για τη δημιουργία αξιόπιστου ιστορικού επιδόσεων όσον αφορά τις διώξεις και τις τελεσίδικες αποφάσεις σε υποθέσεις διαφθοράς, συμπεριλαμβανομένης της διαφθοράς υψηλού επιπέδου·
- να προωθήσει τη διαδικασία δημιουργίας μη νομοθετικών διασφαλίσεων και να κινήσει τη νομοθετική διαδικασία σε σχέση με την προστασία των δημοσιογράφων, με βάση τις δραστηριότητες που δρομολογήθηκαν από την ομάδα εργασίας συντονισμού, ιδίως όσον αφορά τις καταχρηστικές αγωγές κατά δημοσιογράφων και την ασφάλειά τους, σύμφωνα με το μνημόνιο συνεργασίας που έχει υπογραφεί και λαμβάνοντας υπόψη τα ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δημοσιογράφων·
- να διασφαλίσει την αποτελεσματική και έγκαιρη διαβούλευση στην πράξη με τα ενδιαφερόμενα μέρη σχετικά με τα νομοσχέδια, μεταξύ άλλων παρέχοντας επαρκή χρόνο για δημόσια διαβούλευση·
- να λάβει περαιτέρω μέτρα για την αξιολόγηση του ισχύοντος συστήματος εγγραφής των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, μεταξύ άλλων με την έναρξη διαρθρωμένου διαλόγου με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, και να αξιολογήσει κατά πόσον υπάρχει ανάγκη τροποποίησής του.

I. ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Το ελληνικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης αποτελείται από 217 πρωτοβάθμια δικαστήρια (154 ειρηνοδικεία και 63 πρωτοδικεία γενικής δικαιοδοσίας)¹. Υπάρχουν 19 δευτεροβάθμια δικαστήρια (εφετεία) γενικής δικαιοδοσίας, και ο Άρειος Πάγος που είναι το ανώτατο δικαστήριο γενικής δικαιοδοσίας². Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους³. Στα πρωτοδικεία και τα εφετεία μεγάλων πόλεων λειτουργούν ειδικά τμήματα τα οποία είναι επιφορτισμένα με την εκδίκαση υποθέσεων που εμπίπτουν σε ειδικούς τομείς του δικαίου (π.χ. οικογενειακό δίκαιο, εμπορικό δίκαιο κ.λπ.)⁴. Τα διοικητικά δικαστήρια διακρίνονται σε 30 διοικητικά πρωτοδικεία, 9 διοικητικά εφετεία και το Συμβούλιο της Επικρατείας⁵, το οποίο ασκεί αναδρομικό έλεγχο επί των «εκτελεστών πράξεων» των διοικητικών αρχών όσον αφορά τη συνταγματικότητα και τη νομιμότητά τους, με εξαίρεση τις κυβερνητικές πράξεις⁶. Το Ελεγκτικό Συνέδριο είναι το ανώτατο δημοσιονομικό δικαστήριο και ανώτατο ελεγκτικό όργανο που ελέγχει τη χρήση των δημόσιων πόρων στην Ελλάδα, του οποίου οι οικείες δικαιοδοτικές, ελεγκτικές και συμβουλευτικές αρμοδιότητες κατοχυρώνονται στο σύνταγμα⁷. Οι δικαστές και οι εισαγγελείς απαρτίζουν ενιαίο σώμα που υπόκειται σε σύστημα προσλήψεων, προαγωγών, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων το οποίο είναι σε μεγάλο βαθμό ομοιογενές για όλους. Οι δικαστές διορίζονται στα πολιτικά και τα ποινικά δικαστήρια, καθώς και στα διοικητικά. Οι προαγωγές, οι τοποθετήσεις, οι μεταθέσεις, οι αποσπάσεις και μετατάξεις πραγματοποιούνται με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται έπειτα από απόφαση ανώτατου δικαστικού συμβουλίου⁸. Όσον αφορά τις εισαγγελικές αρχές⁹, διακρίνονται σε 63 εισαγγελίες πρωτοδικών, 19 εισαγγελίες εφετών

¹ Ιστότοπος του Υπουργείου Δικαιοσύνης, https://www.ministryofjustice.gr/?page_id=612.

² CEPEJ (Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης) (2021), Study on the functioning of judicial systems in the EU Member States (Μελέτη για τη λειτουργία των δικαστικών συστημάτων στα κράτη μέλη της ΕΕ), σ. 638.

³ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 97 παράγραφος 1: «Τα κακούργηματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται από μικτά ορκωτά δικαστήρια που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους, όπως νόμος ορίζει. Οι αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών υπόκεινται στα ένδικα μέσα που ορίζει ο νόμος».

⁴ Όσον αφορά άλλα ειδικά δικαστήρια, ειδικές διατάξεις ρυθμίζουν τη λειτουργία των δικαστηρίων ανηλίκων, των στρατοδικείων, των ναυτοδικείων και των αεροδικείων. Τα στρατοδικεία, τα ναυτοδικεία και τα αεροδικεία υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Τα δικαστήρια ανηλίκων λειτουργούν στο πλαίσιο των πρωτοδικείων και δεν αποτελούν χωριστά δικαιοδοτικά όργανα. CEPEJ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης) (2021), Study on the functioning of judicial systems in the EU Member States (Μελέτη για τη λειτουργία των δικαστικών συστημάτων στα κράτη μέλη της ΕΕ), σ. 638.

⁵ Ο.π.

⁶ Κωδικοποίηση διατάξεων νόμων για το Συμβούλιο της Επικρατείας, προεδρικό διάταγμα 18/1989, άρθρο 45 παράγραφος 5. Οι κυβερνητικές πράξεις διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: i) πράξεις που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ του Προέδρου της Δημοκρατίας, αφενός, και της Βουλής και της κυβέρνησης, αφετέρου (π.χ. διάταγμα για τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών, διάταγμα για την αποδοχή της παραίτησης υπουργού ή της κυβέρνησης, διάταγμα για την προκήρυξη δημοψηφίσματος κ.λπ.): ii) πράξεις με τις οποίες κηρύσσεται επιστράτευση και πράξεις απονομής χάριτος· και iii) πράξεις που αφορούν τις διεθνείς σχέσεις της Ελλάδας με τρίτες χώρες. GRECO (Ομάδα χωρών κατά της διαφθοράς) Πέμπτος γύρος αξιολογήσεων — Έκθεση αξιολόγησης, σ. 25.

⁷ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 98.

⁸ Υπάρχουν τρία ανώτατα δικαστικά συμβούλια, ένα για κάθε έναν από τους κύριους δικαστικούς κλάδους, τα οποία απαρτίζονται αποκλειστικά από δικαστές. Τα εν λόγω συμβούλια αποφασίζουν σχετικά με τους διορισμούς, τις προαγωγές, τις μεταθέσεις, τις αποσπάσεις και μετατάξεις δικαστών και εισαγγελέων στους οικείους δικαστικούς κλάδους. Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 90 παράγραφος 1. Εκθέσεις του 2020, του 2021 και του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 3-4, σ. 3 και σ. 4, αντίστοιχα.

⁹ CEPEJ (Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης) (2021), Study on the functioning of judicial systems in the EU Member States (Μελέτη για τη λειτουργία των δικαστικών συστημάτων στα κράτη μέλη της ΕΕ), σ. 641.

και στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου. Η Ελλάδα συμμετέχει στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία. Στην Ελλάδα υπάρχουν 63 δικηγορικοί σύλλογοι, ένας ανά περιφέρεια πρωτοδικείου.

Ανεξαρτησία

Το επίπεδο της εκλαμβανόμενης ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης στην Ελλάδα εξακολουθεί να κινείται σε μέτρια επίπεδα τόσο για το ευρύ κοινό όσο και για τις επιχειρήσεις. Συνολικά, το 2023 το 46 % του γενικού πληθυσμού και το 54 % των επιχειρήσεων θεωρούν το επίπεδο ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών «αρκετά ή πολύ καλό»¹⁰. Σύμφωνα με στοιχεία του πίνακα αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023, η εκλαμβανόμενη ανεξαρτησία της δικαιοσύνης για το ευρύ κοινό και για τις επιχειρήσεις μειώνεται σταθερά τα τελευταία χρόνια. Και τα δύο ποσοστά έχουν μειωθεί σε σύγκριση με το 2022 (53 % για το ευρύ κοινό και 59 % για τις επιχειρήσεις). Σε σύγκριση με το 2016, η εκλαμβανόμενη ανεξαρτησία της δικαιοσύνης μειώθηκε ελαφρά (47 %) για το ευρύ κοινό, ενώ η εκλαμβανόμενη ανεξαρτησία της δικαιοσύνης αυξήθηκε (37 %) για τις επιχειρήσεις.

Με τη θέσπιση κωδίκων δεοντολογίας για όλους τους δικαστικούς κλάδους καθορίστηκαν σαφή πρότυπα επαγγελματικής συμπεριφοράς και ακεραιότητας για το δικαστικό σώμα. Τον Οκτώβριο του 2022 ο Άρειος Πάγος δημοσίευσε τον Χάρτη Δεοντολογίας των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργών της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης¹¹, ο οποίος ακολουθεί τους χάρτες δεοντολογίας που έχουν ήδη εκδοθεί από το Ελεγκτικό Συνέδριο και το Συμβούλιο της Επικρατείας, όπως αντικατοπτρίζεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου¹². Αντλεί έμπνευση από τις βέλτιστες πρακτικές και τα διεθνή κείμενα σε αυτόν τον τομέα, μεταξύ των οποίων του κειμένου του 2002 της Δικαστικής ομάδας του ΟΗΕ για την ενίσχυση της δικαστικής ακεραιότητας των Ηνωμένων Εθνών, τις λεγόμενες «Αρχές της Μπανγκαλόρ για τη δικαστική δεοντολογία»¹³. Σκοπός του είναι να παρέχει καθοδήγηση σε δικαστές και εισαγγελείς σε δεοντολογικά ζητήματα και να ενισχύσει την εμπιστοσύνη της κοινωνίας στον θεσμό της δικαιοσύνης. Η ολομέλεια του Αρείου Πάγου αποφάσισε υπέρ της σύστασης επιτροπής δεοντολογίας που θα είναι αρμόδια για την εφαρμογή του χάρτη δεοντολογίας¹⁴.

Δεν έχουν ληφθεί μέτρα ως προς τη συμμετοχή του δικαστικού σώματος στους διορισμούς ανώτατων δικαστικών στην Ελλάδα. Η έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου συνέστησε στην Ελλάδα να «αντιμετωπίσει την ανάγκη συμμετοχής του δικαστικού σώματος στον διορισμό του προέδρου και του αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κατά τρόπο που να λαμβάνει υπόψη τα

¹⁰ Διαγράμματα 49 και 51, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023. Το επίπεδο της εκλαμβανόμενης ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης κατανέμεται σε επιμέρους κατηγορίες ως εξής: πολύ χαμηλό (λιγότερο από το 30 % όσων απάντησαν θεωρούν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης «αρκετά καλή» και «πολύ καλή»): χαμηλό (30-39 %), μέτριο (40-59 %), υψηλό (60-75 %), πολύ υψηλό (άνω του 75 %).

¹¹ Άρειος Πάγος, απόφαση ολομέλειας αριθ. 64/20.10.2022.

¹² Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 7.

¹³ Οι αρχές της Μπανγκαλόρ για τη δικαστική δεοντολογία αποσκοπούν στη θέσπιση προτύπων δεοντολογικής συμπεριφοράς για τους δικαστές. Προσδιορίζουν έξι βασικές αξίες του δικαστικού σώματος: ανεξαρτησία, αμεροληψία, ακεραιότητα, ευπρέπεια, ισότητα, ικανότητα και επιμέλεια. Το Κοινωνικό και Οικονομικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών, με το ψήφισμα 2006/23, κάλεσε τα κράτη μέλη να ενθαρρύνουν τα δικαστικά τους σώματα να λαμβάνουν υπόψη τις αρχές της Μπανγκαλόρ κατά τον έλεγχο ή τη δημιουργία κανόνων σχετικά με την επαγγελματική και δεοντολογική συμπεριφορά των μελών του δικαστικού σώματος.

¹⁴ Πληροφορίες που ελήφθησαν από την Εισαγγελία του Αρείου Πάγου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

ευρωπαϊκά πρότυπα για τους διορισμούς των δικαστών»¹⁵. Η κυβέρνηση δήλωσε ότι δεν είναι σε θέση να εφαρμόσει τη σύσταση, διότι κάτι τέτοιο θα απαιτούσε αναθεώρηση του Συντάγματος, η οποία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί έως ότου παρέλθει συγκεκριμένος αριθμός ετών¹⁶. Ειδικότερα, η κυβέρνηση παρέπεμψε σε τρεις γνωμοδοτήσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου μεταξύ 2010 και 2019, με τις οποίες διατυπώνεται η θέση ότι η συμμετοχή οποιουδήποτε άλλου οργάνου στη διαδικασία διορισμού θα ήταν αντίθετη με το Σύνταγμα¹⁷, το οποίο προβλέπει ότι ο διορισμός στις κορυφαίες θέσεις του ελληνικού δικαστικού σώματος γίνεται με προεδρικό διάταγμα, μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου¹⁸. Ωστόσο, το ισχύον σύστημα διορισμών προβλέπει ήδη από το 2010 τη συμμετοχή κοινοβουλευτικού οργάνου στη διαδικασία διορισμού¹⁹ και θέτει ορισμένες προϋποθέσεις για τους υποψηφίους στις κορυφαίες θέσεις του δικαστικού σώματος, ιδίως κριτήριο αρχαιότητας, από το 2022²⁰. Σύμφωνα με ευρωπαϊκά πρότυπα, όταν συνταγματικές ή άλλες νομικές διατάξεις ορίζουν ότι ο αρχηγός του κράτους, η κυβέρνηση ή η νομοθετική εξουσία λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με την επιλογή και τη σταδιοδρομία των δικαστών, μια ανεξάρτητη και αρμόδια αρχή που θα αποτελείται σε σημαντικό βαθμό από μέλη του δικαστικού σώματος θα πρέπει να εξουσιοδοτείται προκειμένου να διατυπώνει συστάσεις ή να εκφράζει γνώμες τις οποίες ακολουθεί στην πράξη η αρμόδια για τους διορισμούς αρχή²¹. Η απουσία μεταρρύθμισης σημαίνει ότι έχει σημειωθεί μηδενική πρόοδος όσον αφορά την υλοποίηση της σύστασης που διατυπώθηκε στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου.

Ποιότητα

Συνεχίζονται οι προσπάθειες για την αντιμετώπιση των ελλείψεων στην ψηφιοποίηση όλων των κλάδων της δικαιοσύνης. Έχει σημειωθεί πρόοδος σε ορισμένους τομείς, όπως

¹⁵ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 3.

¹⁶ Δεν επιτρέπεται αναθεώρηση του Συντάγματος πριν περάσει πενταετία από την περάτωση της προηγούμενης, σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 110 παράγραφος 6. Η τελευταία συνταγματική αναθεώρηση έλαβε χώρα το 2019 (πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου).

¹⁷ Συμβούλιο της Επικρατείας, γνωμοδοτήσεις 2/2010 και 7/2019· Ελεγκτικό Συνέδριο, 13η γενική συνεδρίαση της ολομέλειας της 29ης Ιουνίου 2015.

¹⁸ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 90 παράγραφος 5. «Οι προαγωγές στις θέσεις του Προέδρου και του Αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου ενεργούνται με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, με επιλογή μεταξύ των μελών του αντίστοιχου ανώτατου δικαστηρίου, όπως νόμος ορίζει».

¹⁹ Ο νόμος 3841/2010 για την επιλογή δικαστικών λειτουργών στις κορυφαίες θέσεις της δικαιοσύνης και την επαναφορά του αυτοδιοίκητου των δικαστηρίων προέβλεπε τη συμμετοχή της νομοθετικής εξουσίας στη διαδικασία επιλογής. Βλ. επίσης έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 5. Ο ρόλος της Βουλής διατηρήθηκε κατά την τελευταία μεταρρύθμιση που θεσπίστηκε με τον νόμο 4938/2022.

²⁰ Το άρθρο 59 παράγραφος 3 του ν. 4938/2022 προβλέπει ότι η επιλογή γίνεται μεταξύ των δέκα αρχαιοτέρων από τους δικαστικούς λειτουργούς που έχουν τα τυπικά προσόντα, όταν η προς πλήρωση θέση είναι μία. Για κάθε μία επιπλέον θέση, ο αριθμός των υποψηφίων προς επιλογή αυξάνεται κατά τέσσερις. Σύμφωνα με τις ελληνικές αρχές, το κριτήριο της αρχαιότητας αποτελεί περιορισμό της διακριτικής εξουσίας του Υπουργικού Συμβουλίου και εκλαμβάνεται ως επικύρωση των αποφάσεων των δικαστικών συμβουλίων ως προς την προαγωγή των δικαστών και τη σειρά αρχαιότητας που διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα. Το Συμβούλιο της Επικρατείας, στη γνωμοδότηση 7/2019, είχε επίσης εκφράσει θετική άποψη σχετικά με τη θέσπιση κριτηρίου αρχαιότητας (Πληροφορίες που παρέσχε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου).

²¹ Συμβούλιο της Ευρώπης: Επιτροπή Υπουργών (2010), Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities [Σύσταση CM/Rec (2010)12 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με τους δικαστές: ανεξαρτησία, αποδοτικότητα και αρμοδιότητες], σημεία 46-48.

αντικατοπτρίζεται στον πίνακα αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023, μεταξύ άλλων όσον αφορά τη διαθεσιμότητα ασφαλών ηλεκτρονικών διαύλων επικοινωνίας για τις εισαγγελικές υπηρεσίες και τη δυνατότητα διενέργειας συγκεκριμένων πράξεων ηλεκτρονικά σε αστικές και διοικητικές διαδικασίες²². Η ψηφιοποίηση προχωρά περαιτέρω και στον τομέα της διοικητικής δικαιοσύνης. Για παράδειγμα, από τον Νοέμβριο του 2022 λειτουργούν η αναβαθμισμένη τράπεζα νομικού περιεχομένου και το ηλεκτρονικό πρωτόκολλο του Ελεγκτικού Συνεδρίου²³. Επιπλέον, η εγκατάσταση πληροφοριακού συστήματος που αλληλεπιδρά με τα πληροφοριακά συστήματα των ελεγχόμενων φορέων διευκολύνει τη διαλειτουργικότητα των συστημάτων και επιτρέπει στο Ελεγκτικό Συνέδριο να συλλέγει και να ανταλλάσσει δεδομένα ελέγχου ηλεκτρονικά²⁴. Σε εξέλιξη βρίσκεται η ψηφιακή αναβάθμιση του ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης δικαστικών υποθέσεων για τη διοικητική δικαιοσύνη²⁵. Στην ποινική και αστική δικαιοσύνη, μετά την ολοκλήρωση της φάσης I του έργου, αναβαθμίζεται το ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης δικαστικών υποθέσεων πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης στις εφετειακές περιφέρειες Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Πειραιά και Εύβοιας, ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη η ανάπτυξη σε όλα τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και τις εισαγγελίες (φάση II). Η υλοποίηση της μεταρρύθμισης θα ολοκληρωθεί έως το τέλος του 2025²⁶. Άλλα μέτρα για τη βελτίωση του επιπέδου ψηφιοποίησης αφορούν την ηλεκτρονική επίδοση διαδικαστικών εγγράφων²⁷ και τη δυνατότητα των διαδίκων να υποβάλλουν διαδικαστικά έγγραφα σε ηλεκτρονική μορφή καθ' όλη τη διαδικασία, τα οποία θα μπορούσαν να έχουν ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας²⁸. Ωστόσο, ορισμένες από τις ελλείψεις που εντοπίστηκαν στο παρελθόν εξακολουθούν να υφίστανται²⁹, ιδίως όσον αφορά τις περιορισμένες δυνατότητες των δικαστηρίων να επικοινωνούν ηλεκτρονικά με ασφαλή τρόπο μεταξύ τους, καθώς και με επαγγελματίες του νομικού κλάδου και άλλους φορείς³⁰, την έλλειψη ψηφιακών λύσεων για την κίνηση και την παρακολούθηση διαδικασιών σε ποινικές υποθέσεις³¹ και την περιορισμένη

²² Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023. Υπάρχει σημαντική βελτίωση i) στην έγκριση διαδικαστικών κανόνων που να επιτρέπουν τη χρήση ψηφιακής τεχνολογίας στις διαδικασίες (διάγραμμα 41), ii) στη διαθεσιμότητα ασφαλούς ηλεκτρονικής επικοινωνίας για τις εισαγγελικές υπηρεσίες (διάγραμμα 44) και iii) στη δυνατότητα διενέργειας συγκεκριμένων πράξεων ηλεκτρονικά σε πολιτικές και διοικητικές διαδικασίες (διάγραμμα 45).

²³ Το έργο «Αναβάθμιση των ψηφιακών υπηρεσιών του Ελεγκτικού Συνεδρίου» εντάχθηκε στο επιχειρησιακό πρόγραμμα «Μεταρρύθμιση δημόσιου τομέα 2014-2020» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφορών (ΕΣΠΑ) 2014-2020.

²⁴ Το έργο «Υποστήριξη εσωτερικής λειτουργίας υπηρεσιών ελέγχου Ελεγκτικού Συνεδρίου» ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 2022.

²⁵ Το έργο, που χρηματοδοτείται από το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020 και 2021-2027, εντάσσεται επίσης στο ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας και προβλέπει τη βελτίωση της αρχιτεκτονικής του πληροφοριακού συστήματος, τον επανασχεδιασμό των εφαρμογών, την εισαγωγή εργαλείων ΤΝ και την ανανέωση του εξοπλισμού για όλα τα διοικητικά δικαστήρια.

²⁶ Το ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας περιέχει, στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης που εμπίπτει στη δράση για τον ψηφιακό μετασχηματισμό του τομέα της δικαιοσύνης, ένα αντίστοιχο ορόσημο το οποίο απαιτεί από την Ελλάδα να προβεί σε αναβάθμιση και να παράσχει υπηρεσίες υποστήριξης για το «Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων για τα Πολιτικά και Ποινικά Δικαστήρια (ΟΣΔΔΥ-ΠΠ Α)» και για την επέκταση του συστήματος σε όλα τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια της χώρας (ΟΣΔΔΥ-ΠΠ Β). Μετά την ολοκλήρωση του σχετικού δημόσιου διαγωνισμού, βρίσκεται σε εξέλιξη η υλοποίηση του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ Β.

²⁷ Ψηφιοποίηση των διαδικασιών επίδοσης εγγράφων και αποδέσμευση της Ελληνικής Αστυνομίας από τη διενέργεια επίδοσης εγγράφων της ποινικής και πολιτικής δίκης, νόμος 4937/2022, άρθρα 1-13.

²⁸ Διεθνής Εμπορική Διαιτησία – Ρυθμίσεις για τη λειτουργία του Ελεγκτικού Συνεδρίου και λοιπές επείγουσες διατάξεις, ν. 5016/2023, άρθρα 65-67.

²⁹ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 8.

³⁰ Διάγραμμα 43, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

³¹ Διάγραμμα 46, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

διαθεσιμότητα διαφόρων ψηφιακών εργαλείων, κατάλληλης υποδομής και εξοπλισμού στη διάθεση των δικαστών, των εισαγγελέων και του δικαστικού προσωπικού³².

Παρατηρούνται καθυστερήσεις στη λειτουργία του γραφείου συλλογής και επεξεργασίας δικαστικών στατιστικών στοιχείων, το οποίο δεν λειτουργεί ακόμη πλήρως. Όπως αναφέρεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου³³, το γραφείο συλλογής και επεξεργασίας δικαστικών στατιστικών στοιχείων ιδρύθηκε στα τέλη του 2020 με στόχο τη συστηματική συλλογή ποιοτικών και ποσοτικών στατιστικών στοιχείων³⁴. Ωστόσο, το γραφείο δεν είναι ακόμη πλήρως λειτουργικό. Δεν έχουν ακόμη παραχθεί στατιστικά στοιχεία στο πλαίσιο του νέου μηχανισμού και των νέων διαδικασιών³⁵. Το προεδρικό διάταγμα σχετικά με την οργάνωση και τη λειτουργία του εγκρίθηκε τον Ιούλιο του 2022 και η διευθύνουσα επιτροπή του συστάθηκε τον Οκτώβριο του 2022³⁶. Η διαδικασία προμήθειας για το πληροφοριακό του σύστημα βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη³⁷, ενώ δεν αναμένεται να ξεκινήσουν άμεσα οι διαδικασίες για την πλήρωση των δέκα θέσεων που ορίστηκαν για την κάλυψη των αναγκών στελέχωσης του γραφείου³⁸. Τόσο ο δικηγορικός σύλλογος όσο και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών επικρίνουν την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας του γραφείου, καθώς δεν υπήρξε ορατή βελτίωση στην ποσότητα των στατιστικών στοιχείων που γίνονται δημόσια διαθέσιμα³⁹.

Η αποτελεσματικότητα του συστήματος νομικής συνδρομής θα μπορούσε να τεθεί σε κίνδυνο από τις μεγάλες καθυστερήσεις στην καταβολή των αμοιβών των δικηγόρων. Το σύστημα νομικής συνδρομής προς πρόσωπα που δεν διαθέτουν οικονομικούς πόρους είναι ολοκληρωμένο και παγιωμένο⁴⁰. Σε ορισμένες περιπτώσεις, παρέχεται επίσης νομική

³² Διάγραμμα 42, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

³³ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 8.

³⁴ Κείμενο δικονομίας για το Ελεγκτικό Συνέδριο, διατάξεις για την αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις, ν. 4700/2020, άρθρο 358. Το ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας, στο πλαίσιο του άξονα 4.3, «Βελτίωση της αποτελεσματικότητας του συστήματος δικαιοσύνης», περιλαμβάνει το υποέργο 3 «Εφαρμογή της διάταξης του νόμου 4700/2020 για τη σύσταση ανεξάρτητου γραφείου συλλογής και επεξεργασίας δικαστικών στατιστικών στοιχείων».

³⁵ Πληροφορίες που παρέσχε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

³⁶ Η διευθύνουσα επιτροπή συντονίζει τους στρατηγικούς στόχους και τις προτεραιότητες στη συλλογή στατιστικών στοιχείων και εγκρίνει το ετήσιο πρόγραμμα εργασίας του γραφείου. Συγκρότηση, οργάνωση και λειτουργία του Γραφείου Συλλογής και Επεξεργασίας Δικαστικών Στατιστικών Στοιχείων στην Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης», προεδρικό διάταγμα 47/2022 και υπουργική απόφαση 51867/26-10-2022.

³⁷ Σύμφωνα με την κυβέρνηση, έχει ήδη εκδοθεί απόφαση αξιολόγησης των τεχνικών προσφορών των υποψηφίων.

³⁸ Πληροφορίες που ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης και το Συμβούλιο της Επικρατείας κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

³⁹ Παρατηρήσεις που υπέβαλε το Συμβούλιο των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 50, Vouliwatch, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Υποστήριξη Προσφύγων στο Αιγαίο, HIAS Greece, Ινστιτούτο για τα δικαιώματα, την ισότητα και την ετερότητα (Generation 2.0 for Rights, Equality and Diversity), Reporters United (2023), Σταθερή η οπισθοδρόμηση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, κοινή αναφορά της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου, σ. 11.

⁴⁰ Ο νόμος 3226/2004 για την παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος και άλλες διατάξεις παρέχει το βασικό νομικό πλαίσιο. Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε με τον νόμο 4689/2020 προκειμένου να συμπεριληφθούν ύποπτοι και κατηγορούμενοι σε ποινικές διαδικασίες. Ο νόμος 4939/2022 ρυθμίζει τη νομική συνδρομή σε αιτούντες άσυλο. Διάγραμμα 24, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

συνδρομή ανεξαρτήτως οικονομικών κριτηρίων⁴¹. Κάθε Δικηγορικός Σύλλογος καταρτίζει κατάλογο δικηγόρων υπηρεσίας που είναι διαθέσιμοι για την παροχή υπηρεσιών νομικής συνδρομής. Η αποζημίωση καταβάλλεται μέσω του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Ωστόσο, τον Νοέμβριο του 2022, οι μεγάλες καθυστερήσεις στην καταβολή των αποζημιώσεων των δικηγόρων υπήρξαν αφορμή για την απόφαση των δικηγορικών συλλόγων να απόσχουν από την περαιτέρω ανάληψη υποθέσεων νομικής συνδρομής⁴². Μετά την εισαγωγή απλοποιημένης συνοπτικής διαδικασίας για τη διευθέτηση του μεγαλύτερου μέρους των αποζημιώσεων⁴³, οι δικηγορικοί σύλλογοι αποφάσισαν να συνεχίσουν την παροχή υπηρεσιών νομικής συνδρομής⁴⁴. Η διευθέτηση των εκκρεμών απαιτήσεων προχωρεί⁴⁵.

Η αναθεώρηση του δικαστικού χάρτη σε διοικητικές υποθέσεις και η εισαγωγή εξ αποστάσεως ακροάσεων αποσκοπούν στην εξισορρόπηση της άνισης κατανομής των υποθέσεων, στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και στην ενίσχυση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Τον Φεβρουάριο του 2023 η έκδοση του νόμου 5028/2023 αποτέλεσε σημαντικό ορόσημο για την αναθεώρηση του δικαστικού χάρτη στη διοικητική δικαιοσύνη⁴⁶. Η μεταρρύθμιση περιλαμβάνει σειρά μέτρων για την ανακατανομή θέσεων δικαστικών λειτουργών, καθώς και των αρμοδιοτήτων μεταξύ των υφιστάμενων δικαστηρίων⁴⁷, όπως και την εφαρμογή νέων εξ αποστάσεως μορφών διεξαγωγής της δίκης. Επεκτάθηκε η κατά τόπον αρμοδιότητα του Διοικητικού Πρωτοδικείου Πειραιά προς ελάφρυνση του φόρτου εργασίας του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών. Η κατά τόπον αρμοδιότητα για διαφορές με τον Οργανισμό Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και τον ΕΦΚΑ καθορίζεται πλέον με βάση τον τόπο κατοικίας των δικαιούχων, και ως εκ τούτου διασφαλίζεται η αρχή της εγγύτητας και ενισχύεται η αποτελεσματικότητα⁴⁸. Επιπλέον,

⁴¹ Για παράδειγμα, πρόσωπα που κατηγορούνται για ποινικό αδίκημα. Πρόσφατη τροπολογία επέκτεινε τη νομική συνδρομή σε πρόσωπα με αναπηρία άνω του 67 % ανεξάρτητα από το εισόδημά τους (νόμος 5023/2023, άρθρα 23 και 24).

⁴² Ολομέλεια των προέδρων Δικηγορικών Συλλόγων, αποφάσεις της 5ης Νοεμβρίου 2022, της 11ης Δεκεμβρίου 2022 και της 28ης Ιανουαρίου 2023. Οι αποφάσεις προέβλεπαν κάποιες υποθέσεις στις οποίες οι δικηγόροι μπορούσαν να λάβουν άδεια να παραστούν στο δικαστήριο, συγκεκριμένα σε υποθέσεις που υπόκεινται σε παραγραφή, σε υποθέσεις συμπλήρωσης προσωρινής κράτησης και σε άλλες επείγουσες υποθέσεις.

⁴³ Νόμος 5016/2023, άρθρο 69, διαδικασία εκκαθάρισης και πληρωμής αποζημιώσεων δικηγόρων νομικής βοήθειας που προκύπτουν από ειδικά γραμμάτια που έχουν εκδοθεί από 1.1.2019 έως 31.12.2022.

⁴⁴ Ολομέλεια των προέδρων Δικηγορικών Συλλόγων, απόφαση της 28ης Μαρτίου 2023.

⁴⁵ Σύμφωνα με την κυβέρνηση, στις 14 Ιουνίου 2023 καταβλήθηκαν τα οφειλόμενα ποσά στους δικηγόρους 33 δικηγορικών συλλόγων (σε σύνολο 64). Με δελτίο Τύπου της 12 Ιουνίου 2023, η ολομέλεια των προέδρων των δικηγορικών συλλόγων ενημέρωσε τους δικηγόρους ότι η διαδικασία προχωρά ομαλά και ότι οι απαιτήσεις των μελών 25 δικηγορικών συλλόγων έχουν διευθετηθεί.

⁴⁶ Αναδιάταξη περιφερειών και αποκέντρωση αρμοδιοτήτων των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, οργάνωση της τηλεματικής συνεδρίασης, μετατροπή μεταβατικών εδρών και ίδρυση δικαστικών γραφείων τηλεματικής, ν. 5028/2023. Το ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας περιέχει το ορόσημο 226 που απαιτεί από την Ελλάδα να θεσπίσει πρωτογενή νομοθεσία για την αναθεώρηση του δικαστικού χάρτη για τη διοικητική δικαιοσύνη.

⁴⁷ Η ανακατανομή αφορά θέσεις δικαστικών λειτουργών που θα κενωθούν μετά από προαγωγές των δικαστών που υπηρέτησαν σε αυτές. Στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης αυτής δεν προβλέπονται μεταθέσεις ή μετακινήσεις δικαστών. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁴⁸ Το προηγούμενο κριτήριο της κατά τόπον αρμοδιότητας που βασιζόταν στον τόπο όπου εδρεύει η αρχής η πράξη της οποίας γέννησε τη διαφορά είχε ως αποτέλεσμα όλες οι υποθέσεις κοινωνικής ασφάλισης να εισάγονται ενώπιον δικαστηρίων της Αθήνας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σημαντικές αποκλίσεις στον αριθμό των εκκρεμών υποθέσεων μεταξύ διοικητικών δικαστηρίων. Οι αλλαγές σχετικά με την κατά τόπον αρμοδιότητα των δικαστηρίων θα τεθούν σε ισχύ στις 30 Ιουνίου 2023. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

20 μεταβατικές έδρες δικαστηρίων⁴⁹ θα μετατραπούν σε δικαστικά γραφεία που θα χρησιμοποιηθούν για τηλεματικές συνεδριάσεις. Οι διάδικοι θα μπορούν να συμμετέχουν στις συνεδριάσεις χρησιμοποιώντας τεχνολογίες απομακρυσμένης σύνδεσης: θα είναι φυσικά παρόντες στο δικαστικό γραφείο τηλεματικής και θα συνδέονται με το δικαστήριο με ηλεκτρονικά μέσα⁵⁰. Αυτό αποσκοπεί στη διευκόλυνση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για τους πολίτες σε απομακρυσμένες περιοχές και σε νησιά. Η πλήρης υλοποίηση της μεταρρύθμισης προβλέπεται για τον Ιανουάριο του 2027, μετά από πιλοτική φάση δύο ετών (2024-2026)⁵¹. Οι δικηγορικοί σύλλογοι εξέφρασαν την αντίθεσή τους στη μεταρρύθμιση, θεωρώντας ότι οι δίκες χωρίς τη φυσική παρουσία των διαδίκων δεν πληρούν τα εχέγγυα της δίκαιης δίκης και παραβιάζουν τις αρχές της προφορικότητας και δημοσιότητας της συζήτησης⁵².

Η σύσταση της δικαστικής αστυνομίας αναμένεται να βελτιώσει την απονομή της δικαιοσύνης και να ενισχύσει τη συνδρομή προς τους δικαστές. Τον Ιούλιο του 2022 ιδρύθηκε η δικαστική αστυνομία με σκοπό την υποβοήθηση του έργου των δικαστών και των εισαγγελέων, καθώς και η ανάληψη αστυνομικών καθηκόντων που συνδέονται με τις δικαστικές υπηρεσίες⁵³. Το ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας περιέχει ορόσημο που απαιτεί από την Ελλάδα να θεσπίσει περαιτέρω νομοθεσία για την πλήρη εφαρμογή του νόμου για τη Δικαστική Αστυνομία⁵⁴. Η δικαστική αστυνομία θα έχει έναν επιστημονικό/πολιτικό τομέα και έναν αστυνομικό τομέα. Το «επιστημονικό προσωπικό», μεταξύ άλλων δικηγόροι, οικονομολόγοι, ειδικοί πληροφορικής, μεταφραστές, ειδικοί περιβάλλοντος και δημόσιας υγείας, θα διενεργεί προκαταρκτική εξέταση, ανακριτικές πράξεις και θα παρέχει επιστημονική και τεχνική συνδρομή σε δικαστές και εισαγγελείς. Ο «αστυνομικός τομέας» θα είναι υπεύθυνος για την ασφάλεια των δικαστικών αιθουσών, την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων και την επίδοση διαδικαστικών εγγράφων. Ο αριθμός του προσωπικού προβλέπεται σε 600 άτομα για τον αστυνομικό τομέα και σε 150 άτομα για τον επιστημονικό τομέα⁵⁵. Τόσο οι δικαστές όσο και οι δικηγόροι χαιρέτισαν τη μεταρρύθμιση ως θετική εξέλιξη που θα μπορούσε να ενισχύσει την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος⁵⁶.

Οι πρόσθετες προσλήψεις δικαστικών υπαλλήλων και οι περαιτέρω επενδύσεις σε δικαστικά κτίρια αναμένεται να επηρεάσουν θετικά την ποιότητα της δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον πίνακα αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023⁵⁷, οι

⁴⁹ Με βάση το ισχύον πλαίσιο, οι συνεδριάσεις των δικαστηρίων πραγματοποιούνται συγκεκριμένες ημέρες ανά μήνα σε μεταβατικές έδρες, και οι δικαστές μεταβαίνουν σ' αυτές από γειτονικούς νομούς και περιφέρειες.

⁵⁰ Οι διάδικοι έχουν την επιλογή να παρίστανται στη συζήτηση είτε από την απομακρυσμένη τοποθεσία είτε στην αίθουσα του δικαστηρίου όπου είναι φυσικά παρόντες οι δικαστές.

⁵¹ Παρόμοια μεταρρύθμιση βρίσκεται σε εξέλιξη στον τομέα της πολιτικής και της ποινικής δικαιοσύνης. Το ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας περιέχει το ορόσημο αριθ. 232 το οποίο απαιτεί να αναθεωρηθεί έως τα τέλη του 2023 ο δικαστικός χάρτης στην αστική και ποινική δικαιοσύνη. Το έργο λαμβάνει επίσης τεχνική βοήθεια από τη Διεθνή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης.

⁵² Ολομέλεια των προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδος, αποφάσεις της 28ης Ιανουαρίου 2023.

⁵³ Σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας, νόμος 4963/2022.

⁵⁴ Το σχετικό προεδρικό διάταγμα εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 2023. Σύσταση Διεύθυνσης Δικαστικής Αστυνομίας, τεσσάρων περιφερειακών υπηρεσιών Δικαστικής Αστυνομίας, οργανικών θέσεων Δικαστικής Αστυνομίας και καθορισμός των αρμοδιοτήτων των περιφερειακών υπηρεσιών Δικαστικής Αστυνομίας, προεδρικό διάταγμα 6/2023.

⁵⁵ Η πιλοτική φάση της υλοποίησης συνίσταται στη σύσταση της διεύθυνσης και τεσσάρων περιφερειακών υπηρεσιών στη Θεσσαλονίκη.

⁵⁶ Πληροφορίες που ελήφθησαν από το δικαστικό σώμα και τους ελληνικούς δικηγορικούς συλλόγους κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁵⁷ Διάγραμμα 33, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

σχετικές συνολικές δαπάνες της Ελλάδας για τα δικαστήρια υπερβαίνουν τον μέσο όρο της ΕΕ και αυξάνονται σταθερά τα τελευταία τέσσερα χρόνια. Επιπλέον, βρίσκονται σε εξέλιξη διαδικασίες δημόσιων συμβάσεων για την ανέγερση νέων δικαστικών κτιρίων και την ανακαίνιση υφιστάμενων⁵⁸. Ιδίως, έχει προκηρυχθεί διαγωνισμός για την ανέγερση του δικαστικού μεγάρου Αθηνών και του δικαστικού μεγάρου Πειραιώς. Προβλέπεται επίσης η ανακαίνιση αρκετών δικαστικών κτιρίων⁵⁹. Τα σχέδια για την πρόσληψη 311 δικαστικών υπαλλήλων πριν από το τέλος του έτους βρίσκονται σε εξέλιξη, ενώ για το 2024 έχουν προγραμματιστεί 200 επιπλέον προσλήψεις⁶⁰. Οι δικαστικοί υπάλληλοι θα επιλεγούν και θα εκπαιδευτούν από την Εθνική Σχολή Δικαστών⁶¹. Ο μεγάλος αριθμός των προβλεπόμενων νέων προσλήψεων αποτελεί μέρος των προσπαθειών για την αύξηση της αναλογίας μεταξύ δικαστών και δικαστικών υπαλλήλων⁶².

Αποδοτικότητα

Εξακολουθούν να υπάρχουν σοβαρές προκλήσεις όσον αφορά την αποδοτικότητα της δικαιοσύνης, ιδίως τη διάρκεια της δίκης, η οποία έχει επιδεινωθεί περαιτέρω. Σύμφωνα με τον πίνακα αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023, ο χρόνος εκδίκασης αστικών και εμπορικών υποθέσεων στα πρωτοβάθμια δικαστήρια ήταν ο υψηλότερος στην ΕΕ, καθώς έφτανε τις 728 ημέρες το 2021⁶³. Για τις διοικητικές υποθέσεις, ο χρόνος εκδίκασης το 2021 στα πρωτοβάθμια δικαστήρια αυξήθηκε σε 595 ημέρες (551 ημέρες το 2020)⁶⁴. Επιπλέον, ο χρόνος εκδίκασης των διοικητικών υποθέσεων στο Συμβούλιο της Επικρατείας έφτασε στο πολύ υψηλό επίπεδο των 1 324 ημερών το 2021 (1 107 το 2020)⁶⁵. Το 2021 το ποσοστό εκδίκασης για αστικές και εμπορικές υποθέσεις αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας μειώθηκε σε 82 %, ένα από τα χαμηλότερα στην ΕΕ⁶⁶. Από την άλλη πλευρά, το ποσοστό διεκπεραίωσης το 2021 για τις διοικητικές υποθέσεις ήταν 130 %⁶⁷, ένα από τα υψηλότερα στην ΕΕ –αυτό σημαίνει ότι κρίθηκαν περισσότερες υποθέσεις από όσες εισήχθησαν– αν και ο αριθμός των εκκρεμών διοικητικών υποθέσεων στα τέλη του 2021 παρέμεινε ο υψηλότερος στην ΕΕ⁶⁸. Τα ενδιαφερόμενα μέρη υπογραμμίζουν τις σημαντικές καθυστερήσεις και συσσωρευμένες υποθέσεις στην απονομή της δικαιοσύνης και

⁵⁸ Το ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας περιλάμβανε τα ορόσημα αριθ. 227 και 233 που απαιτούν την ολοκλήρωση της προκήρυξης διαγωνισμών για την ανακαίνιση των κτιρίων των διοικητικών και πολιτικών/ποινικών δικαστηρίων έως τα τέλη του 2022 και του 2023 αντίστοιχα.

⁵⁹ Συγκεκριμένα τα κτίρια του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, της Εθνικής Σχολής Δικαστών, του Εφετείου, του Διοικητικού Πρωτοδικείου και του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών.

⁶⁰ Πληροφορίες που παρέσχε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

⁶¹ Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την Εθνική Σχολή Δικαστών κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα· Βλ. επίσης έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 8.

⁶² Ενώ ο αριθμός των δικαστών είναι από τους υψηλότερους στην ΕΕ (Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023, διάγραμμα 35), η αναλογία μεταξύ δικαστών και μη δικαστικού προσωπικού μειώθηκε σημαντικά στην Ελλάδα μεταξύ 2015 (1 δικαστής για 2,53 υπαλλήλους) και 2020 (1 δικαστής για 1,09 υπάλληλο). CEPEJ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης) (2021), Study on the functioning of judicial systems in the EU Member States (Μελέτη για τη λειτουργία των δικαστικών συστημάτων στα κράτη μέλη της ΕΕ), σ. 640. Βλ. επίσης Ένωση Ευρωπαϊκών Διοικητικών Δικαστών, παρατηρήσεις για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 14.

⁶³ Διάγραμμα 6, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

⁶⁴ Διάγραμμα 9, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023, και διάγραμμα 10, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2022.

⁶⁵ Ό.π.

⁶⁶ Διάγραμμα 11, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

⁶⁷ Διάγραμμα 12, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

⁶⁸ Διάγραμμα 15, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

προσδιορίζουν τη διάρκεια της δίκης ως τη σημαντικότερη πρόκληση για το δικαστικό σύστημα⁶⁹.

Καταβάλλονται προσπάθειες για την αντιμετώπιση των συσσωρευμένων εκκρεμών υποθέσεων και τη μείωση της διάρκειας της δίκης ενώπιον των ανώτατων διοικητικών δικαστηρίων, μεταξύ άλλων με την έγκριση συνοπτικής διαδικασίας για τον χειρισμό συγκεκριμένων ειδών υποθέσεων ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η οποία εφαρμόζεται ήδη στην πράξη. Το Ελεγκτικό Συνέδριο πρότεινε συνοπτικές διαδικασίες για την αντιμετώπιση του πολύ υψηλού αριθμού υποθέσεων που αφορούν περικοπές συντάξεων κατά την περίοδο που η Ελλάδα βρισκόταν υπό οικονομική εποπτεία, για τις οποίες η Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου έχει ήδη επιλύσει τα υποκείμενα νομικά ζητήματα με πιλοτικές αποφάσεις⁷⁰. Η πρόταση οδήγησε σε τροποποίηση του οργανικού νόμου του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁷¹. Σύμφωνα με τη νέα διαδικασία, η οποία εφαρμόζεται ήδη από τον Μάρτιο του 2023, ο πρόεδρος του Τμήματος παραπέμπει τις υποθέσεις σε πάρεδρο για να τις εκδικάσει χωρίς ακροαματική διαδικασία⁷², ενώ πολύ σύντομες είναι και οι προθεσμίες για την υποβολή των εγγράφων και την έκδοση της απόφασης.

II. ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ

Η Εθνική Αρχή Διαφάνειας (ΕΑΔ)⁷³ επιβλέπει την υλοποίηση του εθνικού στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2022-2025, διεξάγει έρευνες σχετικά με υποθέσεις διαφθοράς, παρακολουθεί την εφαρμογή των διατάξεων που αφορούν τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης και τις δραστηριότητες άσκησης πίεσης ή επιρροής από ομάδες συμφερόντων, λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα για τη διασφάλιση της συνεκτικότητας και της αποτελεσματικότητας της εθνικής στρατηγικής, με ιδιαίτερη έμφαση στον συντονισμό των

⁶⁹ Παρατηρήσεις που υπέβαλε το Συμβούλιο των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 49, Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Impact of 2022 ENNHRI rule of law reporting (Αντίκτυπος της έκθεσης του 2022 του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ENNHRI) για το κράτος δικαίου), σ. 10-11 Vouliwatch, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Υποστήριξη Προσφύγων στο Αιγαίο, HIAS Greece, Ινστιτούτο για τα δικαιώματα, την ισότητα και την ετερότητα (Generation 2.0 for Rights, Equality and Diversity), Reporters United (2023), Σταθερή η οπισθοδρόμηση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, κοινή αναφορά της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου, σ. 11.

⁷⁰ Το Ελεγκτικό Συνέδριο, στην 25η γενική συνεδρίαση της ολομέλειάς του της 19ης Δεκεμβρίου 2022, αναφέρθηκε στο γεγονός ότι περισσότεροι από 130 000 αιτούντες τελούν εν αναμονή απόφασης επί των συνταξιοδοτικών τους υποθέσεων, μεταξύ άλλων και επί απαιτήσεων που απορρέουν από μειώσεις οι οποίες κρίθηκαν αντισυνταγματικές. Σύμφωνα με το Ελεγκτικό Συνέδριο, μια νομοθετική πρωτοβουλία για τον εξωδικαστικό διακανονισμό των εν λόγω αξιώσεων θα ήταν πιο αποτελεσματική για την αντιμετώπιση των συσσωρευμένων εκκρεμών υποθέσεων. Γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε το Ελεγκτικό Συνέδριο κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁷¹ Διεθνής Εμπορική Διαιτησία – Ρυθμίσεις για τη λειτουργία του Ελεγκτικού Συνεδρίου και λοιπές επείγουσες διατάξεις, Ν. 5016/2023, άρθρο 52.

⁷² Οι διάδικοι έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο από τριμελή σύνθεση δικαστών.

⁷³ Σύμφωνα με το ορόσημο που προβλέπεται στο ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας (ΣΑΑ), θα κατασκευαστούν νέες εγκαταστάσεις για την ΕΑΔ έως το τέλος του 2025. Η ΕΑΔ είναι η εντεταλμένη ελληνική αρχή που είναι αρμόδια για τον συντονισμό της καταπολέμησης της απάτης σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΕ, Ευρατόμ) αριθ. 883/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Σεπτεμβρίου 2013 (ΕΕ L 248). Η ΕΑΔ ιδρύθηκε με τον νόμο 4622/2019 και υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο.

ελεγκτικών σωμάτων και στην αποδοτικότητα των ενεργειών τους⁷⁴ και παρέχει σχετικές οδηγίες. Υπηρεσία επιβολής του νόμου του Υπουργείου Οικονομικών είναι η Γενική Διεύθυνση του Σώματος Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος, που εστιάζεται στον εντοπισμό υποθέσεων απάτης και διαφθοράς. Η Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων είναι επιφορτισμένη με την καταπολέμηση της διαφθοράς στο πλαίσιο της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων. Η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας⁷⁵ ασκεί εσωτερικό έλεγχο και διερευνά εγκλήματα, όπως η διαφθορά, που διαπράττονται από διάφορα όργανα⁷⁶. Το Ελεγκτικό Συνέδριο είναι το ανώτατο δημοσιονομικό δικαστήριο και το ελεγκτικό όργανο που ελέγχει τη χρήση των δημόσιων πόρων.

Σύμφωνα με την αντίληψη εμπειρογνομόνων και της επιχειρηματικής κοινότητας, το επίπεδο διαφθοράς στον δημόσιο τομέα είναι σχετικά υψηλό. Στον δείκτη αντίληψης της διαφθοράς της Διεθνούς Διαφάνειας για το 2022, η Ελλάδα βαθμολογήθηκε με 52/100, και κατέλαβε την 21η θέση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την 51η παγκοσμίως⁷⁷. Η αντίληψη αυτή έχει επιδεινωθεί σημαντικά κατά την τελευταία πενταετία⁷⁸. Σύμφωνα με την ειδική έρευνα του Ευρωβαρόμετρου του 2023, το 97 % όσων απάντησαν θεωρεί ότι η διαφθορά είναι ευρέως διαδεδομένη στη χώρα τους (ενωσιακός μέσος όρος: 70 %) και το 56 % όσων απάντησαν αισθάνεται ότι επηρεάζεται προσωπικά από τη διαφθορά στην καθημερινή του ζωή (ενωσιακός μέσος όρος: 24 %)⁷⁹. Όσον αφορά τις επιχειρήσεις, το 95 % των εταιρειών θεωρεί ότι η διαφθορά είναι ευρέως διαδεδομένη (ενωσιακός μέσος όρος: 65 %) και το 74 % πιστεύει ότι η διαφθορά αποτελεί πρόβλημα για την επιχειρηματική δραστηριότητα (ενωσιακός μέσος όρος: 35 %)⁸⁰. Επιπλέον, το 25 % όσων απάντησαν θεωρεί ότι υπάρχουν αρκετές επιτυχείς ποινικές διώξεις, ώστε να αποτρέπονται τα πρόσωπα από πρακτικές διαφθοράς (ενωσιακός μέσος όρος: 32 %)⁸¹, ενώ το 16 % των εταιρειών πιστεύει ότι τα πρόσωπα και οι επιχειρήσεις που

⁷⁴ Η ΕΑΔ προεδρεύει των συνεδριάσεων του Εθνικού Συντονιστικού Οργάνου Ελέγχου και Λογοδοσίας (ΕΣΟΕΛ) που έχει συσταθεί με το άρθρο 103 του νόμου 4622/2019. Στα καθήκοντα του ΕΣΟΕΛ περιλαμβάνονται η διάχυση καλών πρακτικών και η ανάπτυξη κοινών προτύπων και εργαλείων για την πρόληψη, τον εντοπισμό και τον έλεγχο της απάτης και της διαφθοράς. Στο ΕΣΟΕΛ συμμετέχουν δεκαπέντε δημόσιοι φορείς που δραστηριοποιούνται στον τομέα της επιβολής του νόμου. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 12.

⁷⁵ Η εν λόγω υπηρεσία υπάγεται στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο.

⁷⁶ Σύμφωνα με τις διατάξεις του προεδρικού διατάγματος 65/2019, πρόκειται για το προσωπικό της Ελληνικής Αστυνομίας, του Λιμενικού Σώματος-Ελληνικής Ακτοφυλακής, του Πυροσβεστικού Σώματος, υπαλλήλους και λειτουργούς του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και υπαλλήλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή διεθνών οργανισμών που δραστηριοποιούνται στην ελληνική επικράτεια.

⁷⁷ Διεθνής Διαφάνεια (2023), Δείκτης αντίληψης της διαφθοράς 2022. Το επίπεδο της εκλαμβανόμενης διαφθοράς κατηγοριοποιείται ως εξής: χαμηλό (η αντίληψη εμπειρογνομόνων και στελεχών επιχειρήσεων σχετικά με τη διαφθορά στον δημόσιο τομέα υπερβαίνει το 79)· σχετικά χαμηλό (τιμές μεταξύ 79-60), σχετικά υψηλό (τιμές μεταξύ 59-50), υψηλό (τιμή κάτω του 50).

⁷⁸ Το 2018 η τιμή ήταν 45, ενώ το 2022 η τιμή είναι 52. Η τιμή σημειώνει σημαντική αύξηση/μείωση όταν μεταβάλλεται πάνω από πέντε μονάδες· βελτίωση/επιδείνωση όταν μεταβάλλεται από 4 έως 5 μονάδες· είναι σχετικά σταθερή όταν μεταβάλλεται από 1 έως 3 μονάδες κατά την τελευταία πενταετία.

⁷⁹ Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 534 για τη διαφθορά (2023). Τα στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου σχετικά με την αντίληψη και την εμπειρία των πολιτών όσον αφορά τη διαφθορά επικαιροποιούνται ανά έτος. Το προηγούμενο σύνολο δεδομένων είναι το Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 523 (2022).

⁸⁰ Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 524 σχετικά με τη στάση των επιχειρήσεων απέναντι στη διαφθορά στην ΕΕ (2023). Τα στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου σχετικά με τη στάση των επιχειρήσεων απέναντι στη διαφθορά επικαιροποιούνται σε ετήσια βάση. Το προηγούμενο σύνολο δεδομένων είναι το Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 507 (2022).

⁸¹ Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 534 για τη διαφθορά (2023).

συλλαμβάνονται για δωροδοκία ανώτερου υπαλλήλου τιμωρούνται δεόντως (ενωσιακός μέσος όρος: 30 %)⁸².

Η εφαρμογή του εθνικού στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2022-2025 βρίσκεται σε εξέλιξη. Η υλοποίηση του εθνικού στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς για την περίοδο 2022-2025, το οποίο εγκρίθηκε πέρυσι, όπως αναφέρεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου⁸³, εμπίπτει στην αρμοδιότητα της ΕΑΔ. Το εθνικό στρατηγικό σχέδιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς είναι ένα στρατηγικό σχέδιο που περιλαμβάνει ένα συνεκτικό πλαίσιο δράσεων, παρεμβάσεων και έργων με στόχο την πρόληψη και την καταπολέμηση της διαφθοράς και την ενίσχυση της διαφάνειας, της ακεραιότητας και της λογοδοσίας. Περιλαμβάνει επίσης ενέργειες που συνθέτουν το Εθνικό Σύστημα Ακεραιότητας, το οποίο εστιάζεται στην ενίσχυση της δημόσιας ακεραιότητας και λογοδοσίας, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας του θεσμού συμβούλων ακεραιότητας⁸⁴ σε φορείς του δημόσιου τομέα. Το 2022 από τις 129 δράσεις που προβλέπονταν στο εθνικό στρατηγικό σχέδιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς, 23 ολοκληρώθηκαν⁸⁵, 84 έχουν ξεκινήσει και υλοποιούνται και 22 δεν έχουν ξεκινήσει ακόμη⁸⁶. Η υλοποίηση βρίσκεται σε καλό δρόμο εντός των καθορισμένων χρονοδιαγραμμάτων⁸⁷.

Οι δραστηριότητες της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας προχωρούν καλά και η συνεργασία της με ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς συνεχίζεται. Το 2022, η ΕΑΔ διεξήγαγε ήδη αρκετές έρευνες στο πλαίσιο του νέου σχεδίου δράσης. Έλαβε 3 513 καταγγελίες για εικαζόμενη διαφθορά, απάτη και κακοδιοίκηση (3 057 το 2021)· πραγματοποίησε

⁸² Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 524 σχετικά με τη στάση των επιχειρήσεων απέναντι στη διαφθορά στην ΕΕ (2023).

⁸³ Εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο με το άρθρο 1 του νόμου 4915/2022 τον Μάρτιο του 2022. Αυτό ήταν σύμφωνο με το σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας. Βλ. επίσης την έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 12-13.

⁸⁴ Το Εθνικό Σύστημα Ακεραιότητας (Ε.Σ.Α.) 2022-2025 δημιουργήθηκε με την υπουργική απόφαση αριθ. 707/18852/05.12.2022 (ΦΕΚ 6312 Β'/12.12.2022). Κύριοι στόχοι είναι η πρόληψη και η αντιμετώπιση της διαφθοράς και η ενίσχυση της διαφάνειας, της ακεραιότητας και της λογοδοσίας στη δημόσια διοίκηση, καθώς και η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση του κοινού. Ο νόμος 4795/2021 περιλαμβάνει διατάξεις για τη δημιουργία του θεσμού του συμβούλου ακεραιότητας στη δημόσια διοίκηση, με στόχο την παροχή στήριξης, ενημέρωσης και συμβουλών σε ζητήματα δεοντολογίας και ακεραιότητας και τη λήψη αναφορών για περιστατικά παραβίασης της ακεραιότητας στον χώρο εργασίας, στις οποίες ενδεχομένως περιλαμβάνονται καταγγελίες δυσλειτουργιών. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 14, 16, 18 και 24. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁸⁵ Στις ολοκληρωμένες δράσεις περιλαμβάνονται η ανάπτυξη του δικτύου συμβούλων ακεραιότητας στη δημόσια διοίκηση, η ηλεκτρονική πλατφόρμα «e-peitharxika» για την παρακολούθηση πειθαρχικών υποθέσεων στον δημόσιο τομέα, το σύστημα διαχείρισης και ελέγχου για έργα που χρηματοδοτούνται από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και η επικαιροποίηση του στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2022-2025 της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ). Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 15.

⁸⁶ Εθνική Αρχή Διαφάνειας (2023), Έκθεση υλοποίησης του εθνικού στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2022-2025, 2ο εξάμηνο 2022. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Στις εν εξελίξει δράσεις περιλαμβάνονται η ανάπτυξη στρατηγικής κατά της διαφθοράς και της απάτης για την υλοποίηση δράσεων που χρηματοδοτούνται από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας η σύνταξη νέου κώδικα διοικητικής διαδικασίας για τον δημόσιο τομέα και η αναβάθμιση του συστήματος ηλεκτρονικής υποβολής δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης (e-prothen). Οι δράσεις που δεν έχουν ξεκινήσει ακόμη περιλαμβάνουν κώδικα ηθικής και δεοντολογίας για τους δημόσιους υπαλλήλους που εργάζονται σε υπηρεσιακές μονάδες προμηθειών δημόσιου φορέα.

⁸⁷ Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Η εμπειρία από την εφαρμογή του εθνικού στρατηγικού σχεδίου δράσης για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2018-2021 καταδεικνύει ότι θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κίνδυνοι που σχετίζονται α) με τον κύκλο των προμηθειών και β) με καθυστερήσεις στην έκδοση της σχετικής νομοθεσίας.

575 ελέγχους και επιθεωρήσεις (393 το 2021), εκ των οποίων 13 περιπτώσεις (21 το 2021) παραπέμφθηκαν για ποινική δίωξη στις δικαστικές αρχές. Επιπλέον, 55 υποθέσεις παραπέμφθηκαν στις αρμόδιες πειθαρχικές αρχές (42 το 2021) και 41 από αυτές (28 το 2021) παραπέμφθηκαν τόσο για ποινική όσο και πειθαρχική δίωξη. Συνολικά παραπέμφθηκαν σε πειθαρχικά συμβούλια 186 δημόσιοι υπάλληλοι και αιρετοί (137 το 2021)⁸⁸. Η ΕΑΔ καταβάλλει προσπάθειες να εξασφαλίσει επαρκές επίπεδο πόρων⁸⁹ και να προσλάβει προσωπικό για την κάλυψη των 103 κενών θέσεων (σε σύνολο 503), τόσο με τακτικές προσλήψεις όσο και με αποσπάσεις⁹⁰. Η βελτίωση της πλήρωσης των θέσεων της το συντομότερο δυνατό είναι ζωτικής σημασίας ώστε να μπορεί να εκτελεί τα καθήκοντά της. Το 2022, με βάση τις προσπάθειες που αναφέρθηκαν το περασμένο έτος⁹¹, η ΕΑΔ υπέγραψε 15 μνημόνια συνεργασίας με διάφορους φορείς⁹² και πανεπιστήμια⁹³ με στόχο την ανάπτυξη δράσεων ακεραιότητας⁹⁴. Μεταξύ άλλων υπεγράφη μνημόνιο συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία τον Φεβρουάριο του 2022 με σκοπό τη βελτίωση της συνεργασίας⁹⁵. Το ίδιο έτος, η Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων διενήργησε 92 ελέγχους στα οικονομικά των υπαλλήλων της και διαπίστωσε 15 παραβάσεις πειθαρχικών κανόνων, ενώ τα περιστατικά που ήγειραν υποψίες ποινικών αδικημάτων διαβιβάστηκαν στο

⁸⁸ Γραπτές παρατηρήσεις και πληροφορίες που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Σύμφωνα με την ΕΑΔ, το ποσοστό συμμόρφωσης είναι πολύ υψηλό (γύρω στο 80 %).

⁸⁹ Σύμφωνα με τα σχετικά διεθνή πρότυπα, οι υπηρεσίες καταπολέμησης της διαφθοράς «δικαιούνται έγκαιρους, προγραμματισμένους, αξιόπιστους και επαρκείς πόρους για τη σταδιακή ανάπτυξη ικανοτήτων και βελτίωση των λειτουργιών της υπηρεσίας και την εκπλήρωση της εντολής της». UNODC Jakarta Statement on Principles for Anti-Corruption Agencies (Δήλωση της Τζακάρτα για τις αρχές που διέπουν τους οργανισμούς για την καταπολέμηση της διαφθοράς) (2002), και Colombo commentary (Υπόμνημα του Κολόμπο) (2020).

⁹⁰ Από τις 503 θέσεις, οι 103 είναι επί του παρόντος κενές (63 θέσεις επιθεωρητών-ελεγκτών και 40 διοικητικού προσωπικού). Έως τα τέλη του 2023 θα πρέπει να ολοκληρωθεί, κατόπιν προκήρυξης, η στελέχωση (μέσω αποσπάσεων) 15 επιθεωρητών-ελεγκτών, ενώ παρόμοια προκήρυξη για 20 ελεγκτές θα δημοσιευτεί το τρίτο τρίμηνο του 2023. Αναμένεται, επίσης, να καλυφθούν και άλλες διοικητικές θέσεις. Πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 11, και γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁹¹ Βλ. Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 11.

⁹² Όπως η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα (ΕΑΤ), η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ), ο Ελληνικός Γεωργικός Οργανισμός, το Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο (ΝΑΤ) και η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς. Πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 13, και πληροφορίες που ελήφθησαν από την Εθνική Αρχή Διαφάνειας κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁹³ Όπως το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, το Πανεπιστήμιο Κρήτης, το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και το Πανεπιστήμιο Πατρών. Τα εν λόγω μνημόνια συνεργασίας αποσκοπούν στην ενίσχυση της ανάπτυξης της ακαδημαϊκής έρευνας, της διδασκαλίας και της διάδοσης γνώσεων σχετικά με τη διαφάνεια, την καταπολέμηση της απάτης και της διαφθοράς και τα συστήματα εσωτερικού ελέγχου. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 13.

⁹⁴ Το 2022 η ΕΑΔ διοργάνωσε σειρά ημερίδων για τη διαφάνεια και την ακεραιότητα σε συνεργασία με 14 οργανισμούς και τη συμμετοχή 65 στελεχών του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, στις οποίες έλαβαν μέρος 7 070 συμμετέχοντες. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 25-26. Βλ. επίσης γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁹⁵ Το μνημόνιο συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία επικεντρώνεται στη δημιουργία διαύλων ανταλλαγής πληροφοριών και στις προϋποθέσεις για την παροχή επιστημονικής και τεχνικής βοήθειας από την ΕΑΔ με στόχο την υποστήριξη ερευνών σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο.π. σ. 12.

Ελεγκτικό Συνέδριο στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, καθώς και της αρμοδιότητας του Γενικού Επιτρόπου του⁹⁶.

Μετά την πρόσφατη έναρξη ισχύος του νόμου για τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης, έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος όσον αφορά την αύξηση των επαληθεύσεων της ακρίβειας δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης. Η έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου συνέστησε στην Ελλάδα να «διασφαλίσει την αποτελεσματική και συστηματική επαλήθευση της ακρίβειας των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης που υποβάλλονται από όλες τις κατηγορίες δημόσιων λειτουργιών»⁹⁷. Στην έκθεση του 2022 είχε σημειωθεί ότι ενώ υποβάλλεται μεγάλος αριθμός δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης, ελέγχεται η ακρίβεια λίγων μόνο δηλώσεων⁹⁸. Στις 28 Φεβρουαρίου 2023 τέθηκε σε ισχύ νέος νόμος για τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης⁹⁹. Ο νέος νόμος αποσκοπεί στη συστηματοποίηση των ισχυόντων κανόνων και στον εξορθολογισμό της διαδικασίας δήλωσης περιουσιακής κατάστασης μέσω των ακόλουθων εργαλείων και διαδικασιών: ψηφιοποίηση¹⁰⁰, απλοποίηση του καταλόγου των υπόχρεων¹⁰¹, υψηλότερο ποσοστό επαληθεύσεων (με στόχο τουλάχιστον το 7 %, το οποίο θα επιτευχθεί εντός τριετίας και είναι σχεδόν διπλάσιο από το σημερινό 4 %)¹⁰², ομοιόμορφη μεθοδολογία για όλους τους τύπους ελέγχων, με μία κεντρική Επιτροπή Ελέγχου¹⁰³ (επικουρούμενη από συντονιστή ελέγχων) που θα εποπτεύει και θα

⁹⁶ Οι αρμοδιότητες ορίζονται στο άρθρο 8 παράγραφος 2 στοιχείο β) και άρθρο 36 στοιχείο α) του νόμου 4820/2021 και στα άρθρα 118 επ. του νόμου 4700/2020. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 13.

⁹⁷ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 3.

⁹⁸ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 15.

⁹⁹ Υποβολή των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης (πόθεν έσχες) και οικονομικών συμφερόντων - Ρυθμίσεις για την ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας - Λοιπές επείγουσες ρυθμίσεις, νόμος 5026/2023. Το δεύτερο μέρος του νόμου επαναπροσδιορίζει το καθεστώς των αρμοδιοτήτων μεταξύ των εθνικών εισαγγελικών αρχών και της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας. Η έναρξη ισχύος νόμου για τη δήλωση περιουσιακής κατάστασης αποτελεί ορόσημο στο πλαίσιο του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας (ΣΑΑ) της Ελλάδας. Το ορόσημο αριθ. 209 αναφέρει: «Έναρξη ισχύος της νέας νομοθεσίας σχετικά με: i) δηλώσεις περιουσιακών στοιχείων και ii) την κωδικοποίηση της νομοθεσίας για τα πολιτικά κόμματα». Το ΣΑΑ προβλέπει την αναθεώρηση του νομικού πλαισίου για τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης (νόμος 3213/2003), την απλούστευση της διαδικασίας ηλεκτρονικής υποβολής και την αναβάθμιση της πλατφόρμας ΤΠ για την υποβολή και τη διαχείριση των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης έως το τέλος του 2023.

¹⁰⁰ Αφορά την τεχνολογική αναβάθμιση του συστήματος ηλεκτρονικής υποβολής δήλωσης περιουσιακής κατάστασης (e-rothen) και τη διαλειτουργικότητά του με άλλες βάσεις δεδομένων, όπως της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων, τραπεζών και κτηματολογίων. Η ανάπτυξη της πλατφόρμας ΤΠ αποτελεί μέρος του εθνικού στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 22, και πληροφορίες και γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁰¹ Ο νέος νόμος απλοποιεί τις κατηγορίες των υπόχρεων, από 49 περιπτώσεις υπόχρεων σήμερα σε 13, και καθορίζει τις σχετικές υποχρεώσεις τους με μεγαλύτερη σαφήνεια, ενώ οι σύζυγοι, οι εν διαστάσει σύζυγοι και τα μέρη συμφώνου συμβίωσης υποχρεούνται πλέον να υποβάλλουν χωριστές δηλώσεις. Πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ.σ. 9-10, και πληροφορίες που ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, την Εθνική Αρχή Διαφάνειας (συμπεριλαμβανομένων γραπτών παρατηρήσεων) και την Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁰² Σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 29 του νόμου 5026/2023, το ποσοστό ελέγχων ορίζεται σε 5 % για το πρώτο έτος εφαρμογής του νέου νόμου και σε 6 % για το δεύτερο έτος. Πληροφορίες που επίσης ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, την Εθνική Αρχή Διαφάνειας και την Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁰³ Η Επιτροπή Ελέγχου που συγκροτείται βάσει του άρθρου 25 του νόμου 5026/2023 είναι ανεξάρτητη και διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια. Πρόεδρός της θα είναι ο πρόεδρος της Επιτροπής Ελέγχου Δηλώσεων

συντονίζει το έργο των ειδικών ελεγκτικών οργάνων¹⁰⁴, προκειμένου να μειωθεί ο κατακερματισμός¹⁰⁵, και ομοιομορφία σε σχέση με τις παραβιάσεις και τις κατάλληλες κυρώσεις¹⁰⁶. Η Επιτροπή Ελέγχου υποχρεούται να δημοσιεύει ετήσιες εκθέσεις πεπραγμένων¹⁰⁷. Η αύξηση του αριθμού των επαληθευόμενων δηλώσεων θα πρέπει να επιτευχθεί μέσω του καλύτερου συντονισμού και κατανομής των καθηκόντων μεταξύ των ελεγκτικών οργάνων¹⁰⁸. Το παράγωγο δίκαιο που επιτρέπει την πλήρη εφαρμογή του νόμου εγκρίθηκε τον Μάιο του 2023¹⁰⁹. Συνεπώς, έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος όσον αφορά την υλοποίηση της σύστασης που διατυπώθηκε στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου.

Παρατηρείται κάποια πρόοδος σε σχέση με τη δημιουργία ιστορικού επιδόσεων όσον αφορά την άσκηση δίωξης και την έκδοση τελεσίδικων αποφάσεων σε υποθέσεις διαφθοράς. Η έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου συνέστησε στην Ελλάδα «να αυξήσει τις προσπάθειες για τη δημιουργία αξιόπιστου ιστορικού επιδόσεων όσον αφορά τις διώξεις και τις τελεσίδικες αποφάσεις σε υποθέσεις διαφθοράς»¹¹⁰. Η άσκηση δίωξης και η έκδοση τελεσίδικων αποφάσεων που σχετίζονται με τη διαφθορά εξακολουθούν να είναι περιορισμένης έκτασης, μεταξύ άλλων όσον αφορά τη διαφθορά υψηλού επιπέδου. Το 2022 ο Εισαγγελέας Οικονομικού Εγκλήματος κίνησε 650 υποθέσεις (560 το 2021) που κάλυπταν όλα τα είδη οικονομικών εγκλημάτων, μεταξύ αυτών και η διαφθορά. Από αυτές, 229

Περιουσιακής Κατάστασης, της επονομαζόμενης επιτροπής του άρθρου 3Α' που συστάθηκε με τον νόμο 3213/2003. Η επιτροπή του άρθρου 3Α' θα παραμείνει υπεύθυνη για την επίβλεψη και την επιβολή κυρώσεων σε ζητήματα που αφορούν την πολιτική χρηματοδότηση τόσο κομμάτων όσο και προσώπων, καθώς και για τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης πολιτικών προσώπων και δικαστικών λειτουργών. Πληροφορίες που επίσης ελήφθησαν από την Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁰⁴ Τα τρία ειδικά ελεγκτικά όργανα του άρθρου 27 του νόμου 5026/2023 είναι ουσιαστικά τρία από τα τέσσερα όργανα που ήταν αρμόδια για τον έλεγχο δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης βάσει του προηγούμενου συστήματος, δηλαδή η Γ' Μονάδα Ελέγχου των Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης της Αρχής Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων από Εγκληματικές Δραστηριότητες, η Εθνική Αρχή Διαφάνειας και η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας. Φαίνεται ότι η τέταρτη αρχή, η Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης ή Επιτροπή του άρθρου 3Α', θα αντικατασταθεί από την Επιτροπή Ελέγχου, ενώ θα διατηρηθεί η ειδική υπηρεσία επιτροπής ελέγχου δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης της Βουλής.

¹⁰⁵ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα, σ. 9-10, και πληροφορίες που ελήφθησαν από την Εθνική Αρχή Διαφάνειας και την Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁰⁶ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 10.

¹⁰⁷ Το άρθρο 25 του νόμου 5026/2023 υποχρεώνει την Επιτροπή Ελέγχου να υποβάλλει μέχρι την 31η Μαρτίου κάθε έτους έκθεση των πεπραγμένων της κατά το προηγούμενο έτος στην Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής και στους Υπουργούς Οικονομικών και Δικαιοσύνης. Στην ανωτέρω ετήσια έκθεση ενσωματώνονται και τα διαλαμβανόμενα στις εκθέσεις των ειδικών ελεγκτικών οργάνων. Η έκθεση αναρτάται στην επίσημη ιστοσελίδα της Βουλής και παραμένει αναρτημένη για τρία έτη.

¹⁰⁸ Πληροφορίες που ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Βασικός παράγοντας για την επίτευξη του ποσοτικού στόχου είναι ότι η Επιτροπή Ελέγχου μπορεί να ορίζει εξωτερικούς ελεγκτές και πραγματογνώμονες προς διευκόλυνση της διαδικασίας. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁰⁹ Πληροφορίες που ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Το άρθρο 45 του νόμου 5026/2023 προβλέπει έκδοση παράγωγης νομοθεσίας όπως υπουργικές αποφάσεις για το περιεχόμενο των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης και οικονομικών συμφερόντων και για τεχνικά θέματα εφαρμογής του συστήματος, απόφαση της Βουλής για την έκδοση του κανονισμού λειτουργίας της Επιτροπής Ελέγχου και της ειδικής υπηρεσίας ελέγχου, καθώς και απόφαση της Επιτροπής Ελέγχου σχετικά με τη μεθοδολογία και τη διαδικασία ελέγχου. Ο εσωτερικός κανονισμός της ειδικής υπηρεσίας ελέγχου και η απόφαση της Επιτροπής Ελέγχου σχετικά με τη μεθοδολογία και τη διαδικασία ελέγχου θα εγκριθούν κατά τη συγκρότηση της Βουλής που θα προκύψει από τις προσεχείς εκλογές.

¹¹⁰ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 3.

περατώθηκαν και σε 421 εκκρεμεί η προκαταρκτική εξέταση¹¹¹. Μέχρι τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής εξέτασης, δεν είναι δυνατό να υπολογιστεί ο αριθμός των υποθέσεων διαφθοράς¹¹². Τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία¹¹³ για τη δίωξη της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας δείχνουν ότι το 2022 υπήρχαν 80 εν εξελίξει ποινικές έρευνες (έναντι 66 το 2021), 74 έρευνες περατώθηκαν (53 το 2021), ενώ 30 υποθέσεις παραπέμφθηκαν σε δίκη (έναντι 17 το 2021). Αυτό καταδεικνύει μια σχετικά θετική εξέλιξη. Υπήρξαν 32 καταδικαστικές αποφάσεις συνολικά σε πρώτο και σε δεύτερο βαθμό (έναντι 24 το 2021) και 15 αθωωτικές αποφάσεις (έναντι 21 το 2021), γεγονός το οποίο επίσης δείχνει θετική εξέλιξη. Ωστόσο, από τις 32 καταδικαστικές αποφάσεις, στις 28 επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης με αναστολή (έναντι 20 το 2021). Συνολικά, η αύξηση του επιπέδου διώξεων και τελεσίδικων αποφάσεων που σχετίζονται με αδικήματα δωροδοκίας αντισταθμίζεται από το σχετικά υψηλό επίπεδο αθωωτικών αποφάσεων και επιβολής ποινών με αναστολή, γεγονός το οποίο εγείρει ανησυχίες για το αποτρεπτικό αποτέλεσμα της δράσης της ελληνικής ποινικής δικαιοσύνης σε σχέση με τη δωροδοκία¹¹⁴. Η συνεργασία μεταξύ της αστυνομίας και της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας θεωρείται καλή¹¹⁵. Ο Εισαγγελέας Οικονομικού Εγκλήματος έχει παραπέμψει έντεκα υποθέσεις στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία από τη σύστασή της¹¹⁶. Η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας συλλέγει συστηματικά στατιστικά στοιχεία, μεταξύ άλλων για υποθέσεις διαφθοράς εντός της Ελληνικής Αστυνομίας, του Λιμενικού Σώματος, του Πυροσβεστικού Σώματος και των υπαλλήλων του ευρύτερου δημόσιου τομέα¹¹⁷. Ως εκ τούτου, έχει επιτευχθεί κάποια πρόοδος σε σχέση με τη σύσταση του 2022 σχετικά με τις διώξεις και τις τελεσίδικες αποφάσεις σε υποθέσεις διαφθοράς.

¹¹¹ Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από τον Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹¹² Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από τον Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Τις περισσότερες φορές οι υποθέσεις δεν μπορούν να χαρακτηριστούν «υποθέσεις διαφθοράς» ή «άλλες» πριν από τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής εξέτασης. Συνήθως, η επεξεργασία και η έρευνα αφορά τόσο διαφθορά όσο και άλλα οικονομικά εγκλήματα.

¹¹³ Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Τα αριθμητικά στοιχεία που παρατίθενται εδώ προέκυψαν από τα στατιστικά στοιχεία που παρέσχε το Υπουργείο Δικαιοσύνης.

¹¹⁴ Αναφορικά με τη δωροδοκία αλλοδαπών δημόσιων λειτουργών, ο Εισαγγελέας Οικονομικού Εγκλήματος έχει μία εν εξελίξει υπόθεση (που χρονολογείται από το 2014), ενώ για τέσσερις (δύο από το 2021 και δύο από το 2022) εκκρεμούν τα πορίσματα της προκαταρκτικής εξέτασης. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από τον Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Η ομάδα εργασίας του ΟΟΣΑ για τη δωροδοκία θεωρεί ότι η Ελλάδα πρέπει να ενισχύσει την επιβολή της νομοθεσίας και την ανεξαρτησία των ποινικών της διαδικασιών όσον αφορά τις έρευνες δωροδοκίας αλλοδαπών δημόσιων υπαλλήλων. ΟΟΣΑ (2022), *Implementing the OECD Anti-Bribery Convention* (Εφαρμογή της σύμβασης του ΟΟΣΑ για την καταπολέμηση της δωροδοκίας), Έκθεση 4ης φάσης - Ελλάδα, σ. 5 και 66.

¹¹⁵ Πληροφορίες που έδωσε η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

¹¹⁶ Πληροφορίες που ελήφθησαν από την Εισαγγελία Οικονομικών Εγκλημάτων κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Σύμφωνα με πληροφορίες που ελήφθησαν από την Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 27, το 2022 το Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος (του Υπουργείου Οικονομικών) διερεύνησε 73 υποθέσεις διαφθοράς και εντόπισε 52 παραβάσεις. Διεξήγαγε 76 έρευνες σχετικά με τη χρήση επιδοτήσεων της ΕΕ και εντόπισε 93 παρατυπίες, ενώ συνεργάστηκε σε 17 κοινές έρευνες με την OLAF.

¹¹⁷ Ο Υπουργός Προστασίας του Πολίτη δημοσιεύει ετήσια έκθεση στα ελληνικά για τα πεπραγμένα και τις δραστηριότητες της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων και την υποβάλλει στη Μόνιμη Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής που εποπτεύει το έργο της εν λόγω υπηρεσίας. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από τη Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Η Ελληνική Αστυνομία δημοσιεύει γενικά στατιστικά στοιχεία για την εγκληματικότητα και άλλα περιστατικά όπως τροχαία ατυχήματα (η τελευταία έκθεση έχει ημερομηνία 2021). Βλ.: Στατιστικά στοιχεία | Ελληνική Αστυνομία (astynomia.gr).

Εξακολουθούν να λαμβάνονται μέτρα για την ακεραιότητα των δημοσίων υπαλλήλων, ενώ συνεχίζονται και οι προσπάθειες για τη βελτίωση της ακεραιότητας και της σύγκρουσης συμφερόντων εντός των αστυνομικών δυνάμεων. Το δεύτερο εξάμηνο του 2022 η ΕΑΔ εξέδωσε Κώδικα Συμπεριφοράς των Αιρετών Οργάνων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ο οποίος καλύπτει τους δημάρχους, τους περιφερειάρχες και παρόμοιους αιρετούς¹¹⁸, καθώς και Κώδικα Ηθικής και Επαγγελματικής Συμπεριφοράς Υπαλλήλων του Δημοσίου Τομέα¹¹⁹. Μετά την ψήφιση του νόμου 4940/2022 το περασμένο έτος¹²⁰, δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο του 2023 απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών¹²¹ που περιέχει λεπτομερή στοιχεία για την κατάρτιση Κώδικα Δεοντολογίας Ειδικών Συμβούλων που θα εκπονηθεί από την ΕΑΔ και αναμένεται να δημοσιευθεί έως τα τέλη του 2023¹²². Το εθνικό στρατηγικό σχέδιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς για την περίοδο 2022-2025 προβλέπει επικαιροποίηση του Κώδικα Δεοντολογίας για τα μέλη της κυβέρνησης και τους βουλευτές, αν και οι εργασίες για τη δράση αυτή δεν έχουν ξεκινήσει ακόμη¹²³. Το 2022 η Επιτροπή Δεοντολογίας της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας εξέτασε τρεις υποθέσεις και εξέδωσε απόφαση για τρεις υποθέσεις¹²⁴. Προβλέπονται επίσης πρόσθετες ενέργειες στο πλαίσιο του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας¹²⁵. Η GRECO έχει προτείνει την αντιμετώπιση της ακεραιότητας στην αστυνομία, όπως με την επικαιροποίηση του Κώδικα

¹¹⁸ Αυτό ανακοινώθηκε, σε σχέση και με το σχετικό ορόσημο του ΣΑΑ, στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 14, υποσημείωση 109.

¹¹⁹ Ο Κώδικας Ηθικής και Επαγγελματικής Συμπεριφοράς Υπαλλήλων του Δημοσίου Τομέα αντιμετωπίζει διάφορα ζητήματα όπως η σύγκρουση συμφερόντων, η παρενόχληση, ο εκφοβισμός, η ίση μεταχείριση, η διοίκηση και η γνωστοποίηση πληροφοριών, καθώς και κάθε πιθανή κατάχρηση εξουσίας από ανώτερα στελέχη της δημόσιας διοίκησης. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 18.

¹²⁰ Ο νόμος 4940/2022 αποσκοπεί στη διασφάλιση της ακεραιότητας και της λογοδοσίας των υψηλόβαθμων αξιωματούχων, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών συμβούλων, μέσω της δημοσιοποίησης των στοιχείων τους και της συμπλήρωσης των υποχρεώσεών τους, των κωλυμάτων και των περιπτώσεων ασυμβίβαστου, συμπεριλαμβανομένων των περιορισμών μετά την αφυπηρέτηση. Άλλα ζητήματα που εξετάζονται αφορούν τη μετάβαση από και προς τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα και την ηθική.

¹²¹ Απόφαση 300/6546/2023 (ΦΕΚ 2473/Β/13-04-2023).

¹²² Σκοπός του Κώδικα Δεοντολογίας είναι η οριοθέτηση της συμπεριφοράς των πολιτικών συμβούλων στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων και δραστηριοτήτων τους ώστε να προλαμβάνονται οι συγκρούσεις συμφερόντων και να διασφαλίζεται η διαφάνεια, η ακεραιότητα και η λογοδοσία στη διαδικασία άσκησης των δημοσίων πολιτικών. Καλύπτει ολόκληρο το φάσμα των προσώπων που διορίζονται σε θέσεις πολιτικών και ειδικών συμβούλων. Προβλέπει την ύπαρξη αρμόδιας αρχής για την εποπτεία της συμμόρφωσης με τον κώδικα, δραστηριότητες ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης τόσο για τους πολιτικούς συμβούλους όσο και για την κοινωνία των πολιτών, παραδείγματα ηθικών και δεοντολογικών διλημάτων και οδηγό αυτοαξιολόγησης. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹²³ Η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ) επεξεργάζεται επίσης Κώδικα Δεοντολογίας για τους υπαλλήλους της, ο οποίος αναμένεται να είναι έτοιμος έως τον Μάιο του 2023. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 20 και 23.

¹²⁴ Οι πληροφορίες προέρχονται από την ιστοσελίδα της ΕΑΔ.

¹²⁵ Δράσεις που αποσκοπούν στην επανεξέταση των πολιτικών και των διατάξεων σχετικά με τη σύγκρουση συμφερόντων αναμένεται να υλοποιηθούν έως το τέλος του 2024. Περιλαμβάνουν την ανάπτυξη πλαισίου πολιτικής, κατευθυντήριων γραμμών, εργαλειοθήκης για τους επαγγελματίες και τη σύσταση εθνικού δικτύου συμβούλων ακεραιότητας δημόσιας διοίκησης. Βλ. έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 15.

Δεοντολογίας του Αστυνομικού¹²⁶. Ο ισχύων Κώδικας Δεοντολογίας του Αστυνομικού ¹²⁷ χρονολογείται από το 2004 και δεν έχει τροποποιηθεί έκτοτε. Σχεδιάζεται η τροποποίηση του ισχύοντος κώδικα και η εισαγωγή διατάξεων με λεπτομερή καθοδήγηση σε θέματα ηθικής ακεραιότητας (πρόληψη σύγκρουσης συμφερόντων, μη αποδοχή δώρων, επαγγελματικό απόρρητο και χρηστή διαχείριση των δημοσίων πόρων). Η αρμόδια υπηρεσία¹²⁸ έχει κυκλοφορήσει ενημερωτικό σημείωμα σχετικά με πιθανές τροποποιήσεις του κώδικα ή άλλες εναλλακτικές λύσεις προς εξέταση από την ιεραρχία της αστυνομίας¹²⁹. Δεν έχει ληφθεί ακόμη απόφαση εν αναμονή πιθανών αλλαγών στην πολιτική ηγεσία της αστυνομίας μετά τις πρόσφατες βουλευτικές εκλογές¹³⁰. Γίνονται και άλλες προσπάθειες, όπως η ενίσχυση του συστήματος ηλεκτρονικής παρακολούθησης καταγγελιών με την προσθήκη ειδικής κατηγορίας για τις υποθέσεις διαφθοράς από το περασμένο έτος¹³¹. Επίσης, τον Απρίλιο του 2023 η αστυνομία εξέδωσε διαταγή για τον καθορισμό της έννοιας της διαφθοράς και για ενδεικτική παράθεση ορισμένων ποινικών και πειθαρχικών αδικημάτων που εμπίπτουν στην έννοια αυτή, ώστε να διασφαλίζεται η αμεροληψία και η διαφάνεια κατά τη διενέργεια διοικητικών ερευνών για υποθέσεις διαφθοράς¹³².

Έχουν τεθεί σε ισχύ κανόνες για τον έλεγχο της άσκησης πίεσης ή επιρροής από ομάδες συμφερόντων (lobbying), όμως η πρόοδος για την υλοποίηση ενός αποτελεσματικού μητρώου είναι αργή. Το 2021 τέθηκε για πρώτη φορά σε ισχύ στην Ελλάδα κανονιστικό πλαίσιο για τις δραστηριότητες επιρροής από ομάδες συμφερόντων¹³³. Ο νόμος ρυθμίζει τις επαφές μεταξύ αξιωματούχων με εκτελεστικές και νομοθετικές αρμοδιότητες υψηλού επιπέδου και των ομάδων ειδικών συμφερόντων και επιβάλλει τη δημιουργία Μητρώου Διαφάνειας¹³⁴. Ωστόσο, το Μητρώο Διαφάνειας δρομολογήθηκε και τέθηκε σε λειτουργία

¹²⁶ Άλλες δράσεις της GRECO για την αντιμετώπιση της ακεραιότητας των αστυνομικών δυνάμεων αφορούν τη διεξαγωγή συνολικής αξιολόγησης κινδύνου διαφθοράς στην αστυνομία, την ενίσχυση των ελέγχων ακεραιότητας κατά την πρόσληψη προσωπικού και την πρόβλεψη ανεξάρτητης και αποτελεσματικής έρευνας για καταγγελίες που άπτονται της αστυνομίας. GRECO (2022), Πέμπτος γύρος αξιολογήσεων — Έκθεση αξιολόγησης, σ. 42-57. Η Ελλάδα αναμένεται να υποβάλει έκθεση σχετικά με τα μέτρα που ελήφθησαν για την εφαρμογή των συστάσεων της GRECO έως τις 30 Ιουνίου 2023, για την επακόλουθη αξιολόγηση συμμόρφωσης εκ μέρους της GRECO.

¹²⁷ Διέπεται από το προεδρικό διάταγμα 254/2004.

¹²⁸ Η Διεύθυνση Οργάνωσης και Νομικής Υποστήριξης της Ελληνικής Αστυνομίας.

¹²⁹ Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την Ελληνική Αστυνομία κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹³⁰ Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την Ελληνική Αστυνομία και πληροφορίες που ελήφθησαν από την Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹³¹ Το σύστημα αυτό παρέχει στοιχεία για τους αστυνομικούς που ερευνώνται, τις εναντίον τους καταγγελίες και τις ποινικές και διοικητικές ή πειθαρχικές ενέργειες. Οι υποθέσεις κατηγοριοποιούνται ανά είδος καταγγελίας, συμπεριλαμβανομένης πλέον της διαφθοράς. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την Ελληνική Αστυνομία κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹³² Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την Ελληνική Αστυνομία και πληροφορίες που ελήφθησαν από την Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹³³ Νόμος 4829/2021 της 10ης Σεπτεμβρίου 2021, «Ενίσχυση διαφάνειας και λογοδοσίας σε θεσμικούς φορείς της πολιτείας». Βλ. έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 14. Το 2021 και το 2022 εκδόθηκαν πέντε υπουργικές αποφάσεις από τον Υπουργό Εσωτερικών και τον Υπουργό Επικρατείας με σχόλια από την ΕΑΔ. Πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 20-21, και γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹³⁴ Όλοι οι εκπρόσωποι συμφερόντων πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι στο Μητρώο Διαφάνειας προκειμένου να συνεργάζονται με μέλη της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας. Τόσο οι εκπρόσωποι συμφερόντων όσο και τα μέλη της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας υποχρεούνται να υποβάλλουν δημόσια διαθέσιμη ετήσια έκθεση δραστηριοτήτων στην ΕΑΔ.

μόλις τον Δεκέμβριο του 2022¹³⁵. Περιλαμβάνει πολύ λίγες καταχωρίσεις μέχρι στιγμής¹³⁶, όμως οι αριθμοί αναμένεται να αυξηθούν μέχρι τα τέλη του έτους, μεταξύ άλλων μέσω δραστηριοτήτων ευαισθητοποίησης που έχει προγραμματίσει η ΕΑΔ για τη διευκρίνιση και βελτίωση της υλοποίησης και εφαρμογής του νόμου¹³⁷. Τον Δεκέμβριο του 2022 η ΕΑΔ εξέδωσε Κώδικα Δεοντολογίας με πρακτικές κατευθυντήριες γραμμές προκειμένου να βοηθήσει τους εκπροσώπους συμφερόντων όσον αφορά τη συμπεριφορά τους κατά την επικοινωνία με θεσμικούς φορείς, αλλά και για να διασφαλιστεί διαφάνεια και ακεραιότητα στη διαδικασία λήψης δημόσιων αποφάσεων και να αποφευχθούν οι συγκρούσεις συμφερόντων ή οποιαδήποτε αθέμιτη επιρροή¹³⁸. Η ΕΑΔ έχει επίσης δημιουργήσει έναν πιο εξειδικευμένο ιστότοπο με όλες τις σχετικές πληροφορίες σχετικά με τις διατάξεις για την άσκηση πίεσης ή επιρροής από ομάδες συμφερόντων και με οδηγίες για την εγγραφή στο μητρώο ομάδων ειδικών συμφερόντων¹³⁹. Δεδομένου ότι ο νόμος για τις δραστηριότητες άσκησης επιρροής ρυθμίζει και την πολιτική περί δώρων¹⁴⁰, η ΕΑΔ έχει εκπονήσει σχέδιο γνωμοδότησης και υπουργική απόφαση ως προς τις τεχνικές προδιαγραφές, το περιεχόμενο και τις διαδικασίες για ένα ηλεκτρονικό μητρώο δώρων και κανόνες διαχείρισης και χρήσης των δώρων. Τα σχέδια τελούν επί του παρόντος υπό διαβούλευση με την κυβέρνηση¹⁴¹.

Οι κανόνες για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων κωδικοποιήθηκαν και στη συνέχεια τροποποιήθηκαν, με μείωση των προστίμων για τα πολιτικά κόμματα. Τον Μάρτιο του 2022 κωδικοποιήθηκαν σε ενιαίο κείμενο μέσω προεδρικού διατάγματος οι διατάξεις της νομοθεσίας για την κρατική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων και τον έλεγχο των οικονομικών τους, κάτι το οποίο αποτελούσε απαιτούμενο στο πλαίσιο του σχεδίου

¹³⁵ Το Μητρώο Διαφάνειας θα πρέπει να είναι διαλειτουργικό με άλλες βάσεις δεδομένων όπως το Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Φορολογίας (ΤΑΧΙΣ), το Γενικό Ηλεκτρονικό Εμπορικό Μητρώο (ΓΕΜΗ) και η Διαδικτυακή Πύλη του Εθνικού Ποινικού Μητρώου. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 20-21.

¹³⁶ ΜΚΟ έχουν εκφράσει ανησυχίες σχετικά με την καθυστερημένη θέση λειτουργία του Μητρώου και την έλλειψη εγγραφών σ' αυτό. Πληροφορίες που ελήφθησαν από τη Διεθνή Διαφάνεια κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, η εγγραφή των ΜΚΟ στο Μητρώο Διαφάνειας δεν είναι υποχρεωτική βάσει του νόμου 4829/2021 και μέχρι σήμερα καμία ΜΚΟ δεν έχει υποβάλει σχετική αίτηση.

¹³⁷ Στις αρχές Ιουνίου του 2023 εκκρεμούσαν 14 καταχωρίσεις και αιτήσεις προς έγκριση. Με την πρόσφατη ένταξη του μητρώου στην πλατφόρμα GOV.GR, αλλά και με τις δραστηριότητες ευαισθητοποίησης που έχουν προγραμματιστεί κατά τη διάρκεια του έτους, η ΕΑΔ αναμένει περίπου 40-50 εκπροσώπους ομάδων συμφερόντων μέχρι το τέλος του έτους. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹³⁸ ΕΑΔ (2022), Κώδικας Δεοντολογίας Εκπροσώπων Συμφερόντων – Μητρώο Διαφάνειας, 30 Ιουνίου 2022. Βλ. επίσης πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 21, και πληροφορίες και γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹³⁹ Βλ. επίσης Μητρώο Διαφάνειας της ΕΑΔ, <https://lobbying.aead.gr/>. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 21.

¹⁴⁰ Το μέρος Β του νόμου 4829/2021 εισήγαγε κανόνες για τη διαχείριση, καταγραφή, αποκάλυψη και αξιοποίηση των δώρων, ωφελημάτων, άλλων παροχών και φιλοξενίας προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τα μέλη της κυβέρνησης και τους υφυπουργούς, προς ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 22. Βλ. επίσης έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 14.

¹⁴¹ Πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 22, και πληροφορίες και γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την ΕΑΔ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Το μητρώο δώρων (ή ηλεκτρονικό βιβλίο) και τον κατάλογο διαχειρίζεται η Προεδρία της κυβέρνησης.

ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας¹⁴². Τον Ιούλιο του 2022 το προεδρικό διάταγμα τροποποιήθηκε εκ νέου¹⁴³ με σκοπό τη διευκρίνιση των ορισμών, την επικαιροποίηση των διαδικασιών και την τροποποίηση των κυρώσεων που μπορεί να επιβάλει ο πρόεδρος της Βουλής κατόπιν πρότασης της επιτροπής ελέγχου σε περιπτώσεις παραβίασης από τα ελεγχόμενα μέρη¹⁴⁴. Οι οικείες τροποποιήσεις περιλαμβάνουν μείωση των προστίμων σε σύγκριση με τον προηγούμενο νόμο¹⁴⁵, καθώς και αλλαγές στις εποπτικές εξουσίες της επιτροπής ελέγχου¹⁴⁶. Η επιλογή των ελέγχων εξαρτάται από ορισμένα κριτήρια, όπως το πόσο ενεργό είναι ένα κόμμα, εάν λαμβάνει κρατικές επιχορηγήσεις¹⁴⁷, καθώς και από πληροφορίες που λαμβάνονται σχετικά με πιθανές παράνομες δραστηριότητες. Το 2022, η Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης ολοκλήρωσε τους ελέγχους (οικονομικού έτους 2020) σε 18 πολιτικά κόμματα, βάσει των οποίων πρότεινε κυρώσεις¹⁴⁸ για τέσσερα κόμματα και απέστειλε επιστολές συμμόρφωσης σε τρία κόμματα¹⁴⁹.

¹⁴² Προεδρικό διάταγμα 15/2022 (Α' 39/1-3-2022). Το ορόσημο αριθ. 209 του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας αναφέρει: «Έναρξη ισχύος της νέας νομοθεσίας σχετικά με: i) δηλώσεις περιουσιακών στοιχείων και ii) την κωδικοποίηση της νομοθεσίας για τα πολιτικά κόμματα». Βλ. υποσημείωση 95 ανωτέρω.

¹⁴³ Νόμος 4954/2022 (Α' 136/09.07.2022), μέρος Δ, Ρυθμίσεις για τον έλεγχο εσόδων και δαπανών κομμάτων, συνασπισμών και υποψηφίων βουλευτών ή/και αιρετών - τροποποιήσεις Π.Δ. 15/2022, άρθρα 19 και εξής.

¹⁴⁴ Πληροφορίες που υπέβαλε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 22 (επίσης σύμφωνα με την αξιολόγηση του ρυθμιστικού αντικτύπου), και πληροφορίες και γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Ορισμένες ΜΚΟ έχουν ασκήσει κριτική ως προς το ότι ο νέος νόμος δεν ενισχύει πραγματικά τη διαφάνεια, τη λογοδοσία και την αντικειμενικότητα των ελεγκτικών μηχανισμών. Κοινή αναφορά της κοινωνίας των πολιτών για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 16. Βλ. επίσης Vouliwatch (2022), «Νομοσχέδιο για το πολιτικό χρήμα: α-διαφάνεια και α-λογοδοσία».

¹⁴⁵ Για παράδειγμα, το πρόστιμο για τη μη εμπρόθεσμη δημοσίευση του ετήσιου ισολογισμού και της ειδικής έκθεσης εκλογικών εσόδων και δαπανών κόμματος ή συνασπισμού μειώθηκε από 5 % σε ποσοστό που κυμαίνεται από 1 % έως 5 %. Τα πρόστιμα σε πολιτικά κόμματα και συνασπισμούς που διακινούν έσοδα ή δαπάνες κατά παράβαση του νόμου μειώθηκαν από το 50 % στο 20 % της τελευταίας τακτικής χρηματοδότησης που τους καταβλήθηκε. Για τα κόμματα που δεν έλαβαν κρατική χρηματοδότηση, το πρόστιμο μειώθηκε από 150 000 EUR σε 50 000 EUR. Οι αιρετοί αντιπρόσωποι που υποβάλλουν μη εμπρόθεσμη ή ελλιπή αναλυτική κατάσταση εκλογικών εσόδων και δαπανών υπόκεινται πλέον σε πρόστιμο 1 000 EUR αντί έως 10 % της ετήσιας βουλευτικής αποζημίωσης.

¹⁴⁶ Η επιτροπή ελέγχου θα συνεχίσει να εξετάζει τις οικονομικές καταστάσεις της χρηματικής αποτίμησης των εισφορών σε είδος, ωστόσο δεν θα πραγματοποιεί ούτε θα καταγράφει πλέον η ίδια την αποτίμηση. Αντίθετα, η αποτίμηση θα διενεργείται και θα καταγράφεται από τους ίδιους τους δικαιούχους, οι οποίοι ενδέχεται να είναι λιγότερο αμερόληπτοι από την Επιτροπή Ελέγχου.

¹⁴⁷ Υπάρχουν πολλά πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, αρκετά όμως υφίστανται μόνο στα χαρτιά, επομένως δεν τους δίδεται προτεραιότητα. Οι οικονομικοί έλεγχοι διενεργούνται ετησίως από ειδικούς οικονομικούς ελεγκτές, οι οποίοι μπορούν επίσης να διενεργούν επιτόπιους ελέγχους στα γραφεία των κομμάτων. Πληροφορίες που ελήφθησαν από την Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁴⁸ Οι αποφάσεις για την ενδεχόμενη επιβολή προστίμων λαμβάνονται τελικά από τον Πρόεδρο της Βουλής. Η Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης δημοσιεύει τα πορίσματα των ελέγχων της στον ιστότοπό της. Η αιτιολογημένη απόφαση του Προέδρου της Βουλής δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Πληροφορίες που ελήφθησαν από την Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁴⁹ Το 2019 η Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης έλεγξε 23 κόμματα και πρότεινε κυρώσεις για 8 από αυτά. Η Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης υπόκειται επί του παρόντος σε ελέγχους για το οικονομικό έτος 2021. Βουλή των Ελλήνων, Επιτροπή Ελέγχου δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης (άρθρο 3α Ν. 3213/2003) Έκθεση πεπραγμένων 2022 (Μάρτιος 2023), σ. 8-9.

Εκδόθηκε ο νέος νόμος για την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις ενωσιακού δικαίου. Ο νόμος τέθηκε σε ισχύ τον Νοέμβριο του 2022¹⁵⁰ και αποσκοπεί στη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της οδηγίας της ΕΕ για τους μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος¹⁵¹. Ορίζει την ΕΑΔ ως τον εξωτερικό δίαυλο αναφοράς που είναι αρμόδιος για την παραλαβή, τη διαχείριση και την παρακολούθηση αναφορών σχετικά με παραβάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του νόμου¹⁵². Οι υπάλληλοι του δημόσιου τομέα και οι υπάλληλοι του ιδιωτικού τομέα θα μπορούν να υποβάλλουν, γραπτώς, προφορικά ή μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας¹⁵³, επώνυμες ή ανώνυμες καταγγελίες κάθε είδους¹⁵⁴. Η ΕΑΔ συμβάλλει στην κατάρτιση τεσσάρων υπουργικών αποφάσεων (μία από τις οποίες έχει ήδη τεθεί σε εφαρμογή), καθώς και στον σχεδιασμό των τεχνικών προδιαγραφών για τις πλατφόρμες ηλεκτρονικής επικοινωνίας¹⁵⁵. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών θεωρούν ότι, με την απόφαση του νομοθέτη να μην επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του νόμου και στις παραβιάσεις του εθνικού δικαίου¹⁵⁶, χάνεται η ευκαιρία ενθάρρυνσης περισσότερων αναφορών διαφθοράς¹⁵⁷. Ο ΟΟΣΑ είχε καλέσει την Ελλάδα να εφαρμόσει νέα νομοθεσία για τους πληροφοριοδότες δημοσίου συμφέροντος, σε σχέση με περιπτώσεις δωροδοκίας αλλοδαπών δημόσιων υπαλλήλων¹⁵⁸.

Εκδόθηκαν κατευθυντήριες γραμμές για να διασφαλιστεί ότι η διαδικασία απευθείας ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων χρησιμοποιείται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Για να διευκολυνθεί το έργο των αναθετουσών αρχών ως προς τη σωστή εφαρμογή της διαδικασίας με διαπραγμάτευση χωρίς δημοσίευση, η Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων εξέδωσε ανακοίνωση¹⁵⁹ στην οποία διευκρινίζει, μεταξύ άλλων, τον εξαιρετικό χαρακτήρα και

¹⁵⁰ Νόμος 4990/2022 για την «Προστασία προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις ενωσιακού δικαίου», ΦΕΚ Α' 210/11.11.2022. Μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της οδηγίας (ΕΕ) 2019/1937 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2019.

¹⁵¹ Οδηγία (ΕΕ) 2019/1937 σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης.

¹⁵² Άρθρο 11 του νόμου 4990/2022. Επιπλέον, ο νόμος προβλέπει οι σύμβουλοι ακεραιότητας (θεσμός που δημιουργήθηκε βάσει του νόμου 4795/2021) να παραλαμβάνουν και να παρακολουθούν αναφορές δυσλειτουργιών σε φορείς του δημόσιου τομέα και οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης που απασχολούν έως 49 υπαλλήλους. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 24.

¹⁵³ Η υφιστάμενη διαδικτυακή πλατφόρμα καταγγελιών της ΕΑΔ υποστηρίζει ήδη την υποβολή ανώνυμων καταγγελιών. Η νέα πλατφόρμα καταγγελιών θα βελτιώσει περαιτέρω τη λειτουργία αυτή υποστηρίζοντας την αμφίδρομη επικοινωνία (καταγγέλλοντος και επιθεωρητή). Θα διατηρεί την ανωνυμία του καταγγέλλοντος μέσω ασφαλούς διαδικτυακού διαύλου επικοινωνίας και περιβάλλοντος διαχείρισης για την αξιολόγηση και τη διερεύνηση των καταγγελιών. Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 24.

¹⁵⁴ Η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας ανέφερε ότι το 71 % των καταγγελιών υποβλήθηκαν από άτομα μέσω ηλεκτρονικού μηνύματος ή ταχυδρομικώς και μόνο το 29 % έγιναν ανώνυμα. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από τη Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁵⁵ Οι εν λόγω υπουργικές αποφάσεις θα προσδιορίζουν τα προσόντα των προσώπων που θα λαμβάνουν και θα παρακολουθούν τις αναφορές δυσλειτουργιών, τη διαδικασία υποβολής, παραλαβής και παρακολούθησης αναφορών δυσλειτουργιών, τη διαδικασία διαβίβασης των αναφορών δυσλειτουργιών στις αρμόδιες αρχές και τη σύσταση και λειτουργία ηλεκτρονικών πλατφορμών. Γραπτές παρατηρήσεις και πληροφορίες που ελήφθησαν από την Εθνική Αρχή Διαφάνειας κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁵⁶ Δυνατότητα που επιτρέπεται βάσει της οδηγίας και ενθαρρύνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

¹⁵⁷ Πληροφορίες που ελήφθησαν από το Vouliwatch και τη Διεθνή Διαφάνεια κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁵⁸ Βλ. ΟΟΣΑ (2022), *Implementing the OECD Anti-Bribery Convention* (Εφαρμογή της σύμβασης του ΟΟΣΑ για την καταπολέμηση της δωροδοκίας), Έκθεση 4ης φάσης - Ελλάδα, σ. 5. Βλ. GRECO, Πέμπτος γύρος αξιολογήσεων — Έκθεση αξιολόγησης, σ. 42-57. Από την πλευρά της, η GRECO είχε συστήσει στην Ελλάδα να ενισχύσει την προστασία των πληροφοριοδοτών δημοσίου συμφέροντος εντός της Αστυνομίας.

¹⁵⁹ Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων, έγγραφο αριθ. 3581/1.7/2022, «Υπόμνηση υποχρεώσεων αναθετουσών αρχών / αναθετόνων φορέων που σχετίζονται με την προσφυγή στην εξαιρετική διαδικασία της διαπραγμάτευσης».

περιστάσεις για τη χρήση της διαδικασίας με διαπραγμάτευση χωρίς δημοσίευση προκήρυξης σύμβασης, τη δική της γνωμοδοτική αρμοδιότητα όσον αφορά αιτήματα παροχής σύμφωνης γνώμης για προσφυγή στη διαπραγμάτευση και τις υποχρεώσεις που έχουν οι αναθέτουσες αρχές και οι αναθέτοντες φορείς ως απόρροια της προσφυγής στη διαδικασία αυτή¹⁶⁰. Το ελληνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας που εγκρίθηκε τον Ιούλιο του 2021 περιλαμβάνει δύο μέτρα συνολικού ύψους 20 εκατ. EUR με στόχο την επαγγελματική αναβάθμιση του προσωπικού για την καλύτερη διεκπεραίωση των δημόσιων συμβάσεων, την αναδιάρθρωση της Εθνικής Κεντρικής Αρχής Αγορών για αγαθά και υπηρεσίες με σκοπό την προώθηση της συγκέντρωσης των δημόσιων συμβάσεων και τη βελτίωση των ψηφιακών εργαλείων για τις δημόσιες συμβάσεις, ώστε να αποφευχθεί η υποστελέχωση στο μέλλον και να εκσυγχρονιστεί η διαδικασία. Έχοντας εντοπίσει την ανάγκη εξειδικευμένων γνώσεων στον τομέα αυτό, ο Εισαγγελέας Οικονομικών Εγκλημάτων επιδιώκει την πρόσληψη δύο πραγματογνωμόνων που θα συνδράμουν σε υποθέσεις οι οποίες αφορούν αδικήματα δημοσίων συμβάσεων¹⁶¹. Το εθνικό στρατηγικό σχέδιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2022-2025 περιλαμβάνει την ανάπτυξη κώδικα δεοντολογίας για τους δημοσίους υπαλλήλους που εργάζονται σε μονάδες προμηθειών¹⁶².

III. ΠΟΛΥΦΩΝΙΑ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Το νομικό πλαίσιο της Ελλάδας που διέπει την πολυφωνία και την ελευθερία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας βασίζεται σε ένα σύνολο συνταγματικών εγγυήσεων και νομοθετικών μέτρων. Το σύνταγμα εγγυάται την ελευθερία έκφρασης και την ελευθερία του Τύπου και προβλέπει δικαίωμα στην πληροφόρηση. Τα οπτικοακουστικά μέσα ρυθμίζονται από τον νόμο 4779/2021, ο οποίος εφαρμόζει επίσης την οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων¹⁶³.

Δεν υπήρξαν σημαντικές αλλαγές στο νομικό πλαίσιο σχετικά με τη ρυθμιστική αρχή για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων και η διαδικασία πρόσληψης νέου προσωπικού βρίσκεται σε εξέλιξη, ενώ εξακολουθούν να υφίστανται προκλήσεις όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό της ρυθμιστικής αρχής. Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) εποπτεύει και ρυθμίζει την αγορά της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης, τόσο στο διαδίκτυο όσο και εκτός αυτού. Η ανεξαρτησία του κατοχυρώνεται στο σύνταγμα και το νομικό του πλαίσιο ορίζεται στον νόμο για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Όπως περιγράφεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου¹⁶⁴, η ανεξαρτησία του ΕΣΡ έχει ενισχυθεί στον νόμο για τη μεταφορά της αναθεωρημένης οδηγίας για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών

¹⁶⁰ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 26.

¹⁶¹ Πληροφορίες που ελήφθησαν από τον Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα. Ειδικότερα, ζητούνται μηχανικοί για να παράσχουν συνδρομή σε υποθέσεις παραβάσεων που σχετίζονται με προμήθειες στον τομέα των υποδομών όπου, επί του παρόντος, δεν υπάρχουν εξειδικευμένες γνώσεις. Το Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 524 για τη στάση των επιχειρήσεων έναντι της διαφθοράς στην ΕΕ (2023) δείχνει ότι το 53 % των εταιρειών στην Ελλάδα (μέσος όρος ΕΕ 26 %) πιστεύει ότι η διαφθορά το εμπόδιζε στην πράξη να κερδίσει δημόσιο διαγωνισμό ή να αναλάβει δημόσια σύμβαση τα τρία τελευταία χρόνια. Το ποσοστό αυτό είναι 27 ποσοστιαίες μονάδες πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ.

¹⁶² Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 25. Επιπλέον, η ΕΑΔ θα λάβει τεχνική βοήθεια στο πλαίσιο του Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης 2023 για την «Ενίσχυση της διαφάνειας και της ακεραιότητας του συστήματος δημόσιων προμηθειών μέσω ενός ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης κινδύνων».

¹⁶³ Η Ελλάδα κατατάσσεται στην 107η θέση του Παγκόσμιου Δείκτη Ελευθερίας του Τύπου των Δημοσιογράφων χωρίς Σύνορα για το 2023, ενώ το προηγούμενο έτος ήταν στην 108η θέση.

¹⁶⁴ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 16.

μέσων¹⁶⁵, ο οποίος περιέχει διατάξεις που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ανεξαρτησίας του ΕΣΡ από την κυβέρνηση και άλλους κρατικούς φορείς¹⁶⁶. Σύμφωνα με τον νόμο, το ΕΣΡ ασκεί την εξουσία του με αμεροληψία και διαφάνεια, εξυπηρετώντας ιδίως τους στόχους της πολυφωνίας, της πολιτισμικής πολυμορφίας, της προστασίας των καταναλωτών, της προσβασιμότητας από άτομα με αναπηρία, της ίσης μεταχείρισης, της εύρυθμης λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς και της προώθησης του υγιούς ανταγωνισμού¹⁶⁷. Μετά την έκδοση δύο πράξεων του υπουργικού συμβουλίου¹⁶⁸, βρίσκεται σε εξέλιξη εθνική διαδικασία που οργανώνει το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού για την πρόσληψη 15 νέων μελών προσωπικού για το ΕΣΡ¹⁶⁹. Ωστόσο, το ΕΣΡ¹⁷⁰ τονίζει ότι, ενώ η πρόσληψη νέου προσωπικού είναι ευπρόσδεκτη, δεν θα επιλύσει το πρόβλημα της ανεπαρκούς στελέχωσης, όπως αναφέρεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου¹⁷¹, ούτε θα είναι επαρκής για τα νέα καθήκοντα που ανατίθενται στο ΕΣΡ από την οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων, ιδίως σε σχέση με τις δραστηριότητες παρακολούθησης¹⁷². Όπως και το προηγούμενο έτος, το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης (MPM 2023) θεωρεί ότι η ανεξαρτησία και η αποτελεσματικότητα της αρχής των μέσων μαζικής επικοινωνίας συνιστούν τομείς μέτριου κινδύνου¹⁷³.

Εκδόθηκε νέος νόμος με στόχο την ενίσχυση της διαφάνειας του καθεστώτος ιδιοκτησίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Υπάρχουν νομικές εγγυήσεις για τη διασφάλιση της διαφάνειας του καθεστώτος ιδιοκτησίας μέσω μαζικής επικοινωνίας. Ο νόμος 4779/2021¹⁷⁴ θεσπίζει την υποχρέωση των παρόχων υπηρεσιών μέσω μαζικής επικοινωνίας να εγγράφονται στο Μητρώο Επιχειρήσεων του ΕΣΡ¹⁷⁵. Ο νόμος 5005/2022¹⁷⁶ που εκδόθηκε πρόσφατα αποσκοπεί στην ενίσχυση της διαφάνειας και της δημοσιότητας στον έντυπο και ηλεκτρονικό Τύπο. Ο νόμος θεσπίζει Μητρώο Έντυπου Τύπου (ΜΕΤ), καθώς και Μητρώο Ηλεκτρονικού Τύπου (ΜΗΤ), θεωρώντας επιλέξιμες για κρατική διαφήμιση μόνο τις εγγεγραμμένες επιχειρήσεις. Επιπλέον, τέθηκε σε ισχύ ο πρόσφατος νόμος 4915/2022 σχετικά με τη λογοδοσία στον Τύπο, με στόχο την περαιτέρω ενίσχυση της διαφάνειας στον Τύπο¹⁷⁷. Το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023 διατηρεί τη μεσαία βαθμολογία κινδύνου όσον αφορά τη διαφάνεια του καθεστώτος ιδιοκτησίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας, δεδομένου ότι ο πλήρης αντίκτυπος των πρόσφατων νόμων και πρωτοβουλιών δεν έχει διαπιστωθεί ακόμη¹⁷⁸. Η νομοθεσία για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας

¹⁶⁵ Νόμος 4779/2021.

¹⁶⁶ Άρθρο 33 του νόμου 4779/2021.

¹⁶⁷ Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 15 του συντάγματος σκοπό έχει: «την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης, την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της Χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας».

¹⁶⁸ Αποφάσεις 50/2021 και 31/2022.

¹⁶⁹ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 30.

¹⁷⁰ Πληροφορίες που ελήφθησαν από το ΕΣΡ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁷¹ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 16.

¹⁷² Πληροφορίες που ελήφθησαν από το ΕΣΡ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁷³ Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023, Ελλάδα, σ. 13.

¹⁷⁴ Άρθρο 37 του νόμου 4779/2021.

¹⁷⁵ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 17.

¹⁷⁶ Νόμος αριθ. 5005/2022 της 21ης Δεκεμβρίου 2022 «Ενίσχυση δημοσιότητας και διαφάνειας στον έντυπο και ηλεκτρονικό Τύπο - Σύσταση ηλεκτρονικών μητρώων εντύπου και ηλεκτρονικού Τύπου - Διατάξεις αρμοδιότητας της Γενικής Γραμματείας Επικοινωνίας και Ενημέρωσης και λοιπές επείγουσες ρυθμίσεις».

¹⁷⁷ Άρθρο 110 του νόμου 4915/2022.

¹⁷⁸ Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023, Ελλάδα, σ. 9.

περιέχει ειδικούς περιορισμούς στο ιδιοκτησιακό καθεστώς για την πρόληψη της οριζόντιας συγκέντρωσης στην αγορά των μέσων μαζικής επικοινωνίας¹⁷⁹. Νέοι όροι για την κατοχή άδειας για την παροχή συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών θεσπίστηκαν με τον πρόσφατο νόμο 5014/2023, ο οποίος τροποποίησε τον νόμο 2644/1998¹⁸⁰.

Υφίστανται εγγυήσεις για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δημοσίων μέσων μαζικής επικοινωνίας, εξακολουθούν όμως να υπάρχουν ανησυχίες σχετικά με τη διαδικασία διορισμού των μελών του διοικητικού συμβουλίου της Ελληνικής Ραδιοφωνίας Τηλεόρασης (ΕΡΤ). Όπως περιγράφεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, η συντακτική ανεξαρτησία των δημοσίων μέσων μαζικής επικοινωνίας διασφαλίζεται από τον νόμο για την Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση¹⁸¹, ο οποίος προβλέπει ότι η ΕΡΤ είναι ανεξάρτητη από το κράτος, όλους τους φορείς δημόσιας ή ιδιωτικής εξουσίας και τα πολιτικά κόμματα¹⁸². Η ΕΡΤ είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με τη μορφή ανώνυμης εταιρείας που ανήκει στον δημόσιο τομέα και εποπτεύεται από το κράτος. Τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου της ΕΡΤ διορίζονται με απόφαση του αρμόδιου για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας υπουργού, μετά από γνωμοδότηση της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής. Όπως τονίζεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου¹⁸³ και επισημαίνεται από το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023¹⁸⁴, ενώ η συμμετοχή της κοινοβουλευτικής επιτροπής αποσκοπεί στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας και της διαφάνειας, το γεγονός ότι τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου διορίζονται από τον αρμόδιο για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας υπουργό εξακολουθεί να προκαλεί ανησυχίες σχετικά με την ουσιαστική ανεξαρτησία και την πιθανή πολιτική επιρροή.

Το νομοθετικό πλαίσιο διασφαλίζει το δικαίωμα σε πληροφορίες. Στην Ελλάδα η πρόσβαση στην ενημέρωση αποτελεί συνταγματικό δικαίωμα. Το σύνταγμα εγγυάται το δικαίωμα πρόσβασης σε διοικητικά έγγραφα και το δικαίωμα των πολιτών να λαμβάνουν πληροφορίες. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό μπορούν να επιβληθούν μόνον εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογημένοι για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων¹⁸⁵. Η έκθεση του παρατηρητηρίου για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης για το 2023 κάνει λόγο για μέτριο κίνδυνο όσον αφορά την προστασία του δικαιώματος στην ενημέρωση¹⁸⁶.

Οι απειλές και οι επιθέσεις κατά δημοσιογράφων εξακολουθούν να αποτελούν πρόβλημα. Μετά τη δημοσίευση της έκθεσης του 2022 για το κράτος δικαίου, η Πλατφόρμα του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προώθηση της προστασίας της δημοσιογραφίας και της

¹⁷⁹ Νόμος 3592/2007.

¹⁸⁰ Το άρθρο 60 του νόμου 5014/2023 επιτρέπει τη συμμετοχή εταιρείας που παρέχει συνδρομητικές τηλεοπτικές ή ραδιοφωνικές υπηρεσίες σε εταιρεία που κατέχει άδεια σταθμού ελεύθερης λήψης εφόσον με τη συμμετοχή της: α) δεν παραβιάζονται οι κανόνες του ελεύθερου ανταγωνισμού, β) δεν γίνεται κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης που έχει αποκτήσει στην αγορά των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών, και γ) δεν θίγεται η αντικειμενική, πλουραλιστική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων στα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

¹⁸¹ Νόμος 4324/2015 της 29ης Απριλίου 2015.

¹⁸² Σύμφωνα με το Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου: Έρευνα για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και τις ειδήσεις 2022, το 34 % όσων απάντησαν στην Ελλάδα δήλωσε ότι εμπιστεύεται τους δημόσιους τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς, κάτω από τον μέσο όρο του 49 % για την ΕΕ.

¹⁸³ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 18.

¹⁸⁴ Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023, Ελλάδα, σ. 19.

¹⁸⁵ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 5Α.

¹⁸⁶ Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023, Έκθεση για την Ελλάδα, σ. 12.

ασφάλειας των δημοσιογράφων κατέγραψε 16 προειδοποιήσεις¹⁸⁷. Τα καταγεγραμμένα περιστατικά αφορούν σωματικές επιθέσεις, λεκτικές προσβολές, αυθαίρετη κράτηση και χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού εις βάρος δημοσιογράφων. Επιπλέον, οι δημοσιογράφοι συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν καταχρηστικές αγωγές¹⁸⁸ και να εργάζονται σε επισφαλείς συνθήκες εργασίας¹⁸⁹. Αναφέρθηκε επίσης ότι αρκετοί δημοσιογράφοι έχουν γίνει στόχος του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator¹⁹⁰. Η παρακολούθηση δημοσιογράφων επισημάνθηκε ως θέμα που προκαλεί ανησυχία και από τον μηχανισμό ταχείας αντίδρασης για την ελευθερία των μέσων μαζικής επικοινωνίας (Media Freedom Rapid Response), καθώς αποτελεί μείζονα παραβίαση της ιδιωτικής ζωής των δημοσιογράφων, της προστασίας των δημοσιογραφικών πηγών και της ελευθερίας του Τύπου¹⁹¹. Το ελληνικό κοινοβούλιο ψήφισε τον περασμένο Δεκέμβριο νομοσχέδιο που απαγορεύει την πώληση κατασκοπευτικού λογισμικού: το νομοσχέδιο ποινικοποιεί την πώληση ή την κατοχή κατασκοπευτικού λογισμικού και μετατρέπει την ιδιωτική χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού από πλημμέλημα σε κακούργημα που επισύρει ποινή φυλάκισης έως και 10 ετών. Το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023 εξακολουθεί να κατατάσσει το δημοσιογραφικό επάγγελμα, τα πρότυπα και την προστασία του σε κατηγορία υψηλού κινδύνου¹⁹², καταγράφει όμως μείωση σε σχέση με την περσινή εκτίμηση που συνδεόταν με τη δολοφονία του Έλληνα δημοσιογράφου Γιώργου Καραϊβάζ¹⁹³.

Με τον νόμο¹⁹⁴ με τον οποίο συστάθηκαν τα νέα μητρώα για τον έντυπο και τον ηλεκτρονικό τύπο, συστάθηκαν επίσης μια νέα επιτροπή δεοντολογίας Επιτροπή Δεοντολογίας και Διεύθυνση Εποπτείας των Μέσων Ενημέρωσης, η οποία είναι επιφορτισμένη με την επίβλεψη της συμμόρφωσης των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής επικοινωνίας με τη δημοσιογραφική δεοντολογία. Η Επιτροπή Δεοντολογίας έχει επίσης την εξουσία να αποκλείει μέσα μαζικής επικοινωνίας από τη λήψη κρατικών διαφημιστικών κονδυλίων για έως και δύο χρόνια. Αν και η προώθηση της δεοντολογίας στα μέσα μαζικής επικοινωνίας επικροτήθηκε και από τις ενώσεις δημοσιογράφων, εκφράστηκαν ορισμένες ανησυχίες από τα ενδιαφερόμενα μέρη σχετικά με τον κίνδυνο οι νέοι κανόνες να οδηγήσουν σε ουσιαστικό έλεγχο του περιεχομένου που δημοσιεύεται από τα εγγεγραμμένα μέσα, καθώς

¹⁸⁷ Συμβούλιο της Ευρώπης, Πλατφόρμα για την προώθηση της προστασίας της δημοσιογραφίας και της ασφάλειας των δημοσιογράφων, Ελλάδα.

¹⁸⁸ Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα, Abusive lawsuits against journalists amid political tension in Greece (Καταχρηστικές αγωγές κατά δημοσιογράφων εν μέσω πολιτικής έντασης στην Ελλάδα), 5 Αυγούστου 2022.

¹⁸⁹ Πληροφορίες που ελήφθησαν από την ΕΣΗΕΜ-Θ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁹⁰ Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα, Greek and European authorities must take urgent action after many more journalists said to have been Predator targets (Οι ελληνικές και ευρωπαϊκές αρχές πρέπει να αναλάβουν επείγουσα δράση κατόπιν ισχυρισμών ότι πολλοί περισσότεροι δημοσιογράφοι αποτέλεσαν στόχο του Predator), 16 Νοεμβρίου 2022. Βλ. επίσης παράγραφο στην ενότητα IV παρακάτω σχετικά με το θέμα της παρακολούθησης.

¹⁹¹ Media Freedom Rapid Response (Μηχανισμός ταχείας αντίδρασης για την ελευθερία των μέσων μαζικής επικοινωνίας) – Greece, MFRR alarmed by latest revelations of spying on journalists (Ελλάδα, Ο MFRR διατυπώνει ανησυχίες με αφορμή τις πρόσφατες αποκαλύψεις παρακολούθησης δημοσιογράφων), 20 Δεκεμβρίου 2022.

¹⁹² Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα ενημέρωσης 2023, Ελλάδα, σ. 13.

¹⁹³ Σε σχέση με τη δολοφονία αυτή τον Απρίλιο του τρέχοντος έτους συνελήφθησαν δύο ύποπτοι από την ελληνική αστυνομία. Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης: MFRR partners welcome first arrests over 2021 assassination of journalist Giorgos Karavizas (Οι συνεργάτες του MFRR χαιρετίζουν τις πρώτες συλλήψεις για τη δολοφονία του δημοσιογράφου Γιώργου Καραϊβάζ το 2021).

¹⁹⁴ Άρθρο 25 του νόμου 5005/2022 της 21ης Δεκεμβρίου 2022.

και κατάχρησής τους με στόχο τον αυθαίρετο αποκλεισμό ορισμένων εξ αυτών από τη λήψη κρατικών διαφημιστικών κονδυλίων¹⁹⁵.

Η επίμαχη διάταξη του Ποινικού Κώδικα για τη διασπορά ψευδών ειδήσεων τροποποιήθηκε ώστε να αντιμετωπιστούν οι ανησυχίες που είχαν εντοπιστεί στο παρελθόν. Τον Δεκέμβριο του 2022 το άρθρο 191 του Ποινικού Κώδικα το οποίο αποσκοπεί στην πρόληψη της διασποράς ψευδών ειδήσεων και το οποίο, όπως αναφέρεται στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, δημιουργούσε σοβαρές ανησυχίες σχετικά με τους κινδύνους για το δικαίωμα των δημοσιογράφων να διαδίδουν πληροφορίες γενικού ενδιαφέροντος¹⁹⁶ τροποποιήθηκε¹⁹⁷. Σύμφωνα με την κυβέρνηση, για να διαπραχθεί αδίκημα, απαιτείται το συγκεκριμένο «αποτέλεσμα» της «πρόκλησης φόβου» και όχι απλώς ο αφηρημένος κίνδυνος «πρόκλησης φόβου στους πολίτες», ο οποίος αποτελεί έννοια που είναι δύσκολο να αποδειχθεί και δεν είναι εύκολο να αξιολογηθεί. Επιπλέον, η τροπολογία αίρει την επιβαρυντική περίπτωση της υποτροπής. Η τροπολογία θεωρείται θετική εξέλιξη από την ένωση δημοσιογράφων¹⁹⁸.

Έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος σχετικά με τη σύσταση του 2022 για τη θέσπιση διασφαλίσεων με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και της σωματικής ασφάλειας των δημοσιογράφων. Η έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου συνέστησε στην Ελλάδα να «θεσπίσει νομοθετικές και άλλες διασφαλίσεις για τη βελτίωση της σωματικής ασφάλειας και του εργασιακού περιβάλλοντος των δημοσιογράφων, σύμφωνα με το προσφάτως εγκριθέν μνημόνιο συμφωνίας και λαμβάνοντας υπόψη τα ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δημοσιογράφων.»¹⁹⁹. Μετά την υπογραφή του μνημονίου συνεργασίας μεταξύ της Γενικής Γραμματείας Επικοινωνίας και Ενημέρωσης της Προεδρίας της κυβέρνησης και άλλων αρμόδιων υπουργείων²⁰⁰, στις 27 Ιουλίου 2022 δημιουργήθηκε ομάδα εργασίας συντονισμού για την προστασία και την ενίσχυση της θέσης των δημοσιογράφων²⁰¹. Στα μέλη της ομάδας εργασίας συντονισμού περιλαμβάνονται εκπρόσωποι των δημοσιογραφικών ενώσεων, πανεπιστημίων, υπουργείων, δημοσίων μέσων μαζικής επικοινωνίας, πρακτορείων ειδήσεων και άλλων σχετικών φορέων. Η ομάδα εργασίας συντονισμού συνεδριάζει μία φορά τον μήνα και τα ενδιαφερόμενα μέρη συνεργάζονται βάσει εντολής που καλύπτει μια σειρά θεμάτων (όπως η ανάλυση και αναφορά επιθέσεων κατά δημοσιογράφων, οι ασφαλείς συνθήκες εργασίας και η ασφάλεια των δημοσιογράφων υπό συνθήκες σύγκρουσης, η ψηφιακή ασφάλεια, ο περιφερειακός τύπος, οι στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού και οι γυναίκες δημοσιογράφοι). Τον Μάρτιο του 2023 οι ελληνικές αρχές υπέβαλαν στην Επιτροπή έκθεση προόδου σχετικά με τις δραστηριότητες της ομάδας εργασίας συντονισμού. Στις πρωτοβουλίες που έλαβε η ομάδα εργασίας συντονισμού συγκαταλέγονται η εισαγωγή μαθήματος για την ασφάλεια των

¹⁹⁵ Mapping Media Freedom (Χαρτογράφηση της Ελευθερίας των Μέσων Ενημέρωσης), Greek parliament passes new media law establishing controversial Ethics Committee (Το ελληνικό κοινοβούλιο ψηφίζει νέο νόμο περί μέσων ενημέρωσης για τη σύσταση αμφιλεγόμενης Επιτροπής Δεοντολογίας), 22 Δεκεμβρίου 2022.

¹⁹⁶ Η προηγούμενη διάταξη όριζε ότι όποιος, δημόσια ή μέσω του διαδικτύου, διαδίδει ή διασπείρει με οποιονδήποτε τρόπο ψευδείς ειδήσεις που είναι ικανές να προκαλέσουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στην εθνική οικονομία ή στη δημόσια υγεία τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή. Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 19.

¹⁹⁷ Άρθρο 41 του νόμου 5005/2022.

¹⁹⁸ Πληροφορίες που ελήφθησαν από την ΕΣΗΕΜ-Θ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁹⁹ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 3.

²⁰⁰ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 23.

²⁰¹ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 29.

δημοσιογράφων στα ελληνικά πανεπιστήμια, η δημιουργία παρατηρητηρίου για την καταγραφή συμβάντων και παραβιάσεων εις βάρος δημοσιογράφων και η ίδρυση διεθνούς κέντρου εκπαίδευσης για την ασφάλεια των δημοσιογράφων και των επαγγελματιών των μέσων μαζικής επικοινωνίας²⁰². Η σύσταση της ομάδας εργασίας συντονισμού αξιολογείται ως θετικό βήμα και από την ένωση δημοσιογράφων²⁰³. Ωστόσο, απαιτούνται πιο συγκεκριμένα βήματα για τη βελτίωση του εργασιακού περιβάλλοντος των δημοσιογράφων, μεταξύ άλλων όσον αφορά τις καταχρηστικές αγωγές εις βάρος δημοσιογράφων και την ασφάλειά τους²⁰⁴. Συνεπώς, έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος όσον αφορά την υλοποίηση της σύστασης που διατυπώθηκε στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου.

IV. ΆΛΛΑ ΘΕΣΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΛΕΓΧΩΝ ΚΑΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΩΝ

Η Ελλάδα είναι κοινοβουλευτική δημοκρατία με Βουλή που αποτελείται από ένα σώμα. Η διάκριση των εξουσιών κατοχυρώνεται στο σύνταγμα, κατά το οποίο η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Το δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας ανήκει στη Βουλή και στην κυβέρνηση²⁰⁵. Όλα τα δικαστήρια, ανεξάρτητα από τη θέση τους στη δικαστική ιεραρχία, έχουν το δικαίωμα και το καθήκον να ελέγχουν τη συνταγματικότητα των νόμων. Υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του κρίνουν ότι είναι αντίθετο προς το σύνταγμα²⁰⁶. Διάφορες ανεξάρτητες αρχές και φορείς έχουν σκοπό την προστασία και τη διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου του Συνηγόρου του Πολίτη και της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η οποία έχει λάβει διαπίστευση «Α' τάξης» από την Παγκόσμια Συμμαχία των Εθνικών Φορέων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Global Alliance of National Human Rights Institutions)²⁰⁷.

Οι προκλήσεις που εξακολουθούν να υπάρχουν επηρεάζουν αρνητικά τις προσπάθειες για τη βελτίωση της ποιότητας της νομοθετικής διαδικασίας στην πράξη, ιδίως όσον αφορά τη διαβούλευση με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Ο νόμος 4622/2019 για το επιτελικό κράτος όργανα εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στις νομοθετικές διαδικασίες με βάση αρχές βελτίωσης της νομοθεσίας και ενίσχυσε το θεσμικό πλαίσιο²⁰⁸. Έχει σημειωθεί πρόοδος όσον αφορά το

²⁰² Τον Ιανουάριο του 2023 αποφασίστηκε η ίδρυση κέντρου εκπαίδευσης στη Θεσσαλονίκη υπό την επιστημονική ευθύνη του Εργαστηρίου Ειρηνευτικής Δημοσιογραφίας του Τμήματος Δημοσιογραφίας και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Για τον σκοπό αυτό, υπογράφηκε μνημόνιο συνεργασίας από όλους τους ενδιαφερόμενους. Η πρώτη εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 2023 από την ΕΣΗΕΜ-Θ. Η δεύτερη πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2023 [Ομάδα Εργασίας Συντονισμού (Task Force) για τη διασφάλιση της προστασίας, της ασφάλειας και της ενίσχυσης της θέσης των δημοσιογράφων και άλλων επαγγελματιών ενημέρωσης.]

²⁰³ Πληροφορίες που ελήφθησαν από την ΕΣΗΕΜ-Θ κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

²⁰⁴ Όπως η νέα συλλογική σύμβαση εργασίας για τους όρους εργασίας των δημοσιογράφων που απασχολούνται στο δημόσιο, η οποία τέθηκε σε ισχύ από την 1η Ιανουαρίου 2022 έως τις 31 Δεκεμβρίου 2023.

²⁰⁵ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 26. Εκθέσεις του 2021 και του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 11 και 19, αντίστοιχα.

²⁰⁶ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 93 παράγραφος 4.

²⁰⁷ Χάρτης της κατάστασης διαπίστευσης των εθνικών φορέων — Κατάσταση διαπίστευσης στις 27 Απριλίου 2022.

²⁰⁸ Η Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων έχει ενεργό ρόλο στη νομοθετική διαδικασία, όπως στην έκδοση κατευθυντήριων γραμμών. Ως διεπιστημονικό όργανο, η Επιτροπή Αξιολόγησης Ποιότητας της Νομοπαρασκευαστικής Διαδικασίας διενεργεί ποιοτικό έλεγχο κάθε νομοσχεδίου με βάση τις αρχές καλής νομοθέτησης καθώς και έλεγχο συνταγματικότητας των σχεδίων νομοθετικών διατάξεων. Έχει συσταθεί Κεντρική Επιτροπή Κωδικοποίησης για τον συντονισμό της νομικής κωδικοποίησης και την ανάπτυξη ετήσιου σχεδίου κωδικοποίησης (Έκθεση του 2021 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 11).

εντατικό πρόγραμμα κωδικοποίησης της νομοθεσίας²⁰⁹. Το 2022, για πρώτη φορά από το 2009, η Βουλή δεν χρησιμοποίησε την ταχεία νομοθετική διαδικασία²¹⁰. Τα πολυνομοσχέδια, που χρησιμοποιούνται για τη θέσπιση ανομοιογενών διατάξεων που προέρχονται από το ίδιο υπουργείο, μεταξύ άλλων τροποποιήσεων σε υφιστάμενες διατάξεις, δημιουργούν ανασφάλεια δικαίου τόσο στους πολίτες όσο και στις επιχειρήσεις, καθώς δεν είναι πάντοτε σε θέση να βρίσκουν τον εφαρμοστέο νόμο για ένα δεδομένο αντικείμενο ρύθμισης²¹¹. Η κυβέρνηση θεωρεί ότι η πρακτική αυτή αποτελεί λύση για τη μείωση του μεγάλου αριθμού τροπολογιών της Βουλής²¹². Σύμφωνα με την κυβέρνηση, σε αντίθεση με τις τροπολογίες, τα νομοσχέδια αυτά ακολουθούν τα κανονικά στάδια των νομοθετικών διαδικασιών, ιδίως της δημόσιας διαβούλευσης και της πλήρους κοινοβουλευτικής συζήτησης, ενισχύοντας έτσι περαιτέρω την ποιότητα της νομοθετικής διαδικασίας²¹³. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών επισημαίνουν ότι τα πολυνομοσχέδια χρησιμοποιούνται υπερβολικά συχνά και συνήθως καλύπτουν άσχετα ζητήματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα διαφορετικών υπουργείων, μειώνοντας την ασφάλεια δικαίου²¹⁴. Η κυβέρνηση θεωρεί ότι η πρακτική των τροπολογιών της τελευταίας στιγμής στα νομοσχέδια σχεδόν σταμάτησε το 2022. Ωστόσο, δεν συμμερίζονται αυτήν την άποψη οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι οποίες θεωρούν ότι ο αριθμός αυτός πλησιάζει το 50 % του συνόλου των τροπολογιών²¹⁵. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, συνιστάται καλύτερη εφαρμογή των νομικών απαιτήσεων, μεταξύ άλλων στον τομέα της συμμετοχής των ενδιαφερόμενων μερών²¹⁶. Τα νομοσχέδια υπόκεινται με συνέπεια σε δημόσια διαβούλευση²¹⁷ και οι εκθέσεις διαβούλευσης εξετάζουν τις παρατηρήσεις που

²⁰⁹ Η Κεντρική Επιτροπή Κωδικοποίησης έχει ολοκληρώσει την κωδικοποίηση δεκατεσσάρων κωδίκων. Κώδικες ατομικού και συλλογικού εργατικού δικαίου, πολιτιστικών αγαθών, νησιωτικής πολιτικής, θαλάσσιων μεταφορών, χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων, παράνομης μετανάστευσης, διοικητικών διαδικασιών της ΕΛ.ΑΣ, για το πειθαρχικό δίκαιο του αστυνομικού προσωπικού, ψυχικής υγείας, είσπραξης δημοσίων εσόδων, φορολογικών διαδικασιών, τουριστικής νομοθεσίας, για το στρατιωτικό προσωπικό.

²¹⁰ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 25.

²¹¹ Πολυνομοσχέδιο είναι ένα νομοσχέδιο με το οποίο επιδιώκεται η ρύθμιση αριθμού συχνά μη σχετικών μεταξύ τους θεμάτων που επηρεάζουν διαφορετικούς τομείς. Η πρακτική των πολυνομοσχεδίων έχει συχνά επικριθεί ως αντιβαίνουσα το άρθρο 74 παράγραφος 5 του συντάγματος, το οποίο προβλέπει ότι νομοσχέδιο που περιέχει διατάξεις άσχετες με το κύριο αντικείμενό του δεν εισάγεται για συζήτηση [βλ. διαΝΕΟσις, Σωτηρόπουλος, Χριστόπουλος (2017), Πολυνομία και κακονομία στην Ελλάδα, σ. 80, Βουλή των Ελλήνων (2017), Συνέδριο για την καλή νομοθέτηση ως αναγκαία προϋπόθεση μιας δίκαιης και αποτελεσματικής λειτουργίας της Πολιτείας].

²¹² Σύμφωνα με την κυβέρνηση, το 2022 ο συνολικός αριθμός τροποποιήσεων σε νομοσχέδια που εγκρίθηκαν από την κυβέρνηση μειώθηκε σημαντικά σε 165 (σε σύγκριση με 222 το 2020 και 227 το 2022), εν μέρει χάρη στην κατάθεση πολυνομοσχεδίων.

²¹³ Πληροφορίες που παρέσχε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

²¹⁴ Σύμφωνα με το Vouliwatch, το 2022 κατατέθηκαν στη Βουλή συνολικά 42 γενικά νομοσχέδια (32 % του συνόλου των νομοσχεδίων). Η οπισθοδρόμηση του κράτους δικαίου συνεχίζεται στην Ελλάδα, κοινή υποβολή της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την κατάρτιση της Έκθεσης για το κράτος δικαίου, σ. 20-21.

²¹⁵ Μια διαφορετική ερμηνεία τού τι συνιστά τροπολογία της τελευταίας στιγμής θα μπορούσε να εξηγήσει τη διαφορά σε αυτές τις εκτιμήσεις. Το άρθρο 87 του Κανονισμού της Βουλής των Ελλήνων προβλέπει ότι προσθήκες ή τροπολογίες εισάγονται τουλάχιστον τρεις ημέρες πριν από την έναρξη της συζήτησης στην Ολομέλεια. Ωστόσο, όπως εξήγησε η Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα, εάν η συζήτηση στην Ολομέλεια ξεκινήσει σε λιγότερο από 3 ημέρες από τη λήξη των συζητήσεων στην αρμόδια διαρκή κοινοβουλευτική επιτροπή, οι τροπολογίες που κατατέθηκαν κατά την περίοδο αυτή δεν θεωρούνται τροπολογίες της τελευταίας στιγμής.

²¹⁶ ΟΟΣΑ (2023), Indicators of regulatory policy and governance (Δείκτες ρυθμιστικής πολιτικής και διακυβέρνησης), Ευρώπη 2022-Ελλάδα.

²¹⁷ Νόμος 4622/2019 για το επιτελικό κράτος, άρθρο 61. Η συνήθης νομοθετική διαδικασία απαιτεί, ως υποχρεωτικό βήμα, να έχει πραγματοποιηθεί δημόσια διαβούλευση για τις διατάξεις του προτεινόμενου νομοσχεδίου πριν από την κατάθεσή του στη Βουλή. Το κύριο εργαλείο δημόσιας διαβούλευσης είναι η διαδικτυακή πλατφόρμα.

υποβάλλονται²¹⁸. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου σημειώνει ότι συχνά λαμβάνονται υπόψη οι προτάσεις των ενδιαφερόμενων μερών, με αποτέλεσμα την τροποποίηση ή την κατάργηση σχετικών σχεδίων διατάξεων²¹⁹. Ωστόσο, οι ανησυχίες που είχαν ήδη εκφράσει τα ενδιαφερόμενα μέρη στις προηγούμενες εκθέσεις για το κράτος δικαίου σχετικά με τον ανεπαρκή χρόνο της δημόσιας διαβούλευσης εξακολουθούν να υφίστανται²²⁰. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο μειωμένος χρόνος της δημόσιας διαβούλευσης μπορεί να είναι λιγότερο από μία εβδομάδα, συμπεριλαμβανομένων των Σαββατοκύριακων και των επίσημων αργιών, ενώ μπορεί να αφορά νομοθεσία αυξημένου δημόσιου ενδιαφέροντος²²¹. Επιπλέον, τόσο ο Συνήγορος του Πολίτη όσο και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχουν εκφράσει τη λύπη τους για το γεγονός ότι δεν ζητείται πάντοτε η γνώμη τους σχετικά με νομοσχέδια που εμπίπτουν στον τομέα των αρμοδιοτήτων τους, αν και ο οδηγός σύνταξης εκθέσεων εκτίμησης επιπτώσεων προβλέπει να ζητείται προηγουμένως η γνώμη τους²²². Συχνά υποβάλλουν παρατηρήσεις με δική τους πρωτοβουλία²²³. Η ποιότητα της νομοθέτησης και οι συχνές αλλαγές στη νομοθεσία παραμένουν ένας σημαντικός λόγος ανησυχίας όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της προστασίας των επενδύσεων για τις επιχειρήσεις στην Ελλάδα (53 %, ίδιο ποσοστό με το 2022)²²⁴.

Ο Συνήγορος του Πολίτη και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχουν ενεργό ρόλο στο σύστημα ελέγχων και ισορροπιών. Παρά τον μεγάλο αριθμό αναφορών που έλαβε²²⁵, ο Συνήγορος του Πολίτη θεωρεί ότι το συνολικό ποσοστό συμμόρφωσης της διοίκησης με τις συστάσεις του είναι ικανοποιητικό, παρά την αύξηση των περιπτώσεων

²¹⁸ Βουλή των Ελλήνων, Κανονισμός, άρθρο 85 παράγραφος 3 σημείο γ).

²¹⁹ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Αντίκτυπος της αναφοράς του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 2022 για το κράτος δικαίου, σ. 27.

²²⁰ Σύμφωνα με τα στοιχεία από τον ιστότοπο opengov.gr, μεταξύ Ιουλίου 2022 και Ιουνίου 2023 πραγματοποιήθηκαν 62 δημόσιες διαβουλεύσεις, εκ των οποίων οι 32 ήταν ανοικτές για τη συνήθη προθεσμία των δύο εβδομάδων· 25 ήταν ανοικτές για μικρότερο χρονικό διάστημα (κατά μέσο όρο από 7 έως 10 ημέρες, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις για ακόμη μικρότερες περιόδους)· και 5 ήταν ανοικτές για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, δηλαδή τρεις έως τέσσερις εβδομάδες). Το άρθρο 61 παράγραφοι 2 και 3 του νόμου 4622/2019 για το επιτελικό κράτος προβλέπει ότι η διαβούλευση διαρκεί δύο εβδομάδες, μπορεί όμως να συντημηθεί σε μία εβδομάδα για επαρκώς τεκμηριωμένους λόγους, οι οποίοι αναφέρονται στην έκθεση για τη δημόσια διαβούλευση. Η πρόσκληση σε δημόσιες διαβουλεύσεις που δημοσιεύεται στον ειδικό ιστότοπο δεν περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τους λόγους σύντημης της διάρκειας μιας δεδομένης διαβούλευσης. Βλ. επίσης εκθέσεις του 2021 και του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 14 και σ. 24.

²²¹ Η διαβούλευση για το σχέδιο νόμου για τον κώδικα μετανάστευσης διήρκεσε μία εβδομάδα, γεγονός το οποίο επισήμαναν αμφότερες οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, δηλαδή ο Συνήγορος του Πολίτη και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

²²² Το εγχειρίδιο ανάλυσης συνεπειών ρύθμισης που εκδόθηκε από τη Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων προβλέπει ότι η ολοκληρωμένη εκτίμηση των συνεπειών μιας ρύθμισης προϋποθέτει την προηγούμενη γνωμοδότηση ορισμένων αρχών για νομοθετικές διατάξεις που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά τους, και κάνει ρητή αναφορά στην Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

²²³ Βλέπε, για παράδειγμα, Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, επιστολή σχετικά με σχέδιο νόμου που περιλαμβάνει διατάξεις που αφορούν τους αντιρρησίες συνείδησης, Ιανουάριος 2023· σημείωμα επί του σχεδίου νόμου με τον τίτλο «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών», Δεκέμβριος 2022· σημείωμα για την ψήφιση του σχεδίου νόμου για τον σφραγιστικό κώδικα, Οκτώβριος 2022.

²²⁴ Διάγραμμα 54, πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2023.

²²⁵ Το 2022 ο Συνήγορος του Πολίτη έλαβε 17 035 αναφορές. Το 75 % των αναφορών αυτών ήταν εντός της αρμοδιότητας διερεύνησης του Συνηγόρου του Πολίτη, και για το 70 % αυτών διαπιστώθηκε κακοδιοίκηση Συνήγορος του Πολίτη (2023), ετήσια έκθεση 2022.

άρνησης συμμόρφωσης με τις συστάσεις σε σχέση με τα προηγούμενα έτη²²⁶. Δεδομένης της ευρείας εντολής του²²⁷, ο Συνήγορος του Πολίτη διεξάγει έρευνες και δημοσιεύει αρκετές ειδικές εκθέσεις που εστιάζονται σε συγκεκριμένους τομείς ενδιαφέροντος ή ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Για την επίτευξη καλύτερης προσβασιμότητας και προβολής, ο Συνήγορος του Πολίτη εγκαινίασε περιφερειακό γραφείο στη Θεσσαλονίκη²²⁸. Μετά την αναθεώρηση του κανονιστικού πλαισίου της, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου απολαύει λειτουργικής ανεξαρτησίας και διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας²²⁹. Το 2022 η εντολή και η διοικητική της ικανότητα ενισχύθηκαν²³⁰. Τον Ιανουάριο του 2023 η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου παρουσίασε την πρώτη ενδιάμεση έκθεση του μηχανισμού καταγραφής περιστατικών άτυπων αναγκαστικών επιστροφών²³¹. Η ύπαρξη του μηχανισμού συνιστά μια θετική εξέλιξη με στόχο την ενίσχυση της λογοδοσίας για αναφερόμενες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που φέρεται να έχουν συμβεί κατά τις άτυπες αναγκαστικές επιστροφές υπηκόων τρίτων χωρών από την Ελλάδα προς άλλες χώρες.

Το ζήτημα της παρακολούθησης μέσω παρακολούθησης συνδιαλέξεων (δηλαδή μέσω τηλεπικοινωνιακών παρόχων) και κατασκοπευτικού λογισμικού έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας από δικαστικές και ανεξάρτητες αρχές. Μετά από ισχυρισμούς και καταγγελίες ή αιτήματα παροχής πληροφοριών σχετικά με παρακολουθήσεις συνδιαλέξεων και τη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Pegasus εις βάρος πολιτικών, δημοσιογράφων και υψηλόβαθμων αξιωματικών του στρατού, τόσο η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των

²²⁶ Από τις περιπτώσεις για τις οποίες ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε πρόβλημα κακοδιοίκησης: το 62 % επιλύθηκε από τη διοίκηση (83 % το 2021), το 14 % επιλύθηκε χάρη σε πρωτοβουλίες των προσώπων που υπέβαλαν την αναφορά (2 % το 2021), στο 13 % η διοίκηση αρνήθηκε να συμμορφωθεί (7 % το 2021), και για το 11 % η συμμόρφωση δεν ήταν δυνατή λόγω νομοθετικών κενών ή οργανωτικών δυσλειτουργιών (8 % το 2021). Συνήγορος του Πολίτη (2023), ετήσια έκθεση 2022.

²²⁷ Ο Συνήγορος του Πολίτη έχει το καθήκον να μεσολαβεί μεταξύ πολιτών και υπηρεσιών του δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των υπηρεσιών κοινής ωφελείας, να προστατεύει τα πολιτικά δικαιώματα, να καταπολεμά την κακοδιοίκηση και να διασφαλίζει τη συμμόρφωση με τη δέουσα διαδικασία. Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 15.

²²⁸ Το πρόγραμμα «Χρηστή διακυβέρνηση, θεσμοί και διαφάνεια», που χρηματοδοτείται από τον χρηματοδοτικό μηχανισμό του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, περιλαμβάνει μέτρα για την ενίσχυση του γραφείου του Συνηγόρου του Πολίτη, σε συνεργασία με τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Βλ. επίσης έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 26.

²²⁹ Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ιδρύθηκε το 1998 ως ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο σύμφωνα με τις αρχές των Παρισίων του ΟΗΕ (Ψήφισμα 48/134 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, 20.12.1993). Ο νόμος 4780/2021 τροποποίησε την ιδρυτική της νομοθεσία.

²³⁰ Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έγινε μέλος με δικαίωμα ψήφου στην επιτροπή παρακολούθησης των Ταμείων Μετανάστευσης της ΕΕ. Της έχει επίσης ανατεθεί η παρακολούθηση της συμμόρφωσης των αναπτυξιακών ταμείων της ΕΕ με τις διατάξεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Impact of 2022 ENNHRI rule of law reporting (Αντίκτυπος της έκθεσης του 2022 του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ENNHRI) για το κράτος δικαίου), σ. 20.

²³¹ Τον Σεπτέμβριο του 2021 η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου αποφάσισε να δημιουργήσει τον Μηχανισμό Καταγραφής με βάση δύο διαπιστώσεις: α) την απουσία επίσημου και αποτελεσματικού συστήματος συλλογής δεδομένων για τις άτυπες αναγκαστικές επιστροφές και β) την ανάγκη διασύνδεσης μεταξύ των φορέων, οι οποίοι καταγράφουν με δική τους πρωτοβουλία τα περιστατικά που φέρεται να συντελούνται σε βάρος προσώπων τα οποία προσέρχονται στις υπηρεσίες τους, Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Impact of 2022 ENNHRI rule of law reporting (Αντίκτυπος της έκθεσης του 2022 του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ENNHRI) για το κράτος δικαίου), σ. 30.

Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ)²³² όσο και η Αρχή Προστασίας Δεδομένων (ΑΠΔ)²³³ ξεκίνησαν έρευνες. Τόσο η ΑΔΑΕ όσο και η ΑΠΔ²³⁴ συνεχίζουν τις έρευνές τους επί του θέματος και έχουν διαβιβάσει τα πορίσματά τους στις δικαστικές αρχές²³⁵. Οι δικαστικές αρχές ξεκίνησαν έρευνες μετά από καταγγελίες προσώπων που φέρεται να έχουν θιγεί. Οι έρευνες αυτές βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη. Ένας νέος νόμος τροποποίησε τους κανόνες σχετικά με την παρακολούθηση τηλεφωνικών συνδιαλέξεων για την καταπολέμηση του εγκλήματος και την προστασία της εθνικής ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένων των εφαρμοστέων διαδικασιών για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών και την ενημέρωση των προσώπων που υπόκεινται στην άρση, τροποποίησε τη δομή και τη λειτουργία της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών και τροποποίησε τον ποινικό κώδικα ώστε να συμπεριληφθεί η παραγωγή, η πώληση, η κατοχή και η χρήση λογισμικού παρακολούθησης στο πεδίο εφαρμογής εγκλημάτων που σχετίζονται με την παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών²³⁶. Ο νόμος έχει αποτελέσει αντικείμενο κριτικής από δικηγορικούς συλλόγους, ακαδημαϊκούς κύκλους και ανεξάρτητες αρχές, μεταξύ άλλων όσον αφορά τις πληροφορίες που παρέχονται στα πρόσωπα που βρίσκονται υπό παρακολούθηση για λόγους εθνικής ασφάλειας²³⁷ και τον περιορισμό των εξουσιών της ΑΔΑΕ²³⁸. Ο νέος νόμος αφορά επίσης τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού από τις δημόσιες αρχές για την εκτέλεση των καθηκόντων τους, απαιτείται ωστόσο διάταγμα που να καθορίζει τις προϋποθέσεις χρήσης. Το διάταγμα δεν έχει εκδοθεί ακόμη.

Την 1η Ιανουαρίου 2023 εκκρεμούσε στην Ελλάδα η εφαρμογή 27 αποφάσεων-οδηγών του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, επτά λιγότερες σε

²³² Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) έχει συσταθεί σύμφωνα με το άρθρο 19 παράγραφος 2 του Σύνταγματος με σκοπό την προστασία της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με κάθε δυνατό τρόπο. Ιδρυτικός της νόμος είναι ο νόμος 3115/2003.

²³³ Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων είναι αρχή ανεξάρτητη αρχή που έχει συσταθεί με βάση το σύνταγμα (σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 9Α), η οποία έχει ως αποστολή την εποπτεία των κανόνων που αφορούν την προστασία των προσώπων από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

²³⁴ Τον Ιανουάριο του 2023 η γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου (Γνωμοδότηση 1/2023:Ερμηνεία του νόμου 5002/2022) και η αντίδραση του προέδρου της ΑΔΑΕ (δελτίο Τύπου για τη γνωμοδότηση 1/2023, 10 Ιανουαρίου 2023) προκάλεσαν έντονη συζήτηση μεταξύ καθηγητών νομικής, δικαστών και επαγγελματιών του νομικού κλάδου όσον αφορά τον ρόλο της ΑΔΑΕ, τις αρμοδιότητες του Εισαγγελέα και τη συνταγματικότητα του νόμου 5002/2022. Βλ. Ένωση Εισαγγελέων Ελλάδος, δελτίο Τύπου της 17ης Ιανουαρίου 2023· Απόφαση του διοικητικού συμβουλίου του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών της 12ης Ιανουαρίου 2023· Ψήφισμα του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης της 14ης Ιανουαρίου 2023· Απόφαση Δικηγορικού Συλλόγου Πειραιά, Απόφαση ΔΣ της 13ης Ιανουαρίου 2023, δήλωση 16 καθηγητών Συνταγματικού Δικαίου, Καθημερινή, 12 Ιανουαρίου 2023.

²³⁵ Πληροφορίες που παρασχέθηκαν από τους προέδρους της ΑΔΑΕ και της Αρχής Προστασίας Δεδομένων κατά τη δημόσια ακρόαση της εξεταστικής επιτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη διερεύνηση της χρήσης του Pegasus και αντίστοιχου κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης, 28 Φεβρουαρίου 2023.

²³⁶ Νόμος 5002/2022 «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών».

²³⁷ Η κριτική επικεντρώθηκε κυρίως στο άρθρο 4 παράγραφος 7 του νόμου 5002/2022. Η διάταξη ορίζει ότι: i) τα πρόσωπα που βρίσκονται υπό παρακολούθηση για λόγους εθνικής ασφάλειας ενημερώνονται κατόπιν αιτήματος μετά την πάροδο τριών ετών από τη στιγμή που το μέτρο παύει να ισχύει· και ii) η απόφαση για ενημέρωση του προσώπου λαμβάνεται από τριμελές όργανο που αποτελείται από τον πρόεδρο της ΑΔΑΕ και δύο εισαγγελείς που ενέκριναν προηγουμένως το μέτρο.

²³⁸ Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, παρατηρήσεις σχετικά με το νομοσχέδιο για τη διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών, Νοέμβριος 2022, Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, Γνωμοδότηση 5/2022 σχετικά με το νομοσχέδιο «Διαδικασία άρσης του απορρήτου για το απόρρητο των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών», Νοέμβριος 2022, Σημείωμα της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου επί του σχεδίου νόμου για το απόρρητο των επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών, Δεκέμβριος 2022· Απόφαση Διοικητικού Συμβουλίου Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών της 12ης Ιανουαρίου 2023.

σύγκριση με το προηγούμενο έτος²³⁹. Κατά την ημερομηνία αυτή, το ποσοστό αποφάσεων-οδηγών η εφαρμογή των οποίων εκκρεμούσε στην Ελλάδα εντός της τελευταίας δεκαετίας ήταν 34 % (σε σύγκριση με 35 % το 2022), ενώ το μέσο χρονικό διάστημα κατά το οποίο η εφαρμογή των αποφάσεων παρέμενε σε εκκρεμότητα ήταν 6 έτη και 7 μήνες (σε σύγκριση με 6 έτη και 5 μήνες το 2022)²⁴⁰. Η παλαιότερη απόφαση-οδηγός²⁴¹, της οποίας η εφαρμογή εκκρεμεί επί 18 έτη, αφορά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την αποδοτική λειτουργία της, λόγω της μη εκτέλεσης ή της καθυστερημένης εκτέλεσης των εθνικών δικαστικών αποφάσεων²⁴². Την 15η Ιουνίου 2023 ο αριθμός των δικαστικών αποφάσεων-οδηγών η εφαρμογή των οποίων εκκρεμεί αυξήθηκε σε 28²⁴³.

Έχει σημειωθεί ένα αρχικό βήμα προς την τροποποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου που διέπει τις απαιτήσεις εγγραφής των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε μητρώα. Η έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου συνιστούσε στην Ελλάδα να «διασφαλίσει ότι οι απαιτήσεις εγγραφής των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε μητρώα είναι αναλογικές, προκειμένου να διατηρηθεί ένα ανοικτό πλαίσιο για τη λειτουργία τους²⁴⁴». Επί του παρόντος υπάρχουν εννέα διαφορετικά μητρώα²⁴⁵ και η παράλληλη ύπαρξή τους εξακολουθεί να αποτελεί πρόβλημα²⁴⁶. Η προγραμματισμένη λειτουργία δημόσιας βάσης δεδομένων και του νέου κεντρικού μητρώου για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών υπό την ευθύνη του Υπουργείου Εσωτερικών²⁴⁷ αποτελεί θετική εξέλιξη με στόχο την

²³⁹ Η λήψη των αναγκαίων μέτρων για την εφαρμογή των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τελεί υπό την εποπτεία της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αποτελεί πρακτική της Επιτροπής Υπουργών να ομαδοποιεί τις υποθέσεις κατά ενός κράτους οι οποίες απαιτούν παρόμοια μέτρα εκτέλεσης, ιδίως γενικά μέτρα, και να τις εξετάζει από κοινού. Η πρώτη υπόθεση της ομάδας ορίζεται ως υπόθεση-οδηγός όσον αφορά την εποπτεία των γενικών μέτρων και οι υποθέσεις-κλώνοι εντός της ομάδας μπορούν να περατωθούν όταν εκτιμάται ότι έχουν ληφθεί όλα τα πιθανά μεμονωμένα μέτρα που απαιτούνται για την παροχή έννομης προστασίας στον προσφεύγοντα.

²⁴⁰ Όλα τα στοιχεία υπολογίζονται από το European Implementation Network (Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εφαρμογής) και βασίζονται στον αριθμό των υποθέσεων που θεωρούνται εκκρεμείς κατά την ετήσια καταληκτική ημερομηνία της 1ης Ιανουαρίου 2023. Βλ. παρατηρήσεις που υπέβαλε το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εφαρμογής για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 4.

²⁴¹ Η εφαρμογή της απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, της 27ης Μαρτίου 2003, Σάτκα και λοιποί κατά Ελλάδας, 55828/00, εκκρεμεί από το 2003.

²⁴² Το άρθρο 95 παράγραφος 5 του συντάγματος περιέχει διάταξη για την υποχρέωση της δημόσιας διοίκησης να συμμορφώνεται με τις δικαστικές αποφάσεις. Η Ελλάδα εξέδωσε τον νόμο 3068/2002, ο οποίος προβλέπει ειδική διαδικασία για τη διασφάλιση της εκτέλεσης των εθνικών δικαστικών αποφάσεων, μετά από ορισμένες αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που διαπίστωναν παραβιάσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (απόφαση της 19ης Μαρτίου 1997, Hornsby κατά Ελλάδας, 18357/91, Συμβούλιο της Ευρώπης, Ψήφισμα της Επιτροπής Υπουργών ResDH(2004)81).

²⁴³ Δεδομένα σύμφωνα με τη βάση δεδομένων νομολογίας του Συμβουλίου της Ευρώπης (HUDOC).

²⁴⁴ Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 3.

²⁴⁵ Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από το Υπουργείο Εσωτερικών κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

²⁴⁶ Η ελληνική μονάδα χρηματοοικονομικών πληροφοριών διαπίστωσε ότι η παράλληλη ύπαρξη πολλαπλών μητρώων και η απουσία κοινού κανονιστικού πλαισίου για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αποτελούν αδυναμία του υφιστάμενου συστήματος που θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα τη διευκόλυνση της διάπραξης οικονομικών εγκλημάτων. Αρχή καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, Α' μονάδα, Καταχρηστική εκμετάλλευση μη κερδοσκοπικών οργανισμών, Μάιος 2023.

²⁴⁷ Νόμος 4873/2021, Προστασία του εθελοντισμού, ενίσχυση της δράσης της Κοινωνίας των Πολιτών, φορολογικά κίνητρα για την ενίσχυση της κοινωφελούς δράσης των Ο.Κοι.Π. και λοιπές διατάξεις. Το μητρώο, το οποίο αναμένεται να καταστεί πλήρως λειτουργικό εντός του τρίτου τριμήνου του 2023, προβλέπει δύο βασικές κατηγορίες με βάση τα ποσά χρηματοδότησης. Η πρώτη κατηγορία αφορά χρηματοδότηση έως 50 000 EUR και η δεύτερη κατηγορία αφορά χρηματοδότηση άνω των 50 000 EUR. Για την πρώτη κατηγορία, οι προϋποθέσεις εγγραφής είναι απλούστερες, ενώ στη δεύτερη απαιτούνται επιπρόσθετα έγγραφα. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που είναι εγγεγραμμένες στη δεύτερη κατηγορία

ενίσχυση της διαφάνειας και την προστασία των δημοσίων πόρων. Τον Ιούνιο του 2023 η κυβέρνηση ανέθεσε την εκπόνηση μελέτης για την απλούστευση και την ψηφιοποίηση των διοικητικών διαδικασιών που σχετίζονται με τη λειτουργία της δημόσιας βάσης δεδομένων και του νέου κεντρικού μητρώου για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τη διαλειτουργικότητά τους με άλλα υφιστάμενα δημόσια μητρώα²⁴⁸. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που ασχολούνται με τη διεθνή προστασία, τη μετανάστευση και την κοινωνική ένταξη έχουν εκφράσει ανησυχίες για το γεγονός ότι πρέπει να εγγράφονται στο μητρώο ελληνικών και ξένων μη κυβερνητικών οργανώσεων, καθώς και να καταχωρίζουν τα μέλη τους στο μητρώο μελών ΜΚΟ²⁴⁹. Σύμφωνα με την κυβέρνηση, όλες οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που εργάζονται ενεργά στις δομές του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου ή στις δομές που χρηματοδοτούνται από προγράμματα της ΕΕ είναι εγγεγραμμένες στο μητρώο²⁵⁰ και μπορούν, επομένως, να έχουν πρόσβαση στις εγκαταστάσεις υποδοχής προσφύγων και να λαμβάνουν κρατική χρηματοδότηση. Σε σχέση με τις καθυστερήσεις στη διαδικασία, ο χρόνος επεξεργασίας των αιτήσεων έχει βελτιωθεί, καθώς μειώθηκε σε 60 ημέρες κατά μέσο όρο από 120 που ήταν προηγουμένως²⁵¹. Το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν έχει ακόμη εκδώσει την απόφασή του ως προς τις εκκρεμείς προσφυγές κατά ορισμένων πτυχών της νομιμότητας της νομοθεσίας²⁵². Έχουν εκφραστεί ανησυχίες σε σχέση με την εφαρμογή του ρυθμιστικού πλαισίου, μεταξύ άλλων όσον αφορά τη διαδικασία εγγραφής²⁵³. Ενώ η ανάθεση της μελέτης σχετικά με την απλούστευση των διαδικασιών

λαμβάνουν άμεση στήριξη με στοχευμένες φορολογικές απαλλαγές και πρόσθετα φορολογικά κίνητρα. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών δεν υποχρεούνται να εγγραφούν, όμως μόνο οι εγγεγραμμένες οργανώσεις μπορούν να αιτούνται κρατική χρηματοδότηση και να απολαύουν φορολογικών απαλλαγών. Η εγγραφή πρέπει να ανανεώνεται ετησίως και υπόκειται σε ορισμένες προϋποθέσεις και διοικητικές απαιτήσεις, όπως η καταβολή παραβόλου εγγραφής. Οι λεπτομέρειες σχετικά με τη λειτουργία του καθορίζονται σε παράγωγη πράξη που εκδόθηκε τον Απρίλιο του 2023 (ΚΥΑ 6216/2023). Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από το Υπουργείο Εσωτερικών κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

²⁴⁸ Η σύμβαση 55/2023 υπεγράφη στο πλαίσιο του Εθνικού Προγράμματος Απλούστευσης Διαδικασιών (ΕΠΑΔ). Η μελέτη αναμένεται να παραδοθεί εντός 3 μηνών από την υπογραφή.

²⁴⁹ Κοινή υπουργική απόφαση 10616/2020 (νόμος 4662/2020, όπως τροποποιήθηκε περαιτέρω με τον νόμο 4686/2020), εκθέσεις του 2020, του 2021 και του 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την Ελλάδα, σ. 15, 15 και 26 αντίστοιχα. Η εγγραφή είναι υποχρεωτική για όλα τα μέλη οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών που χρειάζεται να έρχονται σε επαφή με πρόσφυγες και μετανάστες, ιδιαίτερα εκείνους που επιδιώκουν δωρεάν πρόσβαση στις εγκαταστάσεις φιλοξενίας.

²⁵⁰ Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, μεταξύ Σεπτεμβρίου 2020 και Μαρτίου 2023 στο μητρώο του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου εγγράφηκαν 82 οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, ενώ εκκρεμούν 11 ακόμη αιτήσεις προς αξιολόγηση. 42 οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών δραστηριοποιούνται πράγματι στον τομέα της μετανάστευσης, και ο αριθμός αυτός προσεγγίζει το 50 % του αριθμού των εγγεγραμμένων στο μητρώο, ενώ οι υπόλοιπες είτε δεν είναι ιδιαίτερα δραστήριες είτε επικεντρώνονται σε άλλες κοινωνικές ομάδες ή είναι εγγεγραμμένες για πιθανές μελλοντικές δραστηριότητες. Γραπτές παρατηρήσεις που ελήφθησαν από το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

²⁵¹ Πληροφορίες που ελήφθησαν από το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

²⁵² Στις 2 Δεκεμβρίου 2022, συζητήθηκαν ενώπιον της ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας τρεις προσφυγές κατά ορισμένων πτυχών της νομιμότητας του νόμου για την εγγραφή των ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον τομέα του ασύλου, της μετανάστευσης και της κοινωνικής ένταξης (Εκθεση του έτους 2022 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την Ελλάδα, σ. 21). Οι αποφάσεις εκκρεμούν.

²⁵³ Μεταξύ άλλων σε σχέση με την εκλαμβανόμενη έλλειψη σαφήνειας και προβλεψιμότητας της διαδικασίας καταχώρισης. Βλ. εκθέσεις του 2022 και του 2021 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, σ. 26 και σ. 16, αντίστοιχα. Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων για τη νομοθεσία περί ΜΚΟ της Διάσκεψης Διεθνών ΜΚΟ (2020), γνωμοδότηση για τη συμβατότητα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα των πρόσφατων και επικείμενων τροποποιήσεων της ελληνικής νομοθεσίας σχετικά με την εγγραφή των ΜΚΟ σε μητρώο· επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιστολή προς τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη της Ελλάδας, τον Υπουργό Μετανάστευσης και Ασύλου της Ελλάδας και τον Υπουργό Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής της Ελλάδας, με την οποία οι ελληνικές αρχές

αποτελεί θετικό πρώτο βήμα, απαιτούνται πιο συγκεκριμένα βήματα για την αξιολόγηση του τρέχοντος συστήματος, μεταξύ άλλων έναρξη διαρθρωμένου διαλόγου με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και προβληματισμός σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του. Συνεπώς, έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος όσον αφορά την υλοποίηση της σύστασης που διατυπώθηκε στην έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου.

Η κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών εγείρει ανησυχίες, ιδίως όσον αφορά τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένους τομείς. Ο χώρος της κοινωνίας των πολιτών έχει υποβαθμιστεί από περιορισμένους σε εμποδιζόμενο λόγω ανησυχιών σχετικά με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που εργάζονται με πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο και τη μη αντιμετώπιση της προστασίας των δημοσιογράφων²⁵⁴. Σύμφωνα με την ειδική εισηγήτρια του ΟΗΕ για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ σε άλλους τομείς υπάρχει γενικά ευνοϊκό περιβάλλον για την κοινωνία των πολιτών, οι υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εργάζονται στον τομέα της μετανάστευσης αντιμετωπίζουν εκστρατείες δυσφήμισης, απειλές και επιθέσεις, καθώς και εναντίον τους κατάχρηση του ποινικού δικαίου²⁵⁵. Έχουν αναφερθεί ανησυχίες σχετικά με τη νομοθεσία για τις συναθροίσεις²⁵⁶ συμπεριλαμβανομένης της ευθύνης των διοργανωτών για τυχόν ζημιές που προκαλούνται κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων²⁵⁷. Ο επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα αναφέρθηκε στο εχθρικό περιβάλλον στο οποίο εργάζονται οι υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα και προέτρεψε τις αρχές να διασφαλίσουν ότι οι υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι δημοσιογράφοι μπορούν να εργάζονται με ασφάλεια και ελευθερία, με την

προτρέπονται να θέσουν τέλος στις επιχειρήσεις επαναπροώθησης και να διασφαλίσουν ότι διενεργούνται ανεξάρτητες και αποτελεσματικές έρευνες για όλους τους ισχυρισμούς επαναπροώθησης, 3 Μαΐου 2021, CommHR/DM/sf 019-2021· ειδικός εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, ειδική εισηγήτρια του ΟΗΕ για τους υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικός εισηγητής του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών, OL GRC 1/2021, 31 Μαρτίου 2021. Έκθεση της ειδικής εισηγήτριας του ΟΗΕ, Mary Lawlor, για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων — Επίσκεψη στην Ελλάδα (A/HRC/52/29/Add.1), 2 Μαρτίου 2023, σημείο 52. Ο θεσμός του ειδικού εισηγητή για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θεσπίστηκε για πρώτη φορά από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ το 2000. Η εντολή ανανεώθηκε τελευταία φορά από το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το 2020 με την απόφαση 43/115 και το ψήφισμα 43/16.

²⁵⁴ Αξιολόγηση από τη CIVICUS· οι βαθμολογίες δίνονται σε κλίμακα πέντε κατηγοριών, οι οποίες ορίζονται ως: ανοιχτός, περιορισμένος, εμποδιζόμενος, υπό καταστολή και κλειστός. Civicus (2023), Monitor tracking civic space-Greece [Παρατηρητήριο του χώρου δράσης της κοινωνίας των πολιτών — Ελλάδα].

²⁵⁵ Έκθεση της ειδικής εισηγήτριας του ΟΗΕ, Mary Lawlor, για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων- Επίσκεψη στην Ελλάδα (A/HRC/52/29/Add.1), 2 Μαρτίου 2023.

²⁵⁶ Νόμος 4703/2020, Δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις.

²⁵⁷ Οι διοργανωτές συναθροίσεων υποχρεούνται να ενημερώνουν πριν από τη συνάθροιση τις τοπικές αρχές επιβολής του νόμου όσον αφορά τον χρόνο, τον τόπο και τη διαδρομή που θα ακολουθήσουν. Πρέπει επίσης να παράσχουν τα στοιχεία ταυτοποίησης και επικοινωνίας τους και να συνεργάζονται με τις αρχές με σκοπό την τήρηση της ειρήνης και της τάξης. Έκθεση της ειδικής εισηγήτριας του ΟΗΕ, Mary Lawlor, για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων- Επίσκεψη στην Ελλάδα (A/HRC/52/29/Add.1), 2 Μαρτίου 2023, σημεία 54-58, Franet, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (2022), έρευνα ανά χώρα, Legal environment and space of civil society organisations in supporting fundamental rights — Greece (Νομικό περιβάλλον και χώρος των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών για την υποστήριξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων — Ελλάδα), Βιέννη, Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

παροχή σ' αυτούς ευνοϊκού περιβάλλοντος για τη δουλειά τους και τη δημόσια αναγνώριση του σημαντικού ρόλου τους σε μια δημοκρατική κοινωνία²⁵⁸.

²⁵⁸ Συμβούλιο της Ευρώπης: Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, δήλωση σχετικά με την ανάγκη να αντιστραφεί η τάση που υπονομεύει το έργο των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοσιογράφων στην Ελλάδα, που στις 12 Ιανουαρίου 2023. Βλ. επίσης παρατηρήσεις που ελήφθησαν από το Border Violence Monitoring Network (Δίκτυο Παρακολούθησης της Βίας στα Σύνορα) και το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου, σ. 20 και σ. 21, αντίστοιχα.

Παράρτημα Ι: Κατάλογος των πηγών με αλφαβητική σειρά*

* Ο κατάλογος των σχολίων που ελήφθησαν στο πλαίσιο της διαβούλευσης για την έκθεση του 2023 για το κράτος δικαίου διατίθεται στον ιστότοπο https://commission.europa.eu/publications/2023-rule-law-report-targeted-stakeholder-consultation_en.

Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (2022), παρατηρήσεις σχετικά με το νομοσχέδιο για το απόρρητο των επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.

Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (2023), δελτίο Τύπου της 10ης Ιανουαρίου 2023 σχετικά με τη γνωμοδότηση 1/2023.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων (2022), γνωμοδότηση 5/2022 σχετικά με το σχέδιο νόμου για το απόρρητο των επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών.

Βουλή των Ελλήνων (2023), Ελεγκτική Επιτροπή, ετήσια έκθεση 2022.

Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας (2023), Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 534 για τη διαφθορά.

Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας (2023), Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 524 – Στάση των επιχειρήσεων απέναντι στη διαφθορά στην ΕΕ.

Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα — Ελλάδα, <https://rsf.org/en/index?year>.

Διεθνής Διαφάνεια (2023), Δείκτης αντίληψης της διαφθοράς για το 2022, <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/grc>.

Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών (2023), απόφαση Διοικητικού Συμβουλίου της 12ης Ιανουαρίου 2023.

Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης (2023), ψήφισμα της 14ης Ιανουαρίου 2023.

Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιά, Απόφαση Διοικητικού Συλλόγου της 13ης Ιανουαρίου 2023.

Εθνική Αρχή Διαφάνειας (2023), γραπτές που υπέβαλε η Εθνική Αρχή Διαφάνειας για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2022), σημείωμα για την ψήφιση του σχεδίου νόμου για τον σωφρονιστικό κώδικα.

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2022), σημείωμα σχετικά με το σχέδιο νόμου με τίτλο «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών».

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2023), επιστολή σχετικά με σχέδιο νόμου που περιλαμβάνει διατάξεις που αφορούν τους αντιρρησίες συνείδησης.

Εθνική Σχολή Δικαστών (2022), γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε η Εθνική Σχολή Δικαστών για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Ειδική εισηγήτρια των Ηνωμένων Εθνών για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (2023) — Έκθεση της ειδικής εισηγήτριας του ΟΗΕ, Mary Lawlor, για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων — Επίσκεψη στην Ελλάδα (A/HRC/52/29/Add.1)/

Ειδικός εισηγητής του ΟΗΕ για τα δικαιώματα της ελευθερίας του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και του συνεταιρίζεσθαι, ειδική εισηγήτρια του ΟΗΕ για την κατάσταση των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικός εισηγητής του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών (2021), επιστολή της 31ης Μαρτίου 2021, OL GRC 1/2021.

Εισαγγελέας Οικονομικού Εγκλήματος (2023), γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε ο Εισαγγελέας Οικονομικού Εγκλήματος για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου (2023), γνωμοδότηση 1/2023 για την ερμηνεία του νόμου 5002/2022.

Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου: Έρευνα του 2022 για τις ειδήσεις και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2832>.

Ελεγκτικό Συνέδριο (2022), 25η γενική συνεδρίαση της ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Ελεγκτικό Συνέδριο (2023), γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε το Ελεγκτικό Συνέδριο για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Ελληνική Αστυνομία (2023), γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε η Ελληνική Αστυνομία για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Ελληνική κυβέρνηση (2023), πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2023.

Ένωση Εισαγγελέων Ελλάδος (2023), δελτίο Τύπου της 17ης Ιανουαρίου 2023.

Ένωση Ευρωπαίων Διοικητικών Δικαστών (2023), παρατηρήσεις που παρασχέθηκαν από την Ένωση Ευρωπαίων Διοικητικών Δικαστών για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

Ευρωπαϊκή Εισαγγελία (2023), [πληροφορίες για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

Ευρωπαϊκή Εισαγγελία (2023), ετήσια έκθεση 2022.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020), Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021), Έκθεση του 2021 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2022), Έκθεση του 2021 για το κράτος δικαίου, κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2023), Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, απόφαση της 19ης Μαρτίου 1997, Hornsby κατά Ελλάδας, 18357/91.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, απόφαση της 27ης Μαρτίου 2003, Σάτκα και λοιποί κατά Ελλάδας, 55828/00.

Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης, MFRR partners welcome first arrests over 2021 assassination of journalist Giorgos Karaiivaz (Οι εταίροι του MFRR χαιρετίζουν τις πρώτες συλλήψεις για τη δολοφονία του δημοσιογράφου Γιώργου Καραϊβάζ το 2021).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Θεματικό Τμήμα Δικαιωμάτων των Πολιτών και Συνταγματικών Υποθέσεων (2023), The situation of Article 2 TEU values in Greece (Η κατάσταση των αξιών του άρθρου 2 της ΣΕΕ στην Ελλάδα).

Ευρωπαϊκό Φόρουμ Πολιτών (2022), παρατηρήσεις που υπέβαλε το Ευρωπαϊκό Φόρουμ Πολιτών για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

Ευρωπαϊκό Φόρουμ Πολιτών (2023), Ελλάδα, Έκθεση για τον χώρο δράσης της κοινωνίας των πολιτών 2023.

Καθημερινή (2023), Δήλωση 16 Καθηγητών Συνταγματικού Δικαίου, <https://www.kathimerini.gr/politics/562224004/dilos-i-16-kathigiton-syntagmatikoy-dikaioy/>.

Μονάδα Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας (2002), γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε η Μονάδα Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Οδηγία (ΕΕ) 2019/1973 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2019, σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης (ΕΕ L 305 της 26.11.2019, σ. 17).

Ολομέλεια των προέδρων Δικηγορικών Συλλόγων (2022), απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2022.

Ολομέλεια των προέδρων Δικηγορικών Συλλόγων (2022), απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2022.

Ολομέλεια των προέδρων Δικηγορικών Συλλόγων (2023), αποφάσεις της 28ης Μαρτίου 2022.

Ολομέλεια των προέδρων Δικηγορικών Συλλόγων (2023), απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 2022.

ΟΟΣΑ (2022), Implementing the OECD Anti-Bribery Convention (Εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΟΣΑ για την καταπολέμηση της δωροδοκίας), Έκθεση 4ης φάσης για την Ελλάδα.

ΟΟΣΑ (2023), Indicators of Regulatory Policy and Governance, Europe 2022, Greece (Δείκτες ρυθμιστικής πολιτικής και διακυβέρνησης, Ευρώπη 2022, κεφάλαιο για την Ελλάδα).

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (2023), Country research – An update on developments regarding civic space in the EU and an overview of the possibilities for human rights defenders to enter EU territory– Greece (Έρευνα ανά χώρα – Ενημέρωση για τις εξελίξεις σχετικά με τον χώρο δράσης της κοινωνίας των πολιτών στην ΕΕ και επισκόπηση των δυνατοτήτων των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να εισέρχονται στο έδαφος ΕΕ – Ελλάδα).

Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2023), παρατηρήσεις που υπέβαλε το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου. Υπουργείο Εσωτερικών (2023), γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε το Υπουργείο Εσωτερικών για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης 2023, έκθεση χώρας για την Ελλάδα.

Περιφερειακό γραφείο Ευρώπης της ύπατης αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του ανθρώπου (OHCHR) (2023), παρατηρήσεις του περιφερειακού γραφείου Ευρώπης της ύπατης αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του ανθρώπου για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

Πρωτοδικείο Αθηνών, απόφαση αριθ. 427/2022.

Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων για τη νομοθεσία περί ΜΚΟ της Διάσκεψης Διεθνών ΜΚΟ του Συμβουλίου της Ευρώπης (2020), Γνωμοδότηση για τη συμβατότητα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα των πρόσφατων και επικείμενων τροποποιήσεων της ελληνικής νομοθεσίας όσον αφορά την εγγραφή των ΜΚΟ σε σχετικό μητρώο, <https://rm.coe.int/expert-council-conf-exp-2020-4-opinion-ngo-registration-greece-greek-t/16809f26e3>

Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων για τη νομοθεσία περί των ΜΚΟ, Επίμετρο στη γνωμάτευση περί της συμβατότητας με τα ευρωπαϊκά πρότυπα των πρόσφατων και προγραμματιζόμενων τροποποιήσεων της ελληνικής νομοθεσίας σχετικά με την εγγραφή ΜΚΟ σε μητρώο, <https://rm.coe.int/expert-council-conf-exp-2020-5-addendum-opinion-ngo-registration-greece/1680a083b9>

Συμβούλιο της Επικρατείας (2023), παρατηρήσεις που υπέβαλε το Συμβούλιο της Επικρατείας για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2021), εκτελεστική απόφαση του Συμβουλίου της 13ης Ιουλίου 2021 την έγκριση της αξιολόγησης του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας και παράρτημα, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10152-2021-ADD-1/el/pdf>.

Συμβούλιο της Ευρώπης, πλατφόρμα για την προώθηση της προστασίας της δημοσιογραφίας και της ασφάλειας των δημοσιογράφων — Ελλάδα, <https://fom.coe.int/en/pays/detail/11709522>.

Συμβούλιο της Ευρώπης: Επιτροπή Υπουργών (2004), Resolution ResDH(2004)81 concerning the judgments of the European Court of Human Rights relating to non-execution of domestic judicial

decisions in Greece [Ψήφισμα ResDH(2004)81 σχετικά με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε σχέση με τη μη εκτέλεση εγγώριων δικαστικών αποφάσεων στην Ελλάδα].

Συμβούλιο της Ευρώπης: Επιτροπή Υπουργών (2010), Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities [Σύσταση CM/Rec (2010)12 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με τους δικαστές: ανεξαρτησία, αποδοτικότητα και αρμοδιότητες].

Συμβούλιο της Ευρώπης: Επιτροπή Υπουργών (2021), The efficiency and the effectiveness of legal aid schemes in the areas of civil and administrative law, Guidelines and explanatory memorandum (Η αποδοτικότητα και η αποτελεσματικότητα των συστημάτων νομικής αρωγής στους τομείς του αστικού και διοικητικού δικαίου, κατευθυντήριες γραμμές και αιτιολογική έκθεση).

Συμβούλιο της Ευρώπης: Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2021), επιστολή προς τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη της Ελλάδας, τον Υπουργό Μετανάστευσης και Ασύλου της Ελλάδας και τον Υπουργό Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής της Ελλάδας της 3ης Μαΐου 2021, CommHR/DM/sf 019-2021.

Συμβούλιο της Ευρώπης: Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2022), έκθεση, Human Rights Defenders in the Council of Europe area in times of crises (Υπερασπιστές των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην περιοχή του Συμβουλίου της Ευρώπης σε περιόδους κρίσεων), στρογγυλή τράπεζα, Δουβλίνο 24-25 Οκτωβρίου 2022.

Συμβούλιο της Ευρώπης: Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2023), δήλωση της 12ης Ιανουαρίου 2023, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/greek-authorities-should-reverse-the-trend-undermining-the-work-of-human-rights-defenders-and-journalists>

Συμβούλιο των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρώπης (CCBE) (2023), παρατηρήσεις του Συμβουλίου των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρώπης για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

Συνήγορος του Πολίτη (2022), ετήσια έκθεση 2022.

Υπουργείο Δικαιοσύνης (2023), παρατηρήσεις που υπέβαλε το Υπουργείο Δικαιοσύνης για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Υπουργείο Μετανάστευσης (2023), γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε το Υπουργείο Μετανάστευσης για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

Border Violence Monitoring Network (Δίκτυο Παρακολούθησης της Βίας στα Σύνορα) (2023), παρατηρήσεις του Border Violence Monitoring Network για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

CEPEJ (2021), Study on the functioning of judicial systems in the EU Member States (Μελέτη για τη λειτουργία των δικαστικών συστημάτων στα κράτη μέλη της ΕΕ).

CIVICUS (2023), Monitor tracking civic space — Greece (Παρατηρητήριο του χώρου δράσης της κοινωνίας των πολιτών — Ελλάδα), <https://monitor.civicus.org/country/greece/>.

European Implementation Network (Ευρωπαϊκό Φόρουμ Εφαρμογής) (2023), Παρατηρήσεις του European Implementation Network για την κατάρτιση της έκθεσης του 2023 για το κράτος δικαίου.

European Network of National Human Rights Institutions (Ευρωπαϊκό Δίκτυο των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα) (2023), Ελλάδα, Ελληνική Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Impact of 2022 ENNHRI rule of law reporting (Αντίκτυπος της έκθεσης του 2022 του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ENNHRI) για το κράτος δικαίου).

Franet, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου σε συνεργασία με την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το Αντιγόνη-Κέντρο πληροφόρησης και τεκμηρίωσης για τον ρατσισμό, την οικολογία, την ειρήνη και τη μη βία (2023), Legal environment and space of civil society

organisations in supporting fundamental rights — Greece (Νομικό περιβάλλον και χώρος των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών για την υποστήριξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων — Ελλάδα), Βιέννη, Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ <https://fra.europa.eu/en/country-data/2023/civic-space-report-2023>

GRECO (Ομάδα χωρών κατά της διαφθοράς) (2020), Fourth Evaluation Round – Second Compliance Report on Greece on preventing corruption in respect of members of parliament, judges and prosecutors (Τέταρτος γύρος αξιολογήσεων — Δεύτερη έκθεση συμμόρφωσης για την Ελλάδα σχετικά με την πρόληψη της διαφθοράς βουλευτών, δικαστών και εισαγγελέων).

GRECO (Ομάδα χωρών κατά της διαφθοράς) (2022), Fifth Evaluation Round – Evaluation Report on Greece on preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies [Πέμπτος γύρος αξιολογήσεων — Έκθεση αξιολόγησης της Ελλάδας σχετικά με την πρόληψη της διαφθοράς και την προώθηση της ακεραιότητας στις κεντρικές κυβερνήσεις (ανώτατες εκτελεστικές λειτουργίες) και στις υπηρεσίες επιβολής του νόμου].

Media Freedom Rapid Response (Μηχανισμός ταχείας αντίδρασης για την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης), Greece, MFRR alarmed by latest revelations of spying on journalists (Ελλάδα, Ο MFRR διατυπώνει ανησυχίες με αφορμή τις πρόσφατες αποκαλύψεις παρακολούθησης δημοσιογράφων), 20 Δεκεμβρίου 2022.

Vouliwatch (2022), «Νομοσχέδιο για το πολιτικό χρήμα: α-διαφάνεια και α-λογοδοσία», <https://vouliwatch.gr/actions/article/nomosxedio-politiko-xrima>.

Vouliwatch, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Υποστήριξη Προσφύγων στο Αιγαίο, HIAS Greece, Ινστιτούτο για τα δικαιώματα, την ισότητα και την ετερότητα (Generation 2.0 for Rights, Equality and Diversity), Reporters United (2023), Rule of Law Backsliding Continues in Greece, Joint Civil Society Submission to the European Commission on the Rule of Law Report (Σταθερή η οπισθοδρόμηση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, κοινή αναφορά της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου).

Παράρτημα II: Επίσκεψη στην Ελλάδα

Οι υπηρεσίες της Επιτροπής πραγματοποίησαν τον Μάρτιο του 2023 εικονικές συνεδριάσεις με τους ακόλουθους φορείς:

- Άρειος Πάγος
- Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων
- Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς
- Δικηγορικοί Σύλλογοι Ελλάδας
- Εθνική Αρχή Διαφάνειας
- Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών
- Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης
- Εισαγγελέας Οικονομικών Εγκλημάτων
- Εισαγγελία του Αρείου Πάγου
- Ελεγκτικό Συνέδριο
- Ελληνική Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
- Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση (ΕΡΤ)
- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες
- Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων
- Ένωση Συντακτών Μακεδονίας-Θράκης (ΕΣΗΕΜ-Θ)
- Ένωσις Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών (ΕΣΗΕΑ)
- Επιτροπή Αξιολόγησης Ποιότητας της Νομοπαρασκευαστικής Διαδικασίας
- Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης (Επιτροπή του άρθρου 3Α')
- Κεντρική Επιτροπή Κωδικοποίησης
- Συμβούλιο της Επικρατείας
- Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ)
- Συνήγορος του Πολίτη
- Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη
- Υπουργείο Δικαιοσύνης
- Υπουργείο Εσωτερικών
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου
- Generation 2.0 – for Rights, Equality and Diversity
- HIAS Greece
- Refugee Support Aegean (Υποστήριξη Προσφύγων στο Αιγαίο)
- Reporters United
- Vouliwatch

* Η Επιτροπή συναντήθηκε επίσης με τις ακόλουθες οργανώσεις στο πλαίσιο σειράς οριζόντιων συνεδριάσεων:

- Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα
- Διεθνές Ινστιτούτο Τύπου
- Διεθνής Αμνηστία
- Διεθνής Διαφάνεια - Ευρώπη

- Διεθνής Επιτροπή Νομικών
- Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Δημοσιογράφων
- Ευρωπαϊκή Σύμπραξη για τη Δημοκρατία
- Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης
- Ευρωπαϊκό Φόρουμ Νεολαίας
- Ευρωπαϊκό Φόρουμ Πολιτών
- ALDA (European Association for Local Democracy - Ευρωπαϊκή Ένωση για την Τοπική Δημοκρατία)
- Civil Liberties Union for Europe (Ένωση για τις ατομικές ελευθερίες στην Ευρώπη)
- Civil Society Europe
- Culture Action Europe
- Free Press Unlimited
- Front Line Defenders
- ILGA Europe
- International Federation for Human Rights (FIDH) (Διεθνής Ομοσπονδία για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)
- International Planned Parenthood Federation European Network (Ευρωπαϊκό Δίκτυο της Διεθνούς Ομοσπονδίας Οικογενειακού Προγραμματισμού)
- JEF Europe
- Osservatorio Balcani e Caucaso Transeuropa
- Philea
- SOLIDAR